

Dr. SZENTIVÁNYI RÓBERT

A SZENT LECKÉK MAGYARÁZATA

S Z E G E D,

SZEGED VÁROSI NYOMDA ÉS KÖNYVKIADÓ RÉSZVÉNYTÁRSASÁG

1938

Dr. SZENTIVÁNYI RÓBERT

A SZENT LECKÉK
MAGYARÁZATA

S Z E G E D,
SZEGED VÁROSI NYOMDA ÉS KÖNYVKIADÓ RÉSZVÉNYTÁRSASÁG
1938

SZTE Egyetemi Könyvtár

J000827682

A CSANÁDEGYHÁZMEGYEI HATÓSÁG JÓVÁHAGYÁSÁVAL

49041

ELŐJÁRÓBA

Az ószövetségi zsinagóga istentisztelete *áldozatból* és *imából* állott, de minden szombaton csatlakozott hozzájuk *szentírásolvasás* is. Az újszövetség egyháza átvette a régi istentiszteleti elemeket s tökéletesítette azokat.

A jeruzsálemi oltár állatáldozata helyett minden világrész oltárán a Bárány vérontás nélküli áldozatát mutatja be. Az ószövetség imáit formában tökéletesebb, szövegében tömörebb, tartalomban változatosabb, érzésben belsőségesebb közimákkal származtatta. Költői ihlete nem merült ki a másfélszáz zsoltár fordításában vagy átírásában, hanem ezernyi himnuszban, sequentiában és tropuszbán csordult ki. Csak a latin egyház 1200 tropuszt, 4000 sequentiát dalolt a századok folyamán, de nem volt néma és szegényes a szírek, koptok, örmények és görögök liturgiája sem.

Az ószövetségi istentisztelet *pārāšā-it* és *haphṭārā-it*, a tórából és a többi kanonikus könyvből kijelölt szakaszokat kiegészítette az evangéliumok és apostoli levelek felolvasásával. Szt. Pál levelei e nyilvános felolvasás első tárgyai és tanúi, Justinus vértanú a második, aki 155 kör. tanuságot tesz, hogy az ősi keresztény egyházközsegekben vasárnaponként prófétai és apostoli iratokat olvastak fel (I. Apol. c. LXVII MPG VI. 430).

Az előmisében tartott felolvasás kezdetben *lectio continua* volt, akárcsak az ősi zsinagógában. Fejezetet fejezet után olvastak fel. Az ünnepnapok kialakulásával azonban megszakadt a *lectio continua*, s az ünnep jellegéhez illő szemelvényeket olvastak fel a szent szövegből. A *lectio continua* második módosítója az evangéliumi és leckeszakasz egybehangzására való törekvés volt.

A következő lapok mutatják, hogy a latin egyház vasárnapi és ünnepnap-i istentiszteletén mi maradt meg az ószövetségi szakaszokból, s mi csillan még át a régi *lectio continua*-ból.

A személy- és helynevek következetes írásmódja még nem alakult ki. Erről keserves tanuságot tehet az író is, az olvasó is.

A szövegmagyarázat alapjául a héber, illetőleg a görög szöveg szolgált. *Magyarázatra* általában ez az alkalmasabb; *nyilvános felolvasásra* azonban a Com. Pont. de re biblica csak a Vulgatából készült és egyházhatóságilag jóváhagyott fordítást engedélyezte. (A. A. S. XXVI. 315 l.).

Rövidítések magyarázata.

- Act. = Actus Apostolorum
 Am. = Amos
 Apoc. = Apocalypsis
 Bar. = Baruch
 Bauer = Bauer: Griechisch-Deutsches Wörterbuch zum N. Test.³ Berlin, 1937
 B = Biblicā. Roma I (1920)—
 Cant. = Canticum canticorum
 CIL = Corpus Inscriptionum Latinarum
 Col. = Epistola ad Colossenses
 Chron. = Chronicorum vel Paralipomenon libri
 Dan. = Daniel
 Deut. = Deuteronomium
 DAC = Dictionnaire d'archéologie chrétienne et de liturgie. Paris, 1907—
 Eccl. = Ecclesiastes
 Eccli. = Ecclesiasticus
 Eph. = Epistola ad Ephesios
 Ez. = Ezechiel
 Ex. = Exodus
 Gal. = Epistola ad Galatas
 Gen. = Genesis
 Hab. = Habacuc
 Hebr. = Epistola ad Hebraeos
 Is. = Isaias
 Jac. = Epistoli S. Jacobi
 Jer. = Jeremias
 Jo. = Evangelium secundum Joannem
 I. II. III. Jo. = Epistola I. II. III. Joannis
 Jos. = Josue
 Jud. = Judicum liber
 Lc. = Evangelium secundum Lucam
 Lev. = Leviticus
 LfThK = Lexikon für Theologie und Kirche. Freiburg, I—X. 1929—1938
 LXX = Septuaginta interpretes
 Mal. = Malachias
 Mc. = Evangelium secundum Marcum
 Mich. = Micheas
 MPG(L) = Migne: Patrologiae cursus completus Graecus (Latinus). Paris, 1844—66
 Mt. = Evangelium secundum Matthaeum
 MT = Textus Masoreticus
 Num. = Numeri
 Os. = Oseas
 Phil. = Epistola ad Philippenses
 Prov. = Proverbiorum liber
 Ps. = Psalmus
 RBNS = Revue Biblique. Nouvelle Série. Paris, 1904—
 Rom. = Epistola ad Romanos
 Sap. = Sapientiae liber
 Sickenberger = Leben Jesu. Münster i. W. (1932)
 Strack-Billerbeck = Kommentar zum Neuen Testament I—IV. München, 1922—1928
 Syr^{our} = syrus Curetonianus
 Syr^s = syrus Sinaiticus
 Zorell = Lexicon Graecum Novi Testamenti² Paris, 1931

ŐSZÖVETSÉGI SZENT LECKÉK

I. A PRÓFÉTAI KÖNYVEKBŐL VÁLOGATOTT SZAKASZOK:

Velünk az Isten.

(Is. VII. 13—17.)

III. Tukulti-apil-ešarra asszír nagykirály (745—727) ősei birtokállományát nemcsak megőrizte, hanem gyarapította is.

Kelet felé Iran területén két, új asszír tartományt szervezett. Délen, a Tigris torkolatvidékén megfékezte a Kaldu törzseket, majd elfoglalta Babel trónját. Északon Urartu országából ragadott el tekintélyes területet. Nyugaton pedig kemény harcok árán Szíria nagyobb részét igázta le és 13 kisebb tartományt szervezett belőle. Azoknak az uralkodóknak birtokát, kik idején megfizették a hűbéradót, egyelőre meghagyta. Közöttük olvasható Hamat, Tyros, Byblos, Izrael és Juda uralkodóinak neve.

Az asszír hatalmi terjeszkedéssel szemben a mozgékony és szabadságszerető arámok a nyugati kis országok bevonásával fegyveres szövetséget terveznek. A coalitio élére Rāsôn, Damaszkusz ura áll. Először is Izrael országában királygyilkossággal trónhoz juttatja a hozzá szító Peqachot. Azután a filiszteus és főnők városfejedelmeket, majd Egyiptomot iparkodott megnyerni a coalitiónak. A kicsiny Juda királya 'Achāz (736—725) azonban nem hajlott a biztató szóra s atyja politikáját követve Asszíria felé igazodott.

735-ben az aratás után felvonultak Juda szomszédai. Délkelet felől a nomád edomok törtek be, délnyugat felől pedig a filiszteusok nyomultak elő Juda területén (IV. Reg. XVI. 6., II. Chron. XXVIII. 17—18). Északról majdnem egyidejűleg az arám-izraelita haderő vonult fel a gyöngye Juda ellen. A táma-

dás híre annál inkább megrendítette a királyi udvart, mert a hatalmas coalitio Dāwidh dínasztiaját trónfosztással fenyegette s már meg is állapodott az új uralkodó személyében. A szorongatott 'Achāz sürgősen követet indított Aššurba, egyidejűleg pedig fővárosa megerősítését rendelte el.

Az ellenséges betörést követő hetekben 'Achāz maga ellenőrizte a védőművek építését és rendbehozatalát. Egy ízben éppen a város nyugati részén levő vízműveket tekintette meg, amikor isteni utasításra a Joppéba vezető úton elébe lépett minden katonai coalitio ellenzője: J^eša'jāhû. A nemzet nagy prófétája mellett lépkedett fiacskája Š^ear-jāšûbh (= maradék tér meg).

A próféta megállt az uralkodó előtt, köszöntötte őt és kérdezetlenül is azt javallta, hogy a király maradjon nyugton fővárosában és ne indítson védelmi harcot. Arra az esetleges ellenvetésre pedig, hogy észak felől egyszerre ketten is támadnak az országra, azt mondotta, hogy a két ellenséges uralkodótól nem kell tartania, mert nem perzselő láng, csak füstölő zsarátnok mindkettő. 'Achāz a prófétai biztatásra tűnődve hallgatott. A koncentrikus ellenséges támadás hírére nem hitt már a békés megoldás lehetőségében.

J^eša'jāhû küldetése biztos tudatában szavainak hitelesítésére felajánlott a tűnődő uralkodónak egy tetszés szerinti természetfölötti bizonyítékot. A király ott a helyszínen szabadon választhat égi vagy alvilági jel ('ôth) között, Jahwê nem korlátozza választását. Fölösleges volna a pogányság bűbájosaihoz fordulni; kaphat a király Jahwétól is 'ôth-ot.

Izrael nyelvén 'ôth általában rendkívüli jel. 'Oth-tal igazolta a hajdankor napjaiban Mózes isteni küldetését népe és a fáraó előtt (Ex. IV. 5). 'Othot kért Gidh'ôn nemzetmentő munkája előtt (Jud. VI. 17). Šā'ûlt az Úr prófétája jelekkel győzte meg (I. Sam. X.). Egyszer szembetűnő csodát, máskor jövedőlést értenek e szó alatt. Önmagában az 'ôth vagy emlékeztető-jel (Gen. IX. 13, XVII. 11) vagy valamely elkövetkező esemény bizonyítéka, esetleg annak jelképes ábrázolása (Deut. XIII. 2). Arra azonban mindig alkalmas, hogy valami isteni kijelentést igazoljon. Az uralkodó nem vonta kétségbe, hogy ilyen jel is lehetséges.

Azonban 'Achāz vakon hitt az asszír támogatásban; ezért szánta el magát a fegyveres mérkőzésre. E percben nem akarta tehát, hogy valami természetfölötti jel a próféta hitelét igazolja, önmagát pedig más magatartásra kényszerítse. Előbb

hallgatásával, most nyilatkozattal utasítja vissza a prófétát. Ürügyül a Deut. VI. 16. v.-ét használja fel.

A prófétából e magatartás láttára kitör a méltatlankodás: *„Halljad csak Dāwidh háza! Kevés már nektek az embereket fásasztani, hogy még Istenemet is fásasztjátok“* (13. v.).

Talán már máskor is próbára tette az Úr követének türelmét a bálványokhoz hajló uralkodó. Ezúttal merev magatartásával mélyen sértette a férfiút, aki isteni küldetése biztos tudatában járt. Az „embereket“ szólásmód pluralis categoriae, ami alatt az embert, tudniillik a prófétát kell érteni, akinek türelmét Juda királya valóban próbára tette. 'Achāz azonban jelenlevő rokonságával együtt oly merész, hogy még Isten türelmével is visszaél.

A párbeszéd eddigi hangja fenyegetővé válik. Ha 'Achāz nem kíváncsi rá, a királyi családra s a nemzetre való tekintettel az Úr — isteni fölségjoga birtokában — kéretlenül is rendkívüli jelt ad: *„Ezért az Úr maga ad néktek jelt: Íme a szűz fogan és fiút szül és 'Immānū'ēlnak hívja őt. Aludt tejet és mézet eszik az időben, amikor már a rosszat elvetni és a jót választani tudja. Mert mielőtt a fiú a rosszat elvetni és a jót választani tudná, pusztá lesz a föld, melynek két kirdlyától irtózik. Jahwē reád, népedre és atyád házára olyan napokat hoz, amilyenek nem támadtak, mióta 'Ephaim J^ehūdhatól elszakadt — Aššur királya által“* (14—17. v.).

J^esa'jāhū stílusát jellemzi, hogy minden fontos jövőbelését hinnē = íme szóval kezdi. Juda királya tehát készen lehet arra, hogy az előtte álló férfiú most fellebbenti a jövő fatyolát. Úgy is történik, mert a nagy próféta Aššur királyának büntető expedícióit jövődöli meg, miután bejelentette, hogy Jahwē 'Achāz kérése nélkül magától is ad jelt.

735 végén 'Achāz a prófétai figyelmeztetés ellenére seregével a két északi uralkodó ellen vonult. Az ellenséges coalitio csapatai számbeli túlsúlyuknál fogva is döntő győzelmet arathattak Juda serege fölött és akadálytalanul vonultak a főváros ostromára. Kis idő múlva azonban abbahagyták az ostromot, mert a Tigris mellől megindult az asszír haderő és 734-ben már Gázát fogta ostrom alá (IV. Reg. XVI. 5). Jövet vagy visszatérőben III. Tukulti-apil-ešarra hadai benyomultak az északi országba s Naphtālī szállásbirtokát pusztították végig. 733-ban a Jordán balpartja, Gil'ad szenvedte meg az asszír fegyverek súlyát, 732-ben pedig a hősieken küzdő arám

csapatok kénytelenek Damaszkuszt az asszír haderőnek átengedni, amely a város megvívása után a karavánúton délnek fordult és Zebhûlon törzsének szállásbirtokát prédálta végig. A győztes nagykirály trónja előtt egyebek között 'Acház is megjelent hódolni, de az asszír uralkodó nem sokba vehette őt, mert Izrael krónikása szerint a déli országot is megsanyargatta és feldúlta a gőgös ellenfél (II. Chron. XXVIII. 20). Eszerint az ügyeskedő ember nemcsak oltalmat nem talált, hanem ajándékai dacára is végipredálta országát az asszír sereg.

735 őszén a felső tónál ezt a büntetést jövendőlte meg J^eša'jāhû. Köztörténeti jövendöléseivel egyidejűleg azonban egy őth-ot vagyis rendkívüli jelet is ígért. E jelnek lényege az, hogy rendkívüli körülmények között születik egy fiú, akinek nivoltát neve: 'Immānû'ēl = *Isten velünk* fejezi ki. Személyén át Isten különös módon van jelen népe körében. E kivételes személy pedig a VIII. 8. verse értelmében Judának ura: az asszír hatalom: „kiterjesztett szárnya betölti országod szélességét, óh 'Immānû'ēl!“ De az előre látható támadással szemben vigasztalást talál a VII. és VIII. fejezettel még összefüggő IX. fejezetben a próféta: „Gyermekek születik ugyanis nekünk és fiú adatik nekünk; a fejedelemség az ő vállára kerül. Neve: csoda, tanácsadó, Isten, hős, az örökkévalóság atyja, békének fejedelme. Uralma gyarapodik még s nem lesz vége a békének, Dāwidh trónján és országán uralkodik“ (6–7).

Az addig szokatlan 'Immānû'ēl név közvetlenül azt mondja, hogy a fiú Isten jelenlétének záloga, de a fogalom folytatólagos prófétai kifejtése (VIII. 1–IX. 7; IX. 8–XII. 6) többet is mond: csoda ő, Isten ő; s amint a X. 20. v. mondja: erős Isten. E részletek J^eša'jāhû gondolatvilágában csak az eschatologikus királyra, a Messiásra illenek. Mondani se kell, hogy Izrael prófétája az eljövendő királyt nem babiloni vagy egyiptomi értelemben nevezi Istennek.¹ J^eša'jāhû istenfogalma tisztára monotheista. Nem városistenekre, csak az egyedülvaló, igaz Istenre gondol.

E csodálatos és erős Isten származásának rendkívüli módját is megjövendőli a próféta: anyja hā'almā = *a szűz* lesz, aki a héber szöveg szerint: teherbe esett és fiút szülő. E biológiai kifejezésmódot Izrael fiai jól ismerték a tórából. Szegény Hāghār azonos formában hallotta az angyal szájából (Gen. XVI. 11). Tāmār is ezt hallotta, de szó se volt 'almáról (Gen. XXXVIII. 24). A névelős névszóból az olvasható ki, hogy a próféta *egy meghatározott szűzre* gondol, nem pedig

bármely szűzre vagy Dāwidh házára, amelyet sohasem hív a Szentírás 'almának.

E nő nem lehet valamelyik közelbe tévedt terhes asszony sem. Ha t. i. odamerészkedett volna is egy áldott állapotban levő nő, az a föltevés szerint már a multban fogant, nem a jövőben fogan. A szöveg alapján sehogy se gondolhatunk ilyen véletlenül arratévedt nőre, mert az író a feltűnő körülményt az érthetőség kedvéért bizonyára részletezte volna. Egyébként se ismerünk Izrael történetéből olyan férfiút, aki 735- vagy 734-ben született volna, s akiben a próféta által jövendőlt kiváló jegyek felismerhetők lennének.

Nem lehet J^eša'jāhū feleségéről se szó, mert két fia (VII. 3; VIII. 3) egyikére se illenek a próféta jövendölésének magasztos vonásai; közszereplésükről egy szót se tudunk; azonfelül az asszony 735-ben már nem is volt 'almā. Ugyanez a szempont irányadó, ha 'Achāz feleségére, 'Abijjāra mutatna valaki, akinek fia: Chizqijjāhū 735-ben már 9 esztendő volt (IV. Reg. XVI. 2., XVIII. 2; II. Chron. XXVIII. 1). Ez évben tehát a királyasszony már régen nem 'almā. (S. Justinus: Dial. c. Tryph. n. 66, 68, 71, 77).

E héber szó t. i. szemben a fiziológiai szűzzel, a bethûlával, a zsöngé korú, eladó szűzet (puella nubilis, virgo matura) jelenti, — azt, aki virágjában áll s házasságra léphet. Bethûlâ tulajdonképen mindenkorú leány, az aggszűz is, viszont 'almâ az ifjú, eladó leány. A szónak ez az értelme a Gen. XXIV. 43; Ex. II. 8; Ps. LXVIII. 26; Cant. I. 3, VI. 8, sőt Prov. XXX. 19. versében is. Előázsiában a 12—13 éves eladó leánynak virgo illibata-nak kellett lennie, különben a csalódott férj hazakergette, amint az Arábiában és a mohamedán világban ma is szokás. Egyébként szűznek érti a 'almâ szót Kalamu király K. e. 850 kör. keletkezett főnik, tehát rokonnyelvű felirata is.² Így értelmezte jóval később az az alexandriai zsidó, aki a LXX-ban a 'almâ szót παρθένος-sal = szűzzel fordította. Az Úr környezetében élt szt. Máté evangelista is szűznek értette, s ezért vonatkoztatta a jövendölést a názáreti Szűzre (I. 16—25). Ugyanígy értette a K. utáni II. sz.-ban Szíriában élt, régi fordító is, aki Izaiást nemzeti nyelvére ültette. Nyelvészetileg és művelődéstörténetileg teljesen alaptalan tehát a 'almâ szónak bármiféle nővel való fordítása.

Miben nyilvánul meg a próféta által ígért jel? Abban, hogy a próféta előtt látomás bontakozik ki; e látomásból pedig egy szűznek alakja válik ki. J^eša'jāhū nem láthatja, de is-

teni kijelentésből tudja, hogy e szűz emberföldről módon áldott és szül. Úgy látszik, a szavakat sensu composito kell venni. Az a nő *mint* szűz van teherben és hoz fiút e világra, különben nem volna 'ôth, hanem rendes élettani folyamat. *Atyáról egy szó sincs.* Feltűnő, hogy milyen következetes más messiási jövendölés is az atya személyének elhallgatásában s az anya kidomborításában (Mich. V. 3; Jer. XXXI. 22). Földi atya hijján a gyermeknek nevét is anyja állapítja meg. A görög fordítás A B C codexeiben καλέσεις olvasható ugyan, ami azt a benyomást kelti, mintha 'Achāz adna a gyermeknek nevét. Ha a szövegemlék nem hibás, akkor általános alanyt tételez fel az egyesszám 2. személyű ige, nem pedig egy jelenlevő személyt. Több fontos codexben t. i. καλέσει ismét másokban καλέσουσιν olvasható. Ez utóbbi az általános alanyt tételezi fel, az előbbi pedig a héber eredetinek felel meg, amelyben w^qārāth(ā), Qal perf. egyes sz. 3. sz. *nőnemű* igealak olvasható, ami természetesen 'Achāzra semmiképp se vonatkozik. Az is lehetséges, hogy w^qorēth, Qal part. *fem.* a helyes pontozás, s a hinnē után következő három participiumot egyaránt jövőidővel kell fordítani s a szűzre érteni.

A 'Immānū'ēl eszerint nem 'Achāznak, hanem egy még távollevő szűznek fia. A királyra nézve megnyugtató, hogy a szűznek szülöttje páratlan lesz Izraelben, azonban nem kellems az hallania, hogy az eljövendő nagy személyhez az apaság címén nem lesz joga. De még csak Dāwidh férfiivadékainak sem, hanem csak egy nőnek, aki a kivágott Dāwidh-törzsnek sarjadéka leszen. A vonakodó 'Achāz lelkében majd éven át ott cseng a prófétai jövendölés és az önérzetét sértő rejtélyes 'almānak neve.

A prófétát ismerve Juda királya jól tudta, hogy jövendölése nem üres szó és a jövőben teljesülő jel is égi bizonyíték. Nem először történik ilyesmi Izrael életében. Mikor Mózes küldetésének bizonyítékát kéri, az Úr „azt mondotta: Vele lesznek, s ez a jel ('ôth), hogy én küldöttelek: Miután kivizedet a népet Egyiptomból, e hegyen szolgáltok majd Istennek“ (Ex. III. 12). Mózesnek a megbízatás vállalása előtt is hinnie kell isteni küldetésében, noha csak hónapok mulva térnek vissza a Színai-hegyre. Hasonlóképen készséges hittel kell 735-ben a városi vízműveknél elfogadni azt a jövő jelt, amikor a szűznek fia lesz. Ha 'Achāz kérésére a helyszínen adott volna jelet az Úr, mindenhatóságát igazolta volna; ha a jövőben ad jelt, mindentudását is bizonyítja.

A próféta látomásában 'Immānū'el úgy jelenik meg, hogy már gyermekkorában meg kell ismernie Juda nyomorát, se bőséges kenyér, se bor nem jut neki táplálékul, csak a nyájnak szerény hozadéka, némi aludt-tej, meg a fák odvából szedett vadméz. 'Immānū'el a királyi család sanyarú sorsából megtanulja a jót s a rosszat. 'Āchāzzal ellentétben, aki a rosszat választotta, megtanulja a jót választani. Később szót. Pál figyelmeztet arra, hogy Jézus Isten-fia létére engedelmességet tanult abból, amit szenvedett (Hebr. V. 8).

Jēša'jāhū próféta látomásában Dāwidh házának megalázott volta, az ország sanyarú sorsa, 'Immānū'el kemény ifjúsága bontakozik ki. Arról szó sincs, hogy a próféta 'Immānū'elnek a közeljövőben való születését jövendőlné meg. Ez a IX. fejezetből is kitűnik, amelyet a próféta még 735 előtt mondott el, s amely szerint a gyermek csak a késő jövő szülöttje, nem pedig másfél év múlva jó a világra.³

¹ Meissner: Babylonien und Assyrien. I. Heidelberg, 1920. 46—47 l. Landersdorfer: Die Kultur der Babylonier und Assyrier. München, 1925. 86—87 l. Erman: Die Religion der Ägypter. Berlin, 1934. 51—52, 103 l. ² Lidzbarski: Ephemeris für semitische Epigraphik III. Giessen, 1915. 231, 237 l. ³ Steinmetzer: Die Geschichte der Geburt und Kindheit Christi und ihr Verhältnis zur altor. Mythe. Münster, 1910., U. a.: Die Jungfrauengeburt und die vergleichende Religionsgeschichte. Paderborn, 1910. Knabenbauer-Zorell: Comm. in Isaiam profetam.² Paris, 1922, I. 176—211 l. Feldmann: Das Buch Isaias. I. Münster, 1925. 83 köv. I. König: Das Buch Jesaja. Gütersloh, 1926. 109 köv. I. Allgeier: Bibl. Zeitgeschichte. Freiburg, 1937. 183 köv. I.

A megváltott világ hálaéneke

(Is. XII.)

Az ószövetség nagy prófétájának 'Immānū'el-jövendölései a VII—XI. fejezetekre terjednek. A nagy látomások s a nyomukban feléledő remény szinte belső szükséggel háladalban csordulnak ki. A pusztulással fenyegető jelenben nem lehet hűvös tárgyilagossággal, csak úgy szárazon tudomásul venni a jövő biztató reményét. Amint a nagy hegyek belsejében felgyülemlett víz kibuggyan, úgy szakad fel Jēša'jāhū szívéből a könnyes hála.

Egyiptom százados fogságából felszabadulva a Vöröstenget keleti partján Mózes daloltatta népével a hála zsoltárát

(Ex. XV. 1—21.). A nagy 'Immānū'el felszabadító művét látva, J^eša'jāhū is hálaénekre tanítja nemzetét:

*„Azon a napon (így) szólsz:
Jahwê magasztallak, mert nehezteltél reám,
(de) haragod megenyhült és megkönyörültél rajtam.
Ime, üdvösségem Istene, bízom és nem félek,
mert dicséretem és magasztalásom (tárgya) Jahwê,
— Jahwê szabadulásomra lett“ (XII. 1—2).*

A héber Ps. XXVIII. 7—8. és LXXXVIII. 2. zsoltárversekből ismerős a prófétai bizalom indokolása: Nem 'Aššūr s nem a nilusmenti hatalom, hanem Jahwê a nemzet szabadulásának szerzője. S amint Mózes a Vörös-tenger partján (Ex. XV. 2), majd egy ismeretlen költő a CXVIII. messiási zsoltárban azonos kifejezéssel hirdetik: Jahwê dicséret és magasztalás illeti.

Szövegkritikai szempontból kifogás alá eshetik az 1. v. jāšobh szava. Vagy kiesett a w consecutivum vagy felesleges a j; az ige — úgy látszik — Qal perfectumban állott, mint Is. V. 25, IX. 11. v., valamint Jer. IV. 8. v.-ben. Az 'aph šābh = „a harag megszűnt“ kifejezés ezenkívül még Gen. XXVII. 44. és Jer. XXIII. 20. v.-ben is hasonló értelemben olvasható. A 2. v.-ben nyilvánvalóan hibás a zimrāth alak. Amint két héber kézirat, valamint a szószerint egyező Ex. XV. 2. és Ps. CXVIII. 14. (hebr.) és a LXX. megismételt *μω*-ja bizonyítja, a zimrā szó első személyű birtokos személyragos alakja: zimrāthi állott a héber szövegben. A 'āzzî w^ezimrāthi Jah(we) helyes fordítása nem „erőm és dicsérő énekem az Uré“, hanem: dicséretem és magasztalásom tárgya Jāhwê. Egyébként éppen azért, mert az előbbi héber kifejezés állandó, nem kell a Jāhwê nevet egyszer se törölni; az első a 'āzzî w^ezimrāthi-hoz tartozik, a második pedig a harmadik distichon befejező stichosának alanya.

A dal első részében a próféta a megszemélyesített nemzetet egyes számban szólította meg, s a nemzet is egyes számban énekelt. A háladal következő részében azonban a megszólítás többesszámú s ugyanolyan a megszólítottak éneke is:

*„Örömmel merítetek vizet
Az üdvösség kútjaiból.
S azon a napon azt mondjátok:
Magasztaljátok Jahwê, hívjátok nevét,
(Hirdessétek tetteit a népek között.)
Emlegessétek, hogy neve magasztos.
Énekeljétek meg Jahwê, mert fölséges dolgokat mivelt,*

*Az egész földön tudtul kell ezt adni.
 Sijjôn lakója ujjongj és kiáltozz,
 Mert nagy közepetted Jisrá'el Szentje" (3—6. v.).*

A messiási ország áldásai között ugyanezen próféta szavai szerint a nélkülözők ingyen vízhez és eledelhez, ingyen borhoz és tejhez juthatnak (LV. 1). Jirmejjāhû próféta pedig kifejezetten Jahwê hívja az élő vizek kútfejének (II. 13). Ebben a messiásváró világban, az aszú mezők s elapadt kútak földjén érthető a próféta jövődölése, aki a messiási üdvösséget olyan kútfontak látja, amelyből tolongás és civódás nélkül, jó kedvvel és kiadósan lehet meríteni, s elapadástól se kell tartani, mert élő vizek kútfeje.

Jēša'jāhû hallja már a messiási napok énekét, amelybe milliónyi hálás szív cseng össze, — amelyet olyanok dalolnak, akik nem felejtették el Istennek megköszönni, hogy örökké szeret: Magasztaljátok ezért Jāhwê és kiáltátok a kultusz szent óráján a nevet, amely Isten lényegét: az örök csorbítatlan létet fejezi ki.

A negyedik vers harmadik sora magasztos feladatot emleget ugyan, de megbontja a gondolatmenetet, amely Jahwê szent nevének dicséretéről csak az 5. v.-ben tér át a világmissióra. A „hirdessétek tetteit a népek között“ kifejezés Dāwidh óta kedvelt formula a liturgiában (I. Chron. XVI. 8, Ps. IX. 12, CV. 1). Talán ennek hatása alatt került később Jēša'jāhû hálánakébe.

Az 5. vers azért biztatja énekre a hívő Izraelt, mert Jahwê nagyszerű dolgokat mívelt, amit a föld kerekiségének meg kell tudnia.

Szövegkritikai szempontból vitás, hogy Pu'al: mējud-a'ath vagy Hoph'al: mūda'ath participium olvasandó-e? A LXX cselekvő alakkal ἀναγγεῖλατε = „adjátok hírül“ fejezte ki a héber szenvedő participium = „tudott dolog“ értelmét. A héber író és olvasó valószínűleg nem kijelentő, hanem óhajtó mondatnak fogta fel a stichost s jēhi = „legyen“ ígét gondolt a szenvedő participiumhoz. A kifejezés századok múlva is szívósan él Izrael nyelvén. Szt. Pál és Barnabás kisázsiai útjuk után ἀνήγγελλον ὅσα ἐποίησεν ὁ Θεός, amint az Act. XIV. 27, XV. 4. v. mondja.

A befejező versben kifejezetten Sijjôn lakójához (jōšebhet < jāšabh Qal part. nőnemű végzettel) fordul a költő s ujjongó kiáltásra biztatja, hisz a város területén, a Morijjâ templomában lakik Izrael legszentebbje: az Isten.

Ébredj Jeruzsálem!

(Is. LX. 1—6.)

Régi magyar várak őrtálló strázsája pitymallatkor e szókkal ébresztette az alvókat: „Hajnal vagyon, szép, piros. Már megvirradt. Hajnal, hajnal vagyon; szép, piros hajnal!”

Az ószövetség prófétája is ráköszönt nemzete fővárosára — talán a keleti strázsza szokásos ébresztőjével — színes és mozgalmas látomása elragadtatásában:

„Ébredj, virradj! Mert világosságod beköszöntött

és Jahwê dicsősége feltámadt fölötted.

Mert, lám, a földre sötétség s a népekre komor felleg borul,

De fölötted felkél Jahwê és dicsősége látható rajtad:

Világosságodhoz nemzetek és feltámadt fényességedhez királyok vonulnak“

(1—3. v.).

A prófétai ébresztő *Jeruzsálemnek* szól. Babilon bukásának (XLVII. f.) ellentéte Jeruzsálem újraéledése, melyről a LX. fejezet szól. Nincs benne semmi riasztó, csak ujjongó öröm.

A nagy világra vigasztalan sötétség borult, de Jeruzsálem felett kiderült az ég. A föld-kerekségre reánehezedik az „ördög dicsősége“. Egy más csillagról a tárgyilagos szem széles világrészekben a pogányság komor sötétjét látná; nem aranykoporsót — rosszul választott szó az, — hanem siralomházat, ahol búcsuzik a földtől a béke, hit és erény.

Az embersorson elmerengő és elboruló prófétai lélek a csillagtalan, nagy éjszakában fénynek villanását látja, s a fény nem Babilon vagy Ninive fölött dereng, hanem a szent város, a szívéhez nőtt város: Jeruzsálem felett. A héber szöveg nem mondja ki a nevet, de nőnemű birtokosragot és parancsoló szót használ. Nyilvánvaló, hogy városnak = 'ir-nek szól, mely nőnemű, s olyan urbsa Palesztinának, mint Róma Italiának.

De a próféta nemcsak a fény megvillanását látja; nemcsak arra eszmél, hogy Jahwê a történelem sötét századjai után világosságot gyújtott, hanem a világ elindulását is látja. A város kinő egy nép s egy táj határaiból. A magányos Izraelen kívül a népek raja keresi fel, s a parányi Juda kis királyán kívül idegen királyok kapaszkodnak feléje köves utakon.

Nem a mennyei Jeruzsálemről szól e látomás, hanem a *földről*, mely a messiási időben egy kicsinyke nép fővárosából a békét kereső ember zarándok-városa lesz. E város nevét tanulja kétezer esztendő óta az emberiség számottevő része; e

város utcáit és halmait ismeri milliónyi hívő századok óta. E város via crucis-a via imperii lett, amely után a hanyatló Róma caesarjai, az európai középkor királyai, szír parasztok, egyiptomi kereskedők, békés zarándokok és keresztes vitézek tömegei vágyódnak. A próféták füledt, szűk városából a *Megváltó szent városa* lesz. S benne bizonyossággá lesz, hogy Jahwé dicsősége milyen más, mint az ördög dicsősége!

A próféta nemcsak felébreszti a szent várost, hanem felhívja:

„Tekints körül és lásd: mindnyájan gyülekeztek, feléd indultak, fiaid messziről jönnek és leányaid vállon hordoztatnak“ (4. v.).

Nemcsak az idegen nemzetek gyülekeznek, hanem Jeruzsálem fiai is csoportokba verődnek s útra kelnek a szent város felé. Messziről indul a karaván, a férfi-nemeni lévőek róják az utat, a törékeny nőket pedig a férfiak vállukon hozzák.

A héber *šadh* szó értelmén múlik a befejező mondattag helyes fordítása. E szó általában valaminek oldalát jelenti. Minthogy azonban az ember karon, vállon, csipőjére erősítve vagy hátán hord valakit, aligha jelent a szó e mondatban oldalt, legfeljebb csipőt vagy vállat. A LXX tényleg *ὤμος* = *váll*-nak értelmezi a szót. A szír fordító pedig *perjawothô*-nak = gyaloghíntónak fogja fel, úgy a LX. 4., mint LXVI. 12. v.-ben. Ha a LXVI. 20. v.-ben visszatérő látomást olvassuk, joggal gondolhatunk ehelyütt is gyaloghíntóra. A LXX és a szír fordítás útmutatását figyelembe véve a mondat értelme: „fiaid messziről jönnek és leányaid vállon hordoztatnak.“ Az *’āman* ige Niph'alban egyebek közt, miként Qual part. passivumban: *portatus est* = hordoztatott jelentésű. A nőket azért hordozzák vállon, mert gyaloghíntóba ültették.

A prófétai látomásban egybefonódnak a jövő képei: a fogságból hazatérő izraelita csoportok az emberiség szent városába induló idegenekkel. A látomás szerfőlött eleven és mozgalmas. A holt betűk nem mondják el, csak halványan sejtetik Izrael prófétájának belső izgalmát, amivel a későbbi Jeruzsálemet biztatja a színes, pergő kép szemléletére.

„Akkor látod s örömtől sugárzol, szived megilletődik és kitágul, Mert elborít a tenger özöne s a nemzetek javai feléd áramlanak.

Ellep a tevék tömege, Midhjān és ‘Ēphā tevecsikai,

Jönnek mindnyájan Šēbhā’ból, aranyat és tömjént hoznak és Jahwé üdvözítő tettei hirdetik“ (5–6 v.).

A kis Juda prófétája a K. e. VIII. században nem tudhatta, hogy a messze Csendes Oceánban van egy szigetcsoporthoz, melynek fiai egykor szintén felkeresik a szent várost. De tudott a Földközi tenger szigetvilágáról s annak lakóit látja tömegesen közeledni. Számára nagy távolság volt már Arábia is, ahonnan lassan járó tevekaravánok hozták a becses csereárút. Midhjän és 'Éphâ Északnyugati-Arábia tájai, pontosabban az elathi öböltől keletre huzódó partvidék. Nevét a midhjän-araboktól nyerte, akiknek körébe tartozott 'Éphâ törzse. Š^ebhā' népe délfelé vándorlásában több vidéknek adott nevet. J^eša'jähû korában még Középarábiában tartózkodik, s a próféta idehelyezi e kalmár népet. Számára természetesen nem a földrajzi fogalom fontos, hanem az a tény, hogy a rég ismert kereskedő-nép északra jő, keze tele lesz ajándéktárggyal — a nāšā' ige elsősorban kézfölemelést, liturgikus mozdulatot jelez — s ajkáról az Úr megváltó tetteinek magasztalása hallatszik. Olyan számosan jönnek, hogy tevéik ellepik a szent várost. Békher a teve csikáját jelenti kilenc éves koráig. A LXX a héber tehillā-t az összefüggésnek megfelelően σωτήριον-nal fordította, ami a szabadítás művét jelenti.

Ez Jahwê dicsősége, mely Jeruzsálem felett felragyog: az Úr Izrael sarjának közreműködésével szabadítja meg az egész nagy világot.

Hol van az ítélet Istene ?

(Mal. III. 1—4. v.)

Kosru (Cyrus) 538.-i fermánjával hazabocsátotta a perzsa birodalom területéről a fogságba hurcolt izraelitákat.

Azonban nem minden izraelita ragadta meg az alkalmat, hogy ősei hazájába induljon. Aki gyökeret vert az új földön, s jól megalapozta gazdasági létét, nehezen szánta rá magát, hogy Judaea szegény hegyeire vándoroljon vissza. Akikben azonban erősebb volt a nemzeti érzés és a magasabb küldetés tudata, vállalták a szegénység alázatát a messiási reményért, Jahwê dicsőségéért, amely egykor majd felragyog a szent város felett.

A hazatért tömegek lelkiességét szolgálták a próféták beszédei. A perzsa uralom csendes két századában még zeng a prófétai szó Judaea halmain. A monotheizmus világnézetét s a messiási ország reményét hirdette az V. században a rejtélyes Mal'álakhî próféta is.

Harmadik beszéde egy kesernyés megjegyzésbe kapcsolódik: úgy látszik, csak az aljasak tetszenek az Úrnak, hisz ők járnak az élet napfényes oldalán?! Ha nem így volna, miért kérik az ítélet Istene?!...

Erre a keserűségben és rövidlátásban fogant történetfilozófiára jelenti be a próféta a készülő jövőt:

„Ime elküldöm követemet, hogy utat készítsen szíнем előtt.

S mihamar megjő templomához az Úr, akit kerestek,

S a szövetség követe, akit kívántok. Ime megjő, mondotta a seregek Jahwéja“ (1. v.)

Az ószövetség korszaka nem azzal végződött, hogy az emberiség alja érvényesül. Megjő az Úr, sőt követet is küld maga előtt, aki útját egyengeti. A történelemben viselt neve szerint e követ Keresztelő szent János (Mt. XI. 10., Lc. VII. 27). A régi zsinagóga is azt tanította, hogy a messiási korban valaki, mégpedig a visszatérő Illés, illetőleg a Messiás meghozza a szabadulás hírért. S mikor megjő, a hékhāl áll még. E hékhāl (šumer: ê-gal = nagy ház) bizonyára az a templom, mely a próféta írása idején már fölépült a romok fölé, vagyis a második templom. Még e templomnak a K. u. 70. évben történt végleges pusztulása előtt megérkezik tehát az Úr, akit a gondolatritmus második tagjában a szövetség követének nevez a próféta.

A jövendölés igen súlyos értelmű. A templomába lépő személy t. i. nem lehet semmiféle próféta, csak *Jahwé*, akinek egyedül van Izraelben temploma. E személy tehát nem azonos se Illéssel, se Ker. Jánossal, hanem csak Az, aki isteni hatalommal lép szentélyébe. E személyt azonban nemcsak hatalom illeti meg, hanem egy szövetség ügyében is jár: *mint követ* közvetít. A mondat tömör szövegében ott rejlik az Isten többszemélyűségének, a Messiás isteni uralmának és szövetségszerző küldetésének tana.

A nyomatékos ismétléssel azt hirdeti a próféta, hogy nem saját sejtelve, hanem *Jahwé* nyilatkozata alapján állíthatja, hogy valóban eljő az Úr.

Akik pedig aggodalmaskodtak, hogy a világtörténelemben fölborult az erkölcsi rend, hallhatják a próféta félelmetes bejelentését:

„Vajjon ki bírja ki jöttének napját, ki állhat meg láttára?

Hisz olyan Ő, mint az olvasztó tűz, s miként a ványolók lugja!

Oda ül, mint az ezüstolvasztó és tisztító és megtisztítja Léví fiait s kitakarítja mint az aranyat és ezüstöt, hogy Jahwénak igazságban mutassanak be eledeláldozatot“ (2—3. v.)

Az eljövendő Úr válogatós. Megtakarítja a nemzetet, akár csak a kohó mestere és a gubacsapó, aki posztóványolásra nemcsak meleg vizet, hanem lugot is használ.

A salaktól való megtakarítás elsősorban a kultusztörzsre, Lēvi törzsére vonatkozik. Mindenesetre jellemző, hogy a próféta felfogása szerint a Jahwê-kultusz méltó ellátásával szervesen összefügg a tôrâ erkölcsi rendelkezéseinek megtartása is. A liturgia és az ethika egybe tartoznak.

Arra való tekintettel, hogy a II. 13. v.-ben a minchâ esetleg mindenféle áldozati ajándékot jelent, úgy látszik, hogy a III. 3—4. v.-ben se kell alatta kizárólag csak eledeláldozatot értenünk. Bár tagadhatatlan, hogy a régen kialakult liturgiai terminologia után az istentisztelet iránt annyira érzékeny próféta nem véletlenségből használja a szabatos minchâ nevet az általános 'iššê = áldozat helyett. Ha pedig a próféta látomásában kifejezetten csak eledeláldozatot szemlél, akkor eleve megjövendölte, hogy a messiási országban megszűnik az állati áldozat s csak eledeláldozat lesz. Ezt a magyarázatot támogatja az I. 10—11. v.-ben olvasható jövendölés, amely a minchât kifejezetten a mindenütt bemutatandó *eledeláldozatra* értette. A kultusz színhelyétől távolélő alexandriai zsidóság a minchât a LXX-ban az általános *θυσία* szóval fordította.

A próféta szeme előtt a megdicsőült, új Jeruzsálem, a Messiás szent városa bontakozik ki, amelyben salaktalan papság mutatja be az eledeláldozatot. Azt is látja előre, hogy

„Jahwênak tetszik Jêhûdâ és Jerûšâlâim eledeláldozata, mint a hajdankor napjai s az elmult esztendők“ (4.)

A régmult esztendők, s a korábbi *αιών* azért tetszett az Úrnak, mert hitében őszintébb és lelkiületében tisztább nemzedék állott ajándékaival az oltárnál.

Knabenbauer: Com. in prophetas minores² Paris, 1924. 389 l.
Van Hoonacker: Les douze petit prophètes. Paris, 1908. *Hám:* Malakiás próféta könyve. H. F. 1905—06 (XVI. XVII.)

II. A BÖLCSESÉG-KÖNYVEKBŐL VÁLOGATOTT SZAKASZOK

Az isteni bölcsesség eredete

(Prov. VIII. 22—36 v.)

Senkise tudja bimbófakadáskor, hány szirma lesz a kifeszett rózsának.

Mikor Schleiden 1838-ban sejtelméletét megalapozta, senki se tudta, hogy száz év alatt milyen nagyszerű eredményeket ér el az új elmélet alapján az élettan és orvostudomány.

Mikor a perzsa uralom alatt magára eszmélt és magába fordult zsidóság a parsismussal szemben saját szent irodalmát szedte egybe s elmúlt századok bölcs mondásait könyvbe csoportosította, egy bőséges vénájú, de ismeretlen író a mašalgüjtemény elé kilenc fejezetre terjedő ajánlást írt. Az ifjúsághoz fordul a nagy névtelen s a *bölcséséget* ajánlja.

E bölcsesség a VIII. fejezetben megszemélyesítve lép a nagy nyilvánosság elé. Utak keresztezésén, forgalmas tereken ajánlja magát azon a címen, hogy színingazság, (4—13), hogy társadalmat irányító erő, s a földi jólétnek is forrása (14—21).

Mindennél nagyobb értéke azonban Jahwêval való ősi kapcsolata:

Útjának kezdetén alkotott engem Jahwê, az ősidőben, mielőtt bármit is alkotott

Öröktől fogva szerzett, a föld őskorának kezdete előtt (22—23 v.).

A gondolatritmus két párhuzamos tagja egy tényt állapít meg: a bölcsesség igen régi, régebbi, mint a teremtet világ. Nem magától lett, hanem Jahwêtól eredt, amikor még nem volt föld, s a teremtés korszakai nem indultak meg. Létrejöttének módját két ige érzékelteti, qānâ és nāsakh. Az előbbi a LXX itt is, mint a Gen. XIV. 19, 22; Deut. XXXII. 6; Ps. CXXXVIII. 13. v.-ben, következetesen ἐκτισεν = teremtet szóval fordította, ami azt mutatja, hogy az alexandriai zsidó exegesis nem a birtoklás, (possedit Vulg.) hanem az isteni alkotás fogalmát kapcsolta a szóhoz. A másik héber igét θεμελιόω = „alapított“, „megerősített“ szóval próbálták visszaadni az alexandriaiak, ami a gondolatritmusba bele is illik. A héber nāsakh első jelentése azonban kiöntött, a második: szótt. Egyikse könnyen alkalmazható a szövegben, s inkább feltehetjük, hogy a héber eredetiben k helyett d olvasandó, ami megfelelő pontozással nōsadtî-ra módo-

sítaná az ígét. Ez esetben az alapige jāsad = „alapított“ volna, amit a LXX a rokonszövegű Prov. III. 19. v.-ben is *θεμελιόω*-val fordított.

Kétségtelen, hogy egyik szólásmód se tükrözi a processio divina Verbi a Patre titokzatos folyamatát, de figyelembe kell vennünk, hogy a próféta szavait egy félezer évvel korábban vetette papyrusra a szerző, aki előtt nem ragyogott fel a nagy mysterium. Akkor még ott tartott a hívő lélek, hogy a bölcseséget megszemélyesítette és időtlen időkről kelezte létezését. Az isteni bölcsesség fogalmi bimbójából később még számos igazság feslett ki, amit a jószándékú szerző akkor még valóban nem sejtethetett. El kell azonban ismernünk, hogy a fenti gondolatot a következőkben mesteri amplifikációval szövi ki. Mintha himnuszt írt volna a hexaemeron első napjairól:

Akkor születtem, mikor még nem voltak tengerek, mikor még nem voltak vízzel bőves források,

Mikor még nem roskadoztak a hegyek, a dombok előtt születtem,

Még nem alkotta meg a földet és mezőket, a szárazföld rögeinek tömegét (24—26 v.).

Előázsiai világszemlélet és a genesisből merített ismeret szövődik az író lelkében egybe. Az előázsiai ember kosmogoniájában többé-kevésbé neptunista volt. Szerinte a teremtmények elseje az óceán, a t^hôm. Bővizű, mert gazdag források táplálják. Az óceán közepén jelenik meg az előázsiai ember felfogása szerint a földnek korongja, melyet hatalmas pillérek hordoznak. A földkorong fölé borul a kéklő égbolt, mely alatt futó felhők járnak, bár a zuhogó záporok nem belőlük, hanem az égbolt fölött felhalmozott fellegekből szakadnak.

A bölcsesség még a világoceán előtt született. Mindkét mondatban *chil ige Polel perf.* = született olvasható, ami némi világot vet az első két vers ígéire és a bölcsesség eredetére. Akkor még nem roskadoztak (tābha') a magasba nyúló hegyek, de szerény, kis halom se volt. De az alföld se terjengett még s az Úr nem teremtette meg rögnék és hantnak summáját. A rōš 'aphrōth tēbhēl nem a szárazföld hantjainak feje, kezdete, hanem tömege. A LXX e fejezetben nem könnyíti meg a fordító munkáját s végig annyi apró részletben eltér a héber szövegtől, hogy az alexandriai kezében joggal feltételezhetünk egy másik héber változatot, amely vagy targum volt vagy a liturgiába felvett és ének közben módosított himnusz.

Ha az isteni bölcsesség az ősoceánt is megelőzte, akkor jelen kellett lennie a teremtés nagy korszakaiban:

*Mikor kifeszítette az eget, ott voltam, mikor határt vont az oceánnak,
Mikor felül feltűzte a fellegeket, mikor az oceán forrásai felbugyogtak,
Mikor megszabta a tenger határát, hogy a vizek partját túl ne lépjék,
amikor felállította a földnek pilléreit,*

*Mellette voltam mint rendező és kedvére voltam napról napra, színe
előtt örvendve minden időben,*

*Örvendezve a föld kerektségén és kedvem telt az ember fiaiban
(27—31 v.).*

A 30 v. egyetlen szaván múlik, hogy a bölcsesség a teremtés műveit, mint csodálkozó szemtanú nézi-e végig vagy a nagy műnek munkatársa is? A mai héber szövegben 'āmōn = opifex, mives olvasható, Aquilas viszont 'amūn = növendéket olvasott ki pontozatlan szövegéből. Ellene szól azonban a LXX ἀκούζουσα fordítása, amiben a rendező cselekvés, az egybeillesztés műve jut kifejezésre.

Ezzel eldől az isteni bölcsesség szerepe a teremtés nagy napjain. Nem néző ő, hanem a világ *rendjének* szerzője. Valószínűleg ezzel függ össze a szakasz befejező gondolata: Jahwēnak kedve telik a teremtés művén nemcsak azért, mert valami az idő előtti semmiből létre jött, hanem mert a részek összeillegnek, mert harmonia van a teremtésben, — ami nem a hatalom, hanem a bölcsesség műve. Ebben az összefüggésben a šāchaq ludere = játszani igével való fordítása nem helytálló. A LXX az εὐφραίνω = örvendek szóval fordítja a hébert. Méltán, mert a gyermekjáték sehogyse illik a bölcsességhez, legkevésbé a világot harmoniába hozó isteni bölcsességhez. A sugalmazott szerző arra gondol, hogy *Jahwe bölcsen* (= bölcsességben b^ohokhmā, ἐν σοφίᾳ) *vetette meg a föld alapját s az eget okosan készítette* (III. 19). Ezért árad szét öröm a teremtés műve fölött, elsősorban a legtökéletesebb mű, az ember láttára.

A héber szöveg szerint a bölcseségnek telt kedve (31 v.), a LXX szerint viszont a νόμος-nak, mikor befejezte a mindenséget és elérkezett alkotása csúcspontjára: az emberig.

Ez után a pompás érv után nincs kibuvó a hallgató számára. A bölcsesség régi, mint az örökkévalóság napjai és fölséges, mint a világharmonia szerzője; megérdemli, sőt követelheti, hogy szavát megszívleljék:

*Nos tehát, fiúk, hallgassatok reám, üdv azoknak, kik megőrzik útjaimat,
Hallgassatok az oktatásra, kapjatok észbe s ne vegyétek hallatlanba.
Üdv az embernek, aki reám hallgat, — annak, aki napról-napra ajtóim
előtt örködik, aki ajtóm félfájánál ügyel.*

Mert, aki eljutott hozzám, az élethez jutott s Jahwénál tetszésre talált,

Aki vét ellenem, lelkének árt; mindenki, aki idegenkedik tőlem a halált szereti (32—36 v.)

Az érvelés csattanója a végső sanctio: az isteni bölcsesség az élet adója, vele szemben a halál. Félézer esztendő múlva a Názárethi, akit kortársa *λόγος*-nak mondott, azt állította magáról, hogy Ő az élet (Jo. XI. 25, XIV. 6). S barátai évtizedek múlva is úgy emlékeznek Reá: Ő volt az élet (Jo. I. 4; I. Jo. 2; Kol. III. 4). Mikor e sorokat Kisázsiában, illetve Italiában papi-ruszra vetették, a kijelentés már kibontakozott s az isteni bölcsesség fogalom-bimbója gazdagon kifeslett.

Teljesebb felvilágosítás után jobban megértjük a perzsa korszak sugalmazott írójának ódon mondatait. Ugy látja, hogy a társadalmat mozgató bölcsesség tulajdonképen Jahwénál él; él már abban az időtlen multban is, amikor a teremtés nagyszerűségéből egy porszem sincs; titokzatos létének háttérében születés van; a világhoz való viszonyát a harmonikus rendezés alapozza meg, — művei nyomán pedig az öröm jár.

E régi megállapítások még nem hirdetik a Szentháromság titkát, de előkészítik annak későbbi kijelentését és megközelítését.

Knabenbauer: Com. in Proverbia. Paris, 1910. *Wiesmann:* Das Buch der Sprüche. Bonn, 1924. *Konrad:* Das Weltbild der Bibel 1917. *Schiaparelli:* Die Astronomie im Alten Testament. Gieszen, 1904. 18—34 l. *Smoroński:* „Et spiritus Dei ferebatur super aquas.“ B. 1925 (VI) 140 köv. l.

Magasztos bölcsesség (Eccli. XXIV. 11—31 v.).

A Prov. VIII.-nak az isteni bölcseségről tett kijelentései tovább hullámszanak Izrael szellemi életében. Az a jámbor és művelt compiler, akit Jēšua' (Šim'ôn?) néven ismerünk, K. e. 180 körül újból megragadja e tárgyat. Az Eccli. IV. 11—22 v. a bölcsesség nevelő értékét, a XXIV. fejezet pedig annak isteni eredetét és fölségét énekli meg egy kötetlen formájú himnuszban.

Bár e fejezetben még nélkülözzük a héber eredetit, a szerző unokájának K. e. 131 körül megírt görög fordítása, ha kissé szabadon készült is, híven megszólaltatja ősenek palesztinai szövegét.

A szónoki amplificatio nagy készségével mondatja el a

szerző Izrael gyülekezetében a megszemélyesített bölcseséggel annak mennyei eredetét s e világrendben gyakorolt uralmát (XXIV. 1—10). Azt olvassuk továbbá, hogy a bölcsesség a nemzetek közötti vándorútján végre eljut Izrael népéhez s annak körében állapodik meg (11—16). Ismeri a maga értékét, a szentföld növényvilágát s vele veti össze szépségét (17—25). Kiáradó szeretetében minél több emberi szívet gazdagítana s ezért hív meg mindenkit gyümölcsei élvezetére (26—31). Arra a jogosult kérdésre, hogy hol is keresse az érdeklődő e fölséges bölcseséget, a szerző a tőrára, az élet könyvére mutat rá (32—40), melyből mások okulására maga is merített (41—47 v.).

A nyugati egyház liturgiája sensu accommodato, alkalmazott értelemben a B. Szűzre érti a bölcsesség dicséretét, s különösen a 11—31 vv.-et használja Mária ünnepei nyilvános istentiszteletén.

I. Nincs a földnek lakója, ki fölségesebb utat járt volna meg, mint amerre a szerző szárnyaló képzelete a megszemélyesített isteni bölcseséget követi. Az ég magassága s az óceán mélye, a föld kereksege s a tenger hullámai, minden emberi nemzet láthatta végigvonulni a fénnel és felhőoszloppal járó bölcseséget. Világjáró útjának azonban vége szakad, amikor Palesztina hegyei közé ér. Mert

*„kerestem a pihenőt mindezek között,
s hogy melyiknek örökrésében is időzhessem.
Akkor meghagyta nékem a mindenek Teremtője,
s ki engem alkotott, sátramát a nyugalom helyére irányította.
Azt mondotta: Jákobban verj sátrat
és Izraelben foglalj le örökrészt” (LXX. 7—8 v., Vulg. 11—13 v.).*

A világtörténelem nagy mysteriumai egyikére mutat rá a sugalmazott szerző. Miért jut szóhoz a maroknyi Izrael, mikor számosabb és vitézebb nemzetek örök némaságban pihennek? Miért nyomulhatott világnézeti kérdésekben az emberiség élére, mikor Mezopotámia vagy Hellas nagyobb geniuszokkal gazdagították az emberiséget? A válasz e szemléltető leírásban van: Isten bölcsisége Izrael földjén vert gyökeret, a kijelentést és törvényt nem Babel, hanem Jákob fiai nyerték. *Salus a Judaeis est.*

A bölcsesség bejárta a nagy világot, minden népet s mint a sátoros pásztor kereste megannyi között a sátorverésre alkalmas helyet. A gondolatritmus második párhuzamos tagja a pásztori gondot más formában szólaltatja meg. Kell a hely, kell

valakinek (τινος kérdő névmás) birtoka (κληρονομία = örökség, birtok), ahol éjszakázni — ez ἀδύζομαι tulajdonképeni jelentése — lehessen a nyájjal. A kutató bölcseséget végül is a Teremtő igazítja útba: Jakób = Izrael, illetőleg annak fiai között verjen csak sátrat (κατασκηνώ) s közöttük válasszon magának örök-részt.

A Vulgatában elterjedt latin Eccli. szöveg nem Hieronymus munkája, nem is a héber eredetiből, hanem legkésőbb a III. században a görögből készült. Bár lényegében egyezik a jó görög szöveggel, apróságokban lépten-nyomon eltér tőle. A 11. v.-ben haereditas Domini-t emleget, noha a szövegben nem θεοῦ hanem τινος olvasható. A 12. v. első sorában „et dixit“ megfelelője hiányzik a görög szövegből, amint a „requievit in tabernaculo meo“ se helyes fordítása a görögnek, mert κατέπλευσεν nem bennható, hanem átható jelentésű. Nem az Úr nyugodott meg a sátorban, hanem Ő irányította a vándor-bölcsesség sátrát olyan helyre, ahol nyugalom honol. Úgy látszik, csak glossza a 13. v. zárószava: „in electis meis mitte radices“ is, mert a görög szövegben semmi nyoma.

Azt a kijelentést és törvényt, mely végül is Izraelben talált otthont, régtől fogva elhatározta az Úr; ezért mondhatja a megszemélyesített bölcsesség:

„Kezdetben, a világkorszak előtt alkotott

és, míg a világ, nem szünöm meg“ (LXX: 9 v., Vulg.: 14).

Az αἰών nagy általánosságban idő-tartamot, rendesen igen hosszú időtartamot fejez ki. Arra való tekintettel, hogy Izrael írói nem Aristoteles idő- és örökkévalóság fogalmával gondolkoznak, hanem a csillagászati óra, nap, hónap, esztendő terminusaival élnek, viszont a hosszú, ködbevesző időszakokat ‘ölām-nak mondják, valószínű, hogy az unoka előtt levő héber szövegben ugyancsak ‘ölām volt olvasható, amit a görög αἰών-nal próbált megszólaltatni. Nem lehetetlen azonban, hogy a fordító szemében az αἰών nem csak hosszú korszakot, hanem meghatározott számú évezredet jelent, amelyet egy másik aeon vált fel.

A megszemélyesített bölcsesség megismétli az 5. v.-ben kifejezett gondolatot: megannyi teremtmény előtt jött a Magaságbelitől. Az 5. v. után világjáró útját mondja el a bölcsesség, a 14. v. után pedig Izraelben elfoglalt szerepét. A két, különböző szakaszt ugyanaz a gondolat vezeti be.

A Palesztinába tért isteni bölcsesség közelebbről is megjelöli működése színhelyét:

„Színe előtt, a szent sátorban szolgáltam,
 S így állapodtam meg Sijjônban;
 a kedvelt városban hasonlókép a nyugalom helyére irányított,
 S birtokjogom Jeruzsálemben vagyon.
 A dicső nép között vertem gyökeret,
 az Úr birtokának részében“ (LXX. 10—12., Vulg. 14 c—16 v.).

A šārēth = λειτουργία általában szolgálatot, itt — az öszszefüggés miatt is — a papság istentiszteleti szolgálatát, első-sorban az áldozat bemutatását jelenti. A megszemélyesített bölcsesség úgy lép elénk, mint áldozó pap. Az áldozat színhelye előbb a szent sátor, később a Morijâ kötemploma. A Sijjôn-hegy ezúttal a templomhegyet jelenti. A gondolatritmus következő két sora az előbbivel rokon gondolatot fejez ugyan ki, de még a görög szöveghez is némi homály tapad. Alig érthető, mit keres *ὁμοίως* = „hasonlóképen“ e versben. Az *ἐξουσία* helyes fordítása valószínűleg nem hatalom vagy uralom, hanem marandandó birtokjog. A rokon-fogalmat a LXX 6. v. *ἐκτεθάρην* birtokba vettem (I. Aor. < *κτάομαι*) igéjében kell keresnünk.

A Vulg. ezúttal is meglehetősen eltér a jó görög szövegtől. Civitas sanctificata-t mond, mintha az előtte levő szövegben *ἡγιασμένη* állott volna, s nem a helyes *ἡγαπημένη* ami pedig megfelel a liturgiából ismerős Ps. LXXXVI. 2. v.-ének: Jahwê Sijjôn kapuit inkább szereti...

Ugyancsak hibás a Vulg. 16. v.-ben olvasható: et in parte Dei mei haereditas illius. A LXX szövegéből látható, hogy a megszemélyesített bölcsesség Izrael népe körében ver gyökeret, abban a népben, mely Jahwê örökrésze (Ex. XIX. 6, Deut. XXXII. 9). Ezért a helyes latin fordítás így szólna: in parte Domini et in haereditate eius. A 16. v. harmadik tagja: et in plenitudine... csak glossa.

Juda fehérlő, rideg mészkőhegyei között, sokáig perzselő napja alatt a szegény izraelita szemében két kíváncsi dolog van: az üde forrás és a dús növényzet. A szerző ezen az érzékeny ponton fogja meg az olvasó képzeletét, hogy megérttesse az isteni bölcsesség szépségét és értékét. E stropha hét stichosból áll, melyek közül öt *ὦς*-szal, kettő *ἐγώ*-val kezdődik. A költő hasonlatai nem a növényvilág szerényebb képviselői közül valók, nem a buzavirág vagy rozmarin képét idézi, hanem a büszkélkedő, ritka és értékes fák és cserjék gazdag sorozatával tartja ébren olvasója figyelmét:

„Felnőttem, miként a cédrus a Libanonon,
 S miként a ciprus a Hermon hegyein.

Felnöttem, miként a pálma 'Ēngedhiben,
 S miként a rózsatövek Jerichóban,
 miként a viruló olajfa a síkságon,
 S felnöttem, mint a boglárfa.
 Illatozom, akárcsak a fahéj s a szagos balzsam,
 S mint a válogatott mirra árasztom a jó illatot,
 miként a galbán, az onix és staktē
 S miként a tömjén füstje a sátorban.
 Kitérom ágaimat, akárcsak a terebint.
 Ágaim tisztos és kellemes ágak.
 Kellemet hajtok, mint a szőlőtő
 S virágaim jeles és dús gyümölcs(ök)" (LXX. 13—17 v., Vulg. 17—23 v.).

A pompázó fák felsorolását északon kezdi a Pinaceaeek rendjébe tartozó *Cedrus Libani*val (héber: 'erez). A tűlevelűek fejedelmét gyümölcséért, gyantájáért és törzseért egyaránt megbecsülte az ókor. A libanoni cédrusról áttér a keleti párhuzamos hegység, az Antilibanon, illetőleg déli lába, a Hermon *ciprusára* (*Cupressus sempervirens*, héber: gopher). A latin fordítás a ciprus előfordulási helyét Sionnak írja, ami a héber Ší'on hegynek felel meg, amint a Deut. IV. 48. v. glossája mutatja: „ez a Chermon“; nem pedig a szent város hegyének, a Šijjōnnak. A Deut. III. 9. szerint a főniek a hegyet Širjōnnak, az arámok Šēnirnek mondták. A LXX *Ἀερων*-nak írja át a hegy nevét, melynek oldalain az örökzöld, bús fa erdőket alkot.

Ugyancsak hibás a Vulg. következő versének Cades helyneve. Qādeš (Deut. I. 46, II, 14) oázisában valószínűleg ott pompázott már Izrael honfoglaló vándorlása éveiben, a Palmaceaeek rendjébe tartozó *datolyapálma* (*Phoenix dactylifera*, héber: tāmār), azonban a szír fordítás s a java görög kéziratokban nem Qades, hanem *ἐν Αιγυπτῳ* olvasható. 'Ēn-Gedhî (= kecskegidák forrása), a korábbi Chašašōn-Tāmār (= pálma-táj) régtől fogva elhíresült pálmaültetvényeiről. A Holt-tengertől nyugatra, — 207 m.-nyire a tenger színe alatt sziklafalak védik a nyugati szelek elől s bő forrás öntözi a parti betüremlést. A pálma megkapja, amit az arab közmondás szán neki: lába vízben áll, feje tűzben ég vagyis felülről a nap tűz reá, alul a patak vize locsolja. Ezért fejlődhetett ki már Izrael népe előtt e vidék pálmakultúrája. 'Ēngedhî dús pálmáihoz hasonlítja a szerző az isteni bölcseséget.

Amint az író úti emlékein (XXXIV. 10, XLIII. 36, LI. 18) elmereng, Jerichó pompázó rózsáligetei ötlenek eszébe. Bár a rózsa Palesztinában vadon is megnő, Jerichó áldott földjén a

Krisztust megelőző századokban pálmaligeteket és rózsakerteket nevelt az emberi szorgalom. Ebben az eulogiumban nem halunk részleteket, nem tudjuk, hogy fehér vagy piros rózsáról esik-e szó, vagy a *Rosa sulphurea* Ait.-ről, csak azt látjuk, hogy a szerző Jerichóból a Rosaceae-k nagyszerű példányainak emlékét őrizte meg. A rózsáét, nemcsak a lilimét, amelyet az L. 8. v.-ben megkülönböztet a „tavasz rózsáitól.“ Lehet, hogy a korábbi izraeliták a šūšan gyűjtő név alá foglalták a lilimot s egyebek közt a vadrózsát is, de a K. e. századokban a rózsa már Palesztinában is termelt növény, amelyet a későbbi zsidóság wered-nek hív és rózsavíz készítésére hasznosít. Az apokryphus Henoch-könyv a tavasz (Milkiel) idejére tűzi ki az aratást és a rózsavirágzást (82, 15—16). Két kulturnövényt emleget tehát együtt a K. e. században.

Az izraelita földműveskultúra egy másik termelvénye: az *olajfa* (*Olea europaea*, héberül: zajith). Különösen virult Galileában és a tengerpartig húzódó síkságon, a Šephelâ-n, amit a LXX többnyire — értelem szerint — *πεδιον*-nak, lapálynak fordít.

A lendületes antistrophát a Kelet nagyszerű fája: a *boglárfa* (*Platanus orientalis*, héberül: 'armôn) zárja be. Nem olyan az, mint a kicsiny rózsatő, nem 3—4 méteres olajfa az, hanem vetekszik az antistrophát megnyitó cédrussal. Nedves talajon a boglárfa negyven méter magasra is megnő, s kerülete eléri a 10—14 m.-t. Széles lombkoronája alá egész nyáj is árnyékba vonulhat. Méltó képe tehát az enyhelyet nyújtó isteni bölcseségnek. A latin, sőt a szír fordító is hozzáteszi a boglárfa után: a vizek mentén, sőt a latin még in plateis-t is ír.

Az új stichos nem a fölség és báj, hanem illata címén megszatalja az isteni bölcseséget. Felvonulnak a karavánáruk s a hazai drogok, mindaz, ami Izrael szentélyét és családi otthonát századok óta illatosítja.

Elsőnek a Lauraceae rendjéből a *fahéj* (*Cinnamomum*, qinnāmôn) lép elénk. Talán már a történelem előtti időkben hozták a Molukki-szigetekről törékeny dzsunkák Arábia partjára, ahonnan tevekaravánok cipelték Előázsia országaiba. A nagy fogyasztópiacot másfelől Kinából Turkisztánon át érkező karavánok látták el áruval. A kitűnő ceyloni árut az ókor nem ismerte. A *Cinnamomum* belső kérgét lehántva és porrá törve fekhelyükre hintették vagy illatszernek hasznosították az izraeliták. Fűszer gyanánt csak a középkor derekán kezdték használni.

Ugyanabban a 15. v.-ben egy másik növényről is szó

esik, amely nyersen vagy tűzrevetve illatozik. A görög szöveg ἀσπάλθος ἀρωμάτων-nak nevezi, ami a Palesztinában honos *Calycotome villosa*-nak (Genista acanthoclada?) a sárgavirágú túskebokornak felelne meg (héberül: qiddâ). A Vulg. balsamum aromatisans-nak fordítja a görögöt. Ez viszont inkább a Dél-arábiában honos balzsambokor (Commiphora Opobalsamum, héberül: bošem) aprószemű, illatos gyantája, mint a túskebokor ága. Lehet azonban, hogy a héber eredetiben q^enê bošem állott, ami leginkább egy másik import-árúval, az Indiából származó vékony, vörösszárú *Cymbopogon Martini* Stapf.-al egyezik meg. Ez esetben a vers két idegenből eredő, illatos növényi héjat tartalmazna.

A stichos második verse ugyancsak illatos import-árúról, a mirráról szól (Commiphora abyssinica Engl., Balsamodendron Myrrha Nees?, héberül: mör). A Burseraceae-k rendjébe tartozó növény 3 m. magas fává is megnő. Széltépte ágaiból sárgás-fehér tej csordul ki, amely a levegőn megalvad, majd megszilárdul. Íze keserű ugyan, de kellemes illata miatt a közelkelet népei már jóval Krisztus előtt vásárolták. A lágy, olvadt mirra az ókori görög kereskedők staktēja. Steuer szerint azonban a staktē-t az illó olajokban gazdag mirragyantából préssel nyerték.

Egyiptomot és Előázsiát a Szomáli-föld látta el mirrával. A mineus arabok szépen kerestek a közvetítésen. Plinius szerint „Probatur Troglođitica (t. i. az afrikai) pinguitudine et quod adspectu aridior est, sordidaque ac barbara, sed acrior ceteris ... Pretia ex occasione ementium varia. Stactae vero a XIII ad XL. Sativae summum ad X, XI (t. i. dénár, Hist. Nat. XII. 35). A mirra szemcséit parázson égették vagy porrá törve olajjal keverték, hogy mint illatos olajat széthinthessék. Azzal is megelégedtek, hogy zacskóba rejtve keblükön viseljék. Zsongító hatását ismerve, borral keverve adták be a szenvedőnek, hogy fájdalmait enyhítsék. A halott balzsamozásánál Egyiptom használta fel szemcséit; olaját pedig halott kenésre Izrael. Ha a szerző válogatott mirrát emleget, annak kitűnő minőségét és messze áradó illatát akarja kiemelni.

Az új stichos a szent füstölőszer négy alkatrészét sorolja fel (Ex. XXX. 34).

Elsőnek a *galbanum*-gyanta olvasható (Gummiresina galbanum, termőnövénye az Umbellaceae-khez tartozó *Ferula galbaniflua* s közeli rokonai, héber: chelb^enâ). A gyanta úgy keletkezik, hogy a növény sérült szárából a zellerhez hasonló szagú

sárgás tej szivárog ki, mely lassankint csöppekben megszilárdul. Plinius azt mondja: „excipitur succus inciso caule messibus (szárát aratáskor), radice autumno (gyökereit ősszel vágják)“ (H. N. XII. 26). Részben tiszta szemcsékben — galbanum in granis —, részben megcsomósodott tömegekben — galbanum in massis — kerül forgalomba. Íze enyhén keserű, illata gyöngye, úgy hogy rendszeren csak más alkotórészekkel keverve szórják parázsra.

A második alkotórész az *onyx* (blatta byzantina, unguis odoratus?, héber: š'chēleth). Máig se tudjuk biztosan, hogy vajjon tényleg bizonyos kagylók illatos héját fűdi-e a szó, avagy a drogok között egy fossilis drogot: a borostyánt, amelyet a Keleti-tenger partvidékéről a főnik hajósokat jóval megelőzve szárazföldi karavánok hoztak le a Fekete-tenger mellékére.

A harmadik ingrediens a sokat vitatott *staktē*. Kétségtelen, hogy a latin és görög terminologia szerint a staktē a mirra legfinomabb, magától kicsordult sárgás tejét jelenti. Azonban alig hihető, hogy a szerző unokája e görög mesterszót találta volna nagyapja héber szövegében. Ott bizonyára nātāph állott, mint az Ex. XXX. 34. v.-ben, melyet a szerző idéz. E nātāph pedig nem lehet azonos a mirrával, mert annak külön héber neve van: mōr, amelyet a szerző az előző stichosban meg is nevezett, s a LXX σμύγνα-val szabatosan le is fordított. A nātāph, az Ex. XXX. 34. szerint sam = füstölőszer, különbözik a mōrtól, a σμύγνα = myrrhától. Bizonyval értékes drog ez is, különben nem szolgálná a magasztos liturgikus célt. De hogy micsoda gyanta, nem tudjuk. Az a körülmény, hogy a szerző unokája staktē-val fordítja a héber szót, mitse mond a specifikus drog szempontjából, mert a LXX στανή-val fordítja a héber loť-ot is (Gen. XXXVII. 25, XLIII. 11), nātāphot is (Ex. XXX. 34). Látszik, hogy az alexandriai zsidók a K. e. századokban generikus értelemben, többféle gyanta megjelölésére használták a görög στανή-t. Minthogy szent célra szánták, önkénytelenül is a Commiphera opobalsamum Engl.-re kell gondolnunk, melynek illatos mézgája igen apró csöppekben gyöngyözik az ágakból. A nātāph másik, eredeti jelentése t. i. csöpp (Job XXXVI. 27). E megállapítás természetesen nemcsak az Eccli. XXIV. 15. v.-re, hanem az Ex. XXX. 34. v.-re is vonatkozik. A στανή e szövegekben nem a zsöngye mirra, hanem az igazi balzsam.

A negyedik alkotórész a közismert *tömjén* (a Burseraceae-k rendjéhez tartozó Boswellia Carteri, héber: l'bhōnâ). Ezt az illatosgyantát is Délarábiában, valamint a Szomáli-földön

gyűjtik fenyőnagyságú fákról, melyek kérgét lehántják s törzsét megmetszik, hogy a kicsordult, s már megszilárdult sárgás gyantát leszedjék.

A Vulg. az Eccli. XXIV. 21. v.-ben nem négy, hanem öt alkotórészről szól: „et quasi storax Libanus non incisus vaporavi habitationem meam.“ Az eltérésért nem Hieronymus, hanem valami ismeretlen II—III. sz. latin keresztény felelős. Szövegében új elem a storax, a *Styrax officinalis* kicsordult gyantája. Száraz, sötét darabjait jóval kevesebbre értékelték a világos, lágy csöppeknél. Minthogy a storax Szíriában és Palesztinában honos, gyantáját Izrael közönsége állandóan illatszernek használta.

Ha storax a szent füstölőszer alkotórésze, akkor a felsorolásban a *σταντή*-nak latin megfelelője, viszont ez esetben az a jogos kérdés merül fel, hogy guttá-nak, a negyedik latin szónak mi a görög megfelelője? ... Nagyon sajátságos, szinte értelmetlen a „Libanus non incisus“ szócsoport. A „meg nem metszett Libanon“ nevetséges kifejezés; a „meg nem metszett tömjénfa“ azonban nagyon is jellegzetes szólásmód. A tömjén gyantáját ugyanis nemcsak a mesterségesen megmetszett fa ontja, hanem a nedvekben túl bő Boswellia Carteri is. Ez a magától kibuggyant tömjén értékesebb, mint a kés alatt kiserkent. Természetes, hogy a latin kifejezés olyan, egyébként helyesnek is látszó görög szöveget tételez fel, amelyben *λίβανος ἀραιός* volt olvasható, szemben a mai kéziratok többségben levő *λίβανον ἀραιόν* = tömjénfüsttel. A régi latin fordító az *ἐν σκενῆ*-t = a „sátorban.“ *habitatio mea*-val fordítja s kiegészíti a vaporavi szóval, ami valahogy az *ἀραιόν* = füsttel hozható kapcsolatba. De a glossákkal teljes szöveg az ötödik stichoshoz még egy harmadik tagot is kapcsol: „et quasi balsamum non mistum odor meus.“ A latin fordító vagy a görög glossator nem eszméltek arra, hogy a liturgiát jól ismerő, valószínűleg papi renden élt jeruzsálemi szerző az ötödik stichosban a szt. füstölöszerek négy alkotórészét akarta felsorolni, hogy az isteni bölcseséget ne csak profán illatszerekkel, hanem éppen a szent illatszerrel hasonlítsa össze, amelyet naponta kétszer szórt a kisorsolt pap az illatáldozat oltárára.

Szent Jeromos, aki 398—404 között, tehát jóval később végezte pentateuchus-fordítását, az Ex. XXX. 34. v. idevágó fontos mondatát így fordítja a héberből: „Dixitque Dominus ad Moysen: Sume tibi aromata: stacten et onycha, galbanum boni odoris et thus lucidissimum.“ Amint látható, a *nāṭāph*-ot *stactē*-

val fordítja, illetőleg szinte átírja a LXX szavait: *στακτήν, ὄνυχα ...*“, de nem tisztázza a staktē fogalmát, amire vonatkozólag továbbra is csak óvatosan tapogatózhatunk.

A növényteni szempontból annyira tartalmas stropha két befejező stichosa az illatszerek csoportjából ismét az élő fák világába tér vissza. Először a magasbatörő tűlevelűek s a hatalmas boglárfa nagyszerűségével hasonlította össze az isteni bölcseséget. Azután illatot árasztónak mondotta, akárcsak Izrael életének legkiválóbb illatszerei. A záró stichosokban kitárt karúnak mondja azt. Előbb a nagykoronájú *terebintet* (az Anacardiaceae rendjéhez tartozó *Pistacia terebinthus*, héber: 'elâ') említi, mely Juda hegyvidékén ritkább, de Názárethtől nyugatra közönséges. Borsónagyságú, piros bogyóját szívesen fogyasztják, sőt olajat is vernek ki belőle. Törzsének gyantáját a gyógyszerészet s az ipar használják fel. Az ősz Jákob patriarcha a faraónak — egyebek közt — a terebint gyümölcsét (botnîm) küldötte ajándékba (Gen. XLIII. 11.). A szerző joggal írta, hogy a terebint ágai tisztas, hosszú ágak s kellemesek, mert egész nyájnak is enyhelyet adnak.

De nemcsak az árnyékot vető terebinthez, hanem az ugyancsak kellemet árasztó (*βλασίων* = hajtok) *szőlőtőhöz*, Izrael annyiszor megénekelt kulturnövényéhez (az Ampelidaceae-k rendjéhez tartozó *Vitis vinifera*, héber: jajin) is hasonlítja a szerző az isteni bölcseséget. Bármennyire közismert is a szőlő, használhatósága és bősége miatt joggal szolgál összehasonlítással. Palesztina egész területén termelték. Junius végétől októberig mindenütt beért a meglepően nagyszerű fürt. Fogyasztották frissen és mazsolának aszalva, összepréselték, tésztába sütötték, mustját, borát itták. Helyén való volt, hogy a szerző e szerfölött hasznos növényvel zárja le az összehasonlítást, amihez fogható nincs több Izrael földjén.

A latin fordító a magasztaló költeményt egy további stichossal egészíti ki, aminek nyomát csak kevés görög kéziratban leljük: „Ego mater pulchrae dilectionis et timoris et agnitionis et sanctae spei. In me gratia omnis viae et veritatis, in me omnis spes vitae et virtutis“ (24—25 v.). Feltűnően szép és tömör a vers tartalma. Igazcíműsége mellett szól az a körülmény, hogy Jézus később magára alkalmazza (Jo. XIV, 6). Ellene szól az a körülmény, hogy a szerző e stróphában kizárólag a növények világából merítette hasonlatait. Feltűnő volna, hogy a szerző a 15 növény után hirtelen egy más képcsoportha térjen át. Annál kevésbbé, mert közvetlenül a kitárt karú, dúsan termő

növények hasonlata után indokolt a LXX. 19. v.-ben foglalt meghívás; a közbeiktatott latin stichos kissé kizökkent a gondolatmenetből.

II. Az isteni bölcsesség szónoka megalapozta végső szózátát. Nem tett senkinek szemrehányást, hogy törvénytípró; nem vádolt senkit, hogy kötelességmulasztó, hanem kifejtette a „bölcsesség“ szépségét, azután követésére hívott:

*„Jöjjetek hozzám, kik utánam vágyódtok,
s teljetekek meg terméseimmel;
Mert (a reám) eszmélés méznél édesebb
s birtoklásom a lépesméznél...
Akkik esznek belőlem, éheznek még,
s akik isznak belőlem, szomjúhoznak még.
Aki reám hallgat, nem csalódik,
s akik szerintem cselekedeznek, el nem tévednek“*

(LXX. 19—22., Vulg. 26—31 v.).

Még érzik az édes szőlő íze a biztatáson. Nosza, szakítsák le a terebint és a szőlő gyümölcsét, hisz mézédese, sőt annál is édesebb a bölcsesség „emléke.“ A héber zēkher-t a LXX *μνημόσυνον*=emlékezet-, emlék-ke-, a Vulg. spiritus-szal, a szír oktatás-sal fordítja. Bármennyire tetszetős a szír fordítás, a gondolatritmus a görög szót ajánlja, de „emlékezés“ helyett inkább a „reá gondolás“-t, a „reá eszmélés“-t választva. A gondolatritmus párhuzamos tagja tárgyi értelemben veendő: aki engem birtokol, a lépes méznél is nagyobb gyönyörűséget talál. A latin fordító még tetézi egy tárgyhoz illő hozzászólással: „memoria mea in generationes saeculorum“, az isteni bölcsesség emléke maradandó.

Nagyon ismeri értékét s e világ javait, azért mondhatja magáról a bölcsesség a büszke szót, hogy tőle senki meg nem csömörlik, hanem szüntelen többet kíván belőle: Akik esznek belőlem, nem telnek el, hanem azután is éheznek reám. A „Jubilus de nomine Jesu“ ritmus középkori, ismeretlen költője több mint ezer év múltán e régi sorok hatása alatt írta halhatatlan stropháit:

Dulcis Jesu memoria
Dans vera cordis gaudia,
Sed super mel et omnia
Eius dulcis praesentia...

Qui te gustant, esuriunt,
Qui bibunt, adhuc sitiunt,
Desiderare nesciunt
Nisi Jesum, quem cupiunt.“²

Az isteni bölcsesség szavának megszívlelése nemcsak gyönyörűséget szerez, hanem a csalódástól is (bōš = *αἰσχροῦναι* Pass. = csalódik, megsejyenyül), az eltévelyedéstől is megóv. (chātā = *ἀμαρτάνει* = eltéved, megtéved, vétkezik) A Vulg. hozzáfűzi még: Qui elucidant me — akik az isteni bölcsességre oktatnak — vitam aeternam habebunt (31 v.). Dániel könyvének szép szavai csengenek újból e végszóban: „akik sokat oktatnak az igazságra, örökké ragyognak, mint a csillagok“ (XII. 3).

¹ Zenner: Ecclesiasticus stb. ZfkTh 1897 (XXI) 567—74 l. ² Dreves-Blume: Ein Jahrtausend lateinischer Hymnendichtung II. Leipzig, 1909. 35—36 l.

Haynald: A szentírási mézgák és gyanták termőnövényei. Kolozsvár, 1879. Des plantes, qui fournissent les gommes et les resines mentionnées dans les livres saints (dess. par l'ordre du Card. Haynald) Budapest, 1894. Fonck: Streifzüge durch die bibl. Flora. Freiburg i. B. 1900. Knabenbauer: Com. in Ecclesiasticum. Paris, 1902. Tschirch: Handbuch der Pharmakognosie III. 2. Leipzig, 1925. Löw: Die Flora der Juden I—IV. Wien (u. Leipzig) 1924—1934. Vaccari: Inst. Bibl. II. 3. De libris didacticis. Roma, 1935. Steuer: Über das wohlriechende Natron bei den alten Ägyptern. Leiden, 1937.

A bölcs gazdag

(Eccli. XXXI. 8—11 v.).

Az egész életet áttekintő szerző figyelmét nem kerülhette el az a tény, hogy Jeruzsálem vagyonos és pénzszerző fiai mint törik magukat. Szánakozva állapítja meg, hogy „botlás köve az arany azoknak, kik meghódnak neki. Jaj mind azoknak, kik hajszoják“ (XXXI. 7).

Felderül azonban lelke, hogy akad mértéktartó is a vagyonosok között, ki érintetlen becsülettel szerezte és használja javait:

„Boldog a gazdag, aki feddhetetlen

S nem járt az arany után.

Ki az? S boldognak valljuk őt,

hisz népe körében csodásat művelt“ (8—9 v.)

A rendelkezésünkre álló héber szöveg szerint a „férfit“ boldog, a görög s latin szerint az a kivételes gazdag boldog, akiben nincs kivetni való. A latin valószínűleg magyarázatként hozzáfűzi: „nec speravit in pecunia et thesauris.“

A szerző folytatja a szónoki kérdést:

„Ki az, akit próbára tettek, de tökéletesnek bizonyult?
Szolgáljon dicsőségére!

Ki az, ki balra léphetett, de mégse lépett,
Rosszat mivelhetett, de mégse mivel?

Javai megszilárdulnak

És tisztességéről beszél a gyülekezet“ (10—11 v.).

A héber szöveg fogalmazásában eltér: „Ki az, aki (a vagy non) csüngött s mégis békét és dicsőséget élvezett (volna)?“ Értelem szerint kétségtelenül világosabb azonban a görög szöveg, amely három eshetőséget vet fel: próbára tették a gazdagot, de helyt állt, — letérhetett volna az igaz útról, de nem tért le, — az anyagi javak birtokában tobzódhatott volna s mégse tobzódott.

E kipróbált erényű férfiú megéri azt, hogy javai biztonságban legyenek. E „javak“ a gazdag férfiú vagyoni állaga. Ugyanaz a fogalom, mint aminőről a királyi történetíró szól, hogy Šēbhā királynőjét meglepték Izrael királyának bölcsesége és *javai* (tôbh, III. Reg. X. 7). A latin fordító vagy glossator még azt is megmondja, hogy biztosítékot „in Domino“ talál.

A gyülekezet a latin szerint a szentek gyülekezete vagyis 'Jákob népe se hagyja szó nélkül e kivételes gazdag magatartását.' *Ἐκδιηγέομαι* nemcsak egy elejtett szót, hanem töviről-hegyire való kifejtést jelent, amivel a Kelet sose fukarkodott. A LXX csak *ἐλεομοσύνη*-ről = jótét-, alamizsná-ról szól. Azonban a hiányzó eredetiben — úgy látszik — šēdhāqā állott, ami helyeset, jogost, tisztességet, egyenességet jelentett. A későbbi irodalomban azonban gyakran *ἐλεομοσύνη*-vel fordítja a LXX a héber szót vagyis elsősorban a tisztességes ember irgalmassági tényeire érti. Ez a szónak másodlagos jelentése ugyan, de nem idegen a héber szó jelentéskörétől, főleg ebben az összefüggésben, amelyben a gazdag emberről s vagyona felhasználásáról van szó.¹

¹ Strack—Billerbeck: Die altjüdische Privatwohlthätigkeit. Kommentar zum N. Test. IV. München, 1928. 536—558 l.

UJSZÖVETSÉGI SZENT LECKÉK

I. A TÖRTÉNETI KÖNYVEKBŐL VÁLOGATOTT SZAKASZOK

Urunk mennybemenetele

(Act. I. 1—11 v.).

Szent Pál Porcius Festus palesztinai helytartó ítélőszékétől a császárhoz fellebbezett. Joga volt hozzá, mert római polgár volt. A fellebbezés értelmében a helytartó kénytelen volt a foglyot Rómába küldeni. Az örök városban két évig várt a legfelsőbb törvényszék a vádirat benyújtására, s míg a pör állott, az apostol közelében maradt az az antiocheiai férfiú, akit szent Pál „Lukácsnak, az igen kedves orvosnak“ nevezett (Kol. IV. 10). Amint szent Lukács a caesariai kényszeridőzést egy Krisztus-életrajz megírására használta fel, úgy a római tartózkodást egy újabb történeti beszámolóra: az ősegyház zsöngéje élete s az apostoli munka megörökítésének szentelte.

Minthogy pedig a Krisztus-biographiában csak két rövid mondatot szánt az Úr távozásának (Lc. XXIV. 50—51 v.), az ősegyház mozgalmas életének kiindulópontjául újból csak az Úr mennybemenetelének immár részletesebb leírását választotta.

Bevezetésül ahhoz a Theophiloszhoz fordul, akinek a Krisztus-életrajz szólt. Rangbéli ember: *vir egregius*, *καταύτος* (Lc. I. 3) volt az illető vagy hivatali méltósága vagy társadalmi rangja miatt. Az ajánlásból arra következtethetünk, hogy legalább az írás anyagát fizette meg.

Az első könyvet — óh Theophilos — mindarról irtuk, amit Jézus művelt és tanított addig a napig, amelyen felvétetett, — hagyatkozva az apostoloknak, kiket a Szentlélek által kiválasztott (1—2 v.).

A *πρῶτος λόγος* a szerző előbbi művére vonatkozik. A *πρῶτος πρότερος* helyett áll, mint annyiszor a *κοινή*-ban, a *λόγος*

pedig nem beszéd, hanem könyv, mint Herodotosnál: ἐν τῇ πρώτῃ τῶν λόγων = első (történeti) könyvemben (V. 36), s Philo feltűnően hasonló fogalmazásában: ὁμειν πρότερος λόγος ἢ ἡμῖν, ὃ Θεόδοτε περὶ τοῦ πάντα δοῦλον φαῦλον...¹ Az ἡρξάτο szót bátran mellőzhetjük a fordításban, mert alig valami tapad a „kezdet“ fogalmából az évekre szóló tevékenységhez. A következő, szerfözlött nehézkes fogalmazáson a Codex Bezae (D) szórendje világít át: addig a napig, amelyen felvétetett. Az ἐντεταλμένος a 3. v. tanúsága szerint is a Mester negyven napon át való rendelkezését, hagyatkozását fejezi ki. A görög szövegből nem világos, hogy az Úr az apostolokat választotta-e ki a Szentlélek hatása alatt avagy végső rendelkezése történt-e a Szentlélek által. Kétségtelen, hogy az Úr közel hat hetes oktatása se volt az író szemében profán jellegű, azonban abból a módból, ahogy Mátyás választását (I. 24), szent. Pál meghívását (IX. 17) örökíti meg az író, valószínűbb, hogy az apostolok meghívását is a Lélek művének tartja. E sorok között lüktet a szerző mesterének, szent. Pálnak mélyszégyen meggyőződése a maga és társai kiválasztásának és küldetésének isteni eredetéről.

A Cod. D hozzáfűzi még: καὶ ἐκέλευσε κηρύσσειν τὸ εὐαγγέλιον amivel Lc. evangeliumának végső rendelkezésére tér vissza (Mt. XXVIII. 19, Mc. XVI. 15, Lc. XXIV. 47).

Akiknek t. i. kinszenvedése után számos bizonyítékkal elevenen mutatta magát negyven napon át megjelenve nékik s az Isten országát illetőkről szólva. És együtt étkezve meghagyta nékik, hogy Jeruzsálemből ne távozzanak, hanem várják be az Atya ígéretét, melyet tölem hallottatok, hogy János vízbe merített, ti pedig nem sok idő elteltével Szentlélekbe merítettetek (3–5 v.).

Az Act. első tizenegy verse lényegében megismétlése annak, amit a harmadik evangelium befejező soraiban, a XXIV. 43–53 v.-ben írt ugyanaz a szerző. Két kiegészítő adat van az evangeliumi elbeszéléshez, amihez valószínűleg utólagosan jutott: 1° a feltámadt Mester negyven napon át ismételtlen megjelent apostolainak, 2° a Mester távozása után két angyal jelenti be visszatérését.

Ezt a körülményt figyelembe véve eldől a 4. v. sokat vitatott συναλιζόμενος igeneve. Igaz, hogy több késői görög kéziratban συνανλιζόμενος = együtt fekvő, együtt tartózkodva olvasható, de az összes régi görög kéziratokban συν-αλι-ζόμενος a sóban társa vagyis „együtt étkező“ olvasható. Így értette a georgiai kivételével minden régi fordító is. A vitát eldönti az a

tény, hogy ugyanaz a szerző korábbi művében kifejezetten szól a feltámadt Mesternek az apostolok szeme láttára való táplálkozásáról s utána tett kijelentéseiről (Lc. XXIV. 43—49).

Valószínűleg nem a husvétvasárnapi, hanem egy későbbi együtt-táplálkozáson hangzott el a rendelkezés, hogy az apostolok ne hagyják oda az ünnepi áldozat után a fővárost, hanem várják be az Atya ígéretének (Jo. XV. 26, Lc. XXIV. 49) teljesedését. A nagy előkészület után feléjük köszönt az új rend. A mult üdvösségrend képviselője, János többet nem tehetett, mint hogy vízbe mártott, az üdvösség új szakaszában a Szentlélekbe merül az apostoli collegium (Mt. III. 11, Mc. I. 8, Lc. III. 16 Jo. I. 33).

Amint Péter pünkösdi beszédéből kitetszik, e lélekáradásban Joel próféta jövődölésének beteljesedését látták az apostolok (Joel II. 28, Act. II. 16). S minthogy az ószövetség prófétája az Úr napjáról beszélt, az apostolok körében felmerült a restauratio reménye:

Az egybegyültek pedig kérdezték Tőle: Uram, mostanában állítod helyre Izrael kirdlyságát? Azt felelte nekik: Nem a ti dolgotok tudni a korszakot vagy időpontokat, melyeket az Atya hatalmában megszabott, hanem elnyeritek a reátok szálló Szentlélek erejét és tanuim lesztek Jeruzsálemben s egész Judaeában, Samariában s a föld határáig (6—8 v.).

Harmincnégy tavaszán Judaea és Samaria élén római procurator, a maradék Palaestina élén pedig árnyékfejedelem állott. Az amúgy is kicsiny ország darabokra töredezett, fiai pedig a multat siratták és Isten irgalmából jobb jövőt áhítottak. Minden nap könyörgött a szabad, megújhodott hazáért az u. n. tizen-nyolc imában (X., XI. XIV. könyörgés) a hívő zsidóság.³ A szerző nem ír neveket, az összefüggésből látszik azonban, hogy nem akármelyik galilaeai zarándok, hanem apostol tette fel az elkésett kérdést. Az illetők még mindig úgy látták az Isten országát, mintha Izrael népének magántulajdona volna. Az Úr válasza kétirányú: az egyik az időre, a másik a térre vonatkozik. A *χρόνοι* = több részből álló korszak, a széleskörű időfogalom, a *καιροί* = a megfelelő időszak vagy időpont ismerete Istennek fenntartott jog, emberé a sejtés és remény. A M^okhiltha-midraš azt a magyarázatot fűzi az Ex. XVI. 32 v.-hez: „Hét dolog titok az emberek fiai számára: a halál napja, a vigasz napja, az ítélet mélysége; senki se tudja, hogy miből lesz haszna; senki se tudja, mi rejlik embertársa szívében; mikor tér vissza Dávid családjának uralma s mikor pusztítják el a gonosz birodalmat, Rómát.“

A kérdés lényegére: Izrael országára az a felemelő válasz, hogy a messiási országnak határai kinyúlnak a Föld határáig, de ennek az országnak nem az imperiumát, hanem evangéliumát viszik majd világgá. Ehhez a távlatához képest jelentéktelen volt az imperium helyreállításának ügye, amely I. Heródes Agrippa alatt valósággá lett ugyan, 70-ben azonban véglegesen megbukott.

Miután ezeket mondotta, szemük láttára fölvetették s felhő fogta el szemük elől. S amint merően nézték, hogy szállt az égbe, fehér ruhában két férfiú állott melléjük, akik azt mondták: Galilaeai férfiak! Miért állotok itt az égre nézve? Ez a Jézus, aki tőletek az égbe vétetett fel, úgy érkezik, ahogy Őt az égbe szállani láttátok (9—11 v.).

Az Olajfák hegyének (12 v.) Bethania felé eső részén (Lc. XXIV. 50) történt a mennybemenetel. Két angyal enyhíti a válság keservét s megjövendőli az Úrjövetet, melynek reménye a következő nehéz évek erőforrása lesz.

¹ Philo: Omnis probus liber I. ² Jackson—Lake—Ropes: The Beginnings of Christianity P. I. vol. III. London, 1926. 3 l. ³ Riessler: Altjüdisches Schrifttum. Augsburg, 1928. 9—10 l. *Elbogen*: Der jüdische Gottesdienst in seiner geschichtlichen Entwicklung.³ Frankfurt, 1931. 50 köv. I. ⁴ Strack—Billerbeck: Komm. zum N. T. II. München, 1924. 588 l.

A pünkösdi tűz

(Act. II. 1—11 v.).

Amit Ker. szt. János évekkel azelőtt megjövendölt (Mt. III. 11), amit az isteni Mester egy szomorú éjszakán megígért (Jo. XV. 25—27) s feltámadása után újból bejelentett (Lc. XXIV. 49), valósággá lett: néhány nappal az Üdvözítő távozása után Krisztus barátainak kis csoportja vette a Szentlelket.

Az emberi történelem szempontjából megbecsülhetetlen értékű eseményt röviden és világosan örökíti meg szt. Lukács:

Mikor elérkezett a pünkösdi napja, mindnyájan ugyanazon helyen voltak együtt. Az égből hirtelen zúgás támadt, olyan, mint a heves szél, s betöltötte az egész házat, ahol tartózkodtak. Majd szétoszló tüzes nyelvek tűntek fel előttük s mindegyikükre leereszkedett. Mindnyájan beteltek Szentlélekkel és idegen nyelveken szólaltak meg, amint a Lélek megnyilatkoznik adta (1—4v.).

A címzett és a szélesebb körű olvasóközönség számára

könnyen érthető szó volt a *πεντηκοστή* Hét teljes hét telt el a termés zsöngéjének bemutatása, Nisān 16.-a óta (Lev. XXIII. 15—16). A következő, az ötvenedik napon Sîwān 6.-án volt az aratásért szóló hálaünnep. Az a gondolat, hogy a Színai hegyen történt törvényhozás emlékét is e nap üljék meg, csak a K. u. II. századtól kezdve érvényesül; a biblikus kor még nem veszi azt figyelembe. Arra való tekintettel, hogy az Üdvözítő 34 Nisān 15.-én halt meg, ez év pünkösdje június 12.-re esett.

Az *ἐν τῇ συμπληροῦσθαι* kifejezés a Nisān 16.-ától való számlálással függ össze. Szóról-szóra azt jelenti: Letelvén az ötvenedik napja... *Συμπληρώω* = színültig megtöltök; ebben az összefüggésben: az ötvennapos ciclus végére járt, letelt.

A mondat alanya az I. 13—14 v.-ből tűnik ki: a lélekváró egyházat nem csupán az apostolok, hanem Jézus anyja, rokonsága és a néhány hű asszony is alkotják. Találkozásuk színhelye nem a templomudvar, hanem egy *οἶκος* (2 v.), még pedig annak *ὑπερῶν* = emeletje, ahol már az Olajfák hegyéről való visszatérés után imára gyűltek (I. 13—14 v.). Az időpont percre nem állapítható ugyan meg, azonban, amint a következő nyilatkozatból látszik, reggel 9 óra előtt történt a Szentlélek jövedele (II. 15). Körülményeit tisztán látjuk a leírásból. A megnyitó a halló érzéknek szól: a szélroham zúgásához hasonló az. Fenn, az emeleti teremben, talán Márk evangelista szülői házában, is hallható a zaj, nemcsak a nyílt utca során. Alkalmas arra, hogy a tömeg felfigyeljen. A második tünet a látószervnek szól: izzó lángok vibrálnak az egybegyűltek fölött. Nem egyetlen fényjelenség az, mint a gömbvillám, hanem első pillantásra is számos-nak látszó. Az egybegyűltek egymás feje fölött látták a leszálló lángnyelvet.

Lendület, világosság és meleg a Lélek velejárói, amint az érzékelhető jelek mondják. További hatása a szellem képességei megnövekedésén tapasztalható.

Azt, hogy lélekkel töltekeztek, közvetlenül nem tapasztalták az egybegyűltek; s hogy a lélek a Szentlélek volt, még kevésbé észlelhették. Az a tény azonban, hogy idegen nyelven szólaltak meg, továbbá a megnyilatkozás tartalma, nyilvánvalóvá tette, hogy az ismételten megígért Szentlélek érkezett lelkükbe.

Az *ἀποφθέγγομαι* igének nemes zengése van a szellemi életben, bölcsék mondása, jósök, bűbájosok, révületbe merültek ihletett szavai kapcsán használja azt a görög irodalom. A szó jeles értelmében használja az ígét itt is az író: az egybegyűltek

megnyilatkozásai bölcshez és prófétához méltóak voltak. Arról tanuskodtak, hogy az Isten lelke a szokatlan istendicséret ihletője.

Az apostoli collegium megszokta istentiszteletein, majd évekig tartó palaestinai missziós-útján, hogy az Isten dicsőségéről és országáról szóljon. E magasztos terminologia nem volt előttük új. Ha tehát ez órában azt figyelhetik meg magukon, hogy a Lélek ihletése alatt nyilatkoznak meg, a múlt évekhez képest is meglepő gyarapodásról, tudat- és érzelemgazdagodásról tesznek tanúságot.

Meglepő volt továbbá e vidéki kisemberek számára, akiknek arám volt az anyanyelvük, az az észlelet, hogy a világmissio hajnalán idegen nyelveken is magasztalhatták az Istent (II. 11). Nem volt nekik ez órában közvetlen szükségük arra, hogy idegen nyelven szóljanak. Környezetük csupa arámul és görögül beszélő ember volt. De láthatták e tudatbővülésből, hogy szokatlan erő indítja őket, s hogy az indítás az universumnak szól. Nem az a cél, hogy a világ arámul tanuljon, hanem az, hogy ők tanítsák meg e sokajkú világot anyanyelvén dicsérni az Istent. E célszerűségi szempontból túl ott volt a másik, korszerűségi szempont: a glossolaliával dicsekvő görög pogánysággal szembeállítani az igaz Istent magasztaló, új glossolaliát (Origenes c. Celsum VII. 8, 9. MPG XI. 1440). Pünkösöd délelőttjén eszmélhetett az apostoli collegium a Mester szavainak jelentőségére: Akik hisznek... új nyelveken szólnak (Mc. XVI. 17).

Arról szó sincs, hogy ez az *ἀποφθρευμα* a révület nyögdcseléséből, tagolatlan hangokból állott volna. Ezt az első percben se tartották volna az egészséges galilaeai halászok a Lélek adományának, legfeljebb rosszullettnek. Különben is néhány perc múlva az idegen anyanyelvűek vallásos szöveget értettek a beszédből.

Arról se lehet szó, hogy idegenszerű, titokzatos nyelveken szólottak volna, különben nem ismert volna rá egy sor jövevény zsidó az anyanyelvére. Reitzenstein, Bousset, részben Bornhäuser is az idegen nyelv alatt egy másik, mysticus elragadtatásban használt, kivételes nyelvet értenek. E felfogással szemben ugyanaz a kifogás: saját nyelvünkön hallottuk őket beszélni (6 v.). A sokfelől érkezett jövevények elsősorban nem a beszéd tartalmán csodálkoztak, hanem azon a tényen, hogy otthonuk nyelvén szólalt meg Jeruzsálemben egy maroknyi galilaeai (8 v.). E nyelvcsoda, a glossolalia adománya fölötti csodálkozást részletezik a következő sorok, amelyek nyilvánvalóvá teszik e csodás adomány természetét is:

Jeruzsálemben az időben éltek az ég alatti minden népből való jámbor zsidó férfiak. Mikor e zaj hallatszott, a tömeg egybegyült és megdöbbszent, mert mindegyik saját nyelvén hallotta őket szólni. Megriadva és álmélkodva mondták: Nemde mindezek a beszélők galilaeabeliek? Hogy hallotta mégis mindegyikünk saját nyelvén, amelyben születünk; parthosok, médek, elámiak, akik Mezopotamiát, Judaeát, Kappadokiát, Pontust, Ázsiát, Phrygiát, Pamphiliát, Egyiptomot, Libyának Kyrene felé eső részeit lakják, s a római jövevények, zsidók és proselyták, krétaiak és arabok hallottuk őket, hogy a magunk nyelvén szólnak Isten nagy tetteiről (5—11).

Az esemény színhelye — úgy látszik — változott. Az emeleti helyiségből az utcára, s onnan a templomtérre siethettek a pünkösdi tűz részesei. A jeruzsálemi szűk utcákat szem előtt tartva nem valószínű ugyanis, hogy e sokrétű tarka tömeg egyetlen ház előtt elfért és megmaradt volna. Úgy történhetett, hogy a glossolalia első megnyilvánulásai után a zsöngé egyház a templomtérre vonult s a reggeli istentiszteleten egybegyült sokféle zsidó előtt újból megszólalt Isten nagy tetteit, valószínűleg szent. Fián művelt csodáit magasztalva.

Azok a jámbor férfiak, akiket az író csoportonként felsorol, a diasporából érkezett zarándokok és véglegesen az ősi hazába visszatelepedett zsidók. Elődeiket az asszír, majd a babiloni uralkodók telepítési politikája kényszerítette új lakóhely választására. Kelet felé az iráni hegyvidék volt településük határa. Fölöttük rohanva változtak az imperiumok, ők azonban egyek maradtak a monotheizmusban, a törő betartásában s az elvesztett haza utáni nostalgiaiban. Egy részüket a honvágy hazahozta a régi falak s a nagyszerű templom közelségébe; mások legalább egy-egy jeles ünnepre tértek vissza ősi fővárosukba.

Ugyanoda tértek a régesrégén Jemenbe kivándorolt arabiai zsidók, valamint a Krétára, Rómába, Libya Cyrenaicába és Egyiptomba sodródott fajtestvéreik. Kisázsia III. Antiochos Megas telepített a II. sz. elején zsidókat, akiknek mozgékony utódai az eredeti települési gócékból egész Kisázsia szét-szóródtak.

A 9. v.-ben olvasható *Ἰουδαίαν* nyilvánvalóan téves. Mezopotamia és Kappadokia közé a földrajzi felsorolás szerint Armenia illik. Tertullianus és Augustinus latin szövegében tényleg ez a név volt. Kétséges azonban, hogy az eredetiben ez az aránylag késői szó volt-e olvasható avagy inkább a kisázsiai -nas végzetű *Ἰουδαίαν* tárgyesete?

E széles diasporának fiai otthon nem mindenütt hallottak arám vagy görög szót. Elámban még jóval az asszír uralom után is élt az ősi nyelv. Az Achaimaenidák kénytelenek felírtaikban az elámot mint egyenrangú birodalmi nyelvet használni. Kisázsiaiban élt még a kelta, az örmény, a phryg, a lyk s a Halystól keletre talán még az ősi chatti is. Ha csak görögül vagy arámul szólottak volna az ihletettek, nem csodálkozott volna a tarka tömeg. Nekik az tűnt fel, hogy a honi nyelvet hallják Jeruzsálemben, ahol az arám és görög járta. Anyanyelvüket legfeljebb maguk közt, vagy kis, bérelt zsinagógájukban — a több száz jeruzsálemi zsinagóga egyikében — hallhatták. Ha a felsorolt tizenöt tájnév csak öt különböző nyelvet jelent is, e nyelvek áradása a galilaeai ajkakra szokatlan, sőt a személyek figyelembevételével mindenki számára csodálatos volt. Érthető, hogy az író nemcsak az enyhébb *θαυμάζω* = csodálkozom, hanem a nyomatékosabb *συγγέω* = „megriadok, megdöbbenek“, *ἐξίστημι* = „magamon kívül vagyok“ igékkel is kénytelen megörökíteni a vegyes hallgatóság felkavart érzéseit.

Kétségtelen, hogy a szokatlan szélzúgás s a nyelvcsođa két olyan *σημεῖον* = signum volt, melyeket egyszerre ezernyi tömeg észlelhetett és minősíthetett. Ha az ihletettek csak szabványos imát vagy ismert zsoltárt mondtak volna a sokféle nyelven, máris megdöbbenő csodálkozást váltott volna ki. Amit azonban e galilaeaiak az új nyelveken Isten nagy műveiről mondtak, tartalmával is hajlamossá tette a tömeget arra, hogy Péter következő beszédére megrendült és tanulékony lélekkel figyeljen.

Üdvöztő név

(Act. IV. 8—12 v.).

Ahol Péter éveken át mint jámbor hívó, majd mint kezdő apostol forgott, a lélekcserező pünkösdi után mint csodatevő lépett fel. Egyik délután a templom Ékes kapujánál Jézus nevében idült bénát gyógyított meg. A koldussoron tengődő bénát jól ismerte a templomjáró közönség, gyógyulása tehát érthető feltűnést keltett.

E kedvező atmosphaerában tartotta az apostol a Salamon-csarnok széles hajójában megtérést sürgető beszédét, melynek befejeztével János apostollal együtt letartóztatták.

A nagytanács másnapi ülésén bevezették a két vádlottat s a koronatanú koldust. A forró nyári délelőtt fülükbe csengett

a jövendölés, melyet egy sötétbe vesző tavaszi éjszakán Mesterük ajkáról hallottak: „A szolga nem nagyobb uránál. Ha engem üldöztek, majd titeket is üldöznek“ (Jo. XV. 20). Bíráik testülete szám szerint is, személy szerint is majdnem azonos volt a nagypéntek synedriumával. A tanácsurak elé újból oda kerül a Názárethi problémája. A Golgothán nem szabadultak meg tőle, s századok múlva is zaklatja majd a tanácsurak ivadékait.

Kajaphas főpap ismét kénytelen elnökként lefolytatni egy pört, melynek háttérében Jézus áll. Úgy kellene a kínos ügýhöz nyúlni, hogy a vádlottakat elnémíthassák. Másfelől azonban figyelembe kell venni a tömeg hangulatát is, amelyet a csoda kedvezően hangolt a vádlottak iránt.

A tárgyalást vezető elnök felteszi a kérdést: „Micsoda hatalommal vagy miféle névben míveltétek ezt?“ (7 v.). A kérdés elevenre tapintott s megfélemlítő volt. E komoly testület előtt senkise meri vállalni, hogy az ördög erejével gyógyított, amint nem tanácsos a Názárethi nevet se emlegetni e tanácsurak előtt, akik keményen tudnak ítélni.

Aki azonban nagycsütörtök éjszakáján cselédek előtt se emlegette, most a tanácsurak előtt is nyíltan vallja:

Akkor Péter szent lélekkel eltelve így szólt hozzájuk: A nép előljárói és vének! Ha bennünket ma a beteg emberen gyakorolt jótett tárgyában hallgattok ki, hogy mi által szabadult meg, tudjátok meg mindannyian és Israel egész népe, hogy a názárethi Jézus Krisztus nevében, akit ti keresztre szegeztetek, akit Isten a halálból feltámasztott, általa jelent ez meg egész ségesen előttetek (8—10 v.).

Az nem volt kétséges, hogy a két galilaeai nem önerejéből gyógyított. De vajjon miféle erővel? A tanácselnök kettős kérdésére Péter egyetlen választ adott: A koronatanú Jézus nevében és erejéből gyógyult meg. Ezt a tényt nemcsak a tanácsuraknak, hanem Israel minden fiának tudomásul kell vennie. A vádlott azonban nemcsak a kérdést tisztázza, hanem egyben vádat is emel. Ugyanez a nagytanács, amely egy nyilvánvaló csoda tanúja, marasztalta el kínos és szégyenletes halálra azt, akinek neve bénákat mozdító erő. E jeruzsálemi csoda igazolja Öt, akit azonban még fényesebben igazol az Isten, aki a halottak közül is életre hívta Öt *ἐκ νεκρῶν* = a halottak állapotából vagy otthonából.

A vádlott félelem nélkül folytatja vádbeszédét:

Ez az a kő, melyet ti építők semmibe vettetek, amely

szegletkövé lett. Nincs is üdvösség senki másban, mert az ég alatt semmi más név nem adatott az embereknek, melyben üdvözülnünk kellene (11—12 v.).

A vádlott udvariasan elismeri, hogy a tanácsurak küldése az, hogy Israel jövőjét építsék. A Názárethi nagyszerű anyagnak kínálkozott, de a nemzet legmagasabb hivatali testülete semmire se tartotta Őt. Ez súlyos értékszalódás, mert a Názárethi minden alkotó elemnél több: a legjelesebb rendeltetésű kő, szegletköő Ő a történelemben. Más szabadító nincs. Ha fontos az üdvösség, ha kívánatos a szabadulás, nem kell más név után nyomoznunk. Neve az egyetlen név, melyről bizony tudjuk, hogy szabadulást hoz. Tulajdonképpen nem is a név, hanem a személy, Jézus személye, melyet a név zsidó nyelvszokás szerint képvisel.

Az első vértanú

(Act. VI. 8—10, VII. 54—59 v.).

Az ősegyház első vádlottja Péter volt, első vértanúja azonban nem apostol, hanem a hét irgalmas-testvér elseje: Stephanos. A karakterologiai minősítésben annyira tartózkodó Lukács azt írja róla, hogy hittel és Szentlélekkel eltelt férfiú volt.

Tevékenysége nem merült ki az irgalmasság műveiben, hanem részt kért az oktatás munkájából is. Köztevékenysége során

Stephanos, kegyelemmel és erővel teljes lévén, a nép előtt csodákat és nagy csodajeleket művelt. A libertinusok-, kyrenebeliek- alexandriaiakról nevezett zsinagógából, azonkívül a Kiliakiából és Ázsiából jöttekéből egyesek elkezdtek Stephanossal vitatkozni, de nem tudtak ellendállani a bölcseségnek és léleknek, amellyel beszélt (VI. 8—10 v.).

Az Úr jövődöleése teljesedett: hívei csodákat művelnek (Mc. XVI. 17—18 v.). Viszont a csodákban rejlő bizonyító erő a jóhiszeműeket gondolkodásra készíti. Lukács jelenti, hogy még a papi renden levők közül is számosan hittek (Act. VI. 7).

A zsinagógák megéreztek e tömegmozgalom erkölcsi és gazdasági következményeit és támadni kezdték a zsöngé egyház szóvivőit. A görög diasporából hazatértek közül többen Stephanossal mérték össze fegyverüket. *Ἀνίστημι* nemcsak a felkelést, hanem a kezdés, hozzáfogás fogalmát is jelenti.

Akik a szellemi porondra merészkedtek, részben a 40%

zsidóságú Alexandriából tértek haza, részben a nyugatra fekvő Kyrēnéből, ahol a lakosság egy negyede volt zsidó. A libertinuskok a szó szokásos jelentésében a szabadon bocsátott rabszolgák vagy azok ivadékai; jeruzsálemi viszonylatban azok a zsidók, akiknek eleit Pompeius K. e. 63—61-ben Rómába hurcolta s rabszolgaságra vetette. Bizonyos idő múlva visszanyerték szabadságjogaikat s részben Rómában maradtak, részben hazatértek. Leszármazottjaik külön zsinagógában tömörültek. A talmud azt állítja, hogy Jeruzsálemben 480 zsinagóga volt a templomon kívül. A szám kétségtelenül túlzott ugyan, de annyi bizonyos, hogy részben nyelvi szempontból, részben származáshelyük alapján a hazatértek csoportokba tömörültek s külön kis zsinagógákat tartottak fenn.

E jámbor zsidók nehánya mérkőzött meg Stephanossal, de alulmaradt. A szellemi tusán legyőzöttek közös regulája, hogy győztes ellenfelük hitelét kezdik ki. Stephanos ellen azt a rágalmat szórták el, hogy templomgyalázó. Ez alkalmas vádpont volt a nagytanács előtt, ahová a névtelen magányost hurcolták. A vád tanúi azt állították, hogy Stephanos szüntelenül szónokol a templom s a tőrá ellen. Az elnök kérdésére a vádlott hosszú történeti beszédben fejtette ki, hogy Isten templom nélkül is kegyes volt a nép őseihez s a templomépítés aránylag késsőn indult meg. A templom értékelésére idézi Is. LXVI. 1—2 v.-t, amelyekből kitűnik, hogy Isten nem lakik bálványok módjára olyan helyeken, melyeket emberkéz alkotott.

A beszéd vége hirtelen kemény támadás a prófétagyilkosságok és az Igaz elárulása miatt a nagytanács ellen. A hosszú történeti érvelés alatt még türtőztették magukat, e személyes vádra azonban elhagyta őket a bírói tárgyilagosság.

Mikor azonban ezt hallották, belsőleg felháborodtak és fogukat vicsorították reá. Telve levén szentlélekkel, merően az égre tekintve látta az Isten dicsőségét és Jézust az Isten jobbán állva. Erre azt mondja: Ime látom a megnyílt eget s az emberfiát az Isten jobbán állva. Azok pedig nagy hangerővel kiáltottak s befogták füleiket. Azután egyakarattal reárontottak és a városból kivonszolva megkövezték. A tanúk pedig ruháikat egy Saul nevű ifjúember lábaihoz rakták. Követ vetettek Stephanosra, aki könnyörögve mondotta: Uram, Jézus, fogadd lelkemet! (VII. 54—59 v.).

Stephanos nem készült a védőbeszédre, de az — a Mester ígérete szerint — a Lélek segítségével bár rögtönzött, mégis magvas és csattanó volt. A nagytanács azonban nem szállott

magába, hanem keserűen felhördült. A tárgyaló teremben csak egy ember maradt nyugodtan: a vádlott, akinek igaza volt.

Joggal mondotta, hogy az Isten kőtemplom nélkül is közel lehet az emberhez. Még ebben a gyűlölettel fűtött tárgyaló teremben is látni lehet Őt. István hirtelen elragadtatásban szemléli a dicsőség Istenét s Jézus álló alakját. Látomását szóval is elmondja, ami kicsordítja a szenvedély kelyhét. A tanácsurak s a nyilvános tárgyalás egyéb közönsége kiabálnak, hogy elnyomják az elragadtatott hangját. Nem lehet ép érzékkel hallaniok, hogy a kereszt gyalázatába kényszerített Jézus az Istennél van. Ha így volna, tévedtek volna s gyűlöletesek Isten szemében. Már pedig ez lehetetlen. Nincs semmi ok, hogy újra felvegyék a Krisztus-pert.

Revisio helyett Istvánra akarják kimondani a bűnrészeség és istenkáromlás ítéletét, amivel megkövezés jár (Lev. XXIV. 14). Mielőtt azonban a per megjárhatta volna útját a római procuratorig, a tömeg megelőzte a további tárgyalást s kivonszolta Istvánt a városból. Rendes körülmények között a vád egyik tanúja egy magas emelvényről letaszította az elítéltet, míg a másik szíven dobta. Ezúttal azonban hiányzott a készületre alkalmas idő, a tanúk sebtiben levetették hosszú köpenyüket és siettek megkövezni a vádlottat. Az „istenkáromló“ pedig akkor is a gyűlölt Jézusnak ajánlotta lelkét, mely gyűlölködő tanácsurak és feldühödött, vak tömegek dacára Jézussal él.

Schumacher: Der Diakon Stephanus. Münster, 1910.

A pogányok zsöngéje

(Act. X. 34—48 v.).

Kiknek szól az evangelium? Ez a szűklátókörű galilaeai parasztok gyakran megismétlődő kérdése. Csak az arámnnyelvű palesztinai zsidóságnak? Nem! A messziről jött és idegen anyanyelvű zsidóság is hivatalos az Isten országába.

Vajjon csak Izrael fiainak, — lakjanak bár az egész világon? Nem! Minden egyéb népnek is, mert „egy ember se profán és tisztátalan“ (Act. X. 28).

E dogmatikus igazságra eszmél szt. Péter a joppei látomásban (Act. X. 9—16), s alkalmazza akkor, amikor Cornelius meghívásának eleget téve Caesareába gyalogolt.

Judaeában az összeomlás előtt öt cohors állomásozott,

mindegyik mellé egy ala, század lovasság volt beosztva. Egy-egy cohors tíz század gyalogosból állott, akiket centuriók, századosok vezényeltek. A cohorsok közül névszerint ismerjük a C. II. Italica civium Romanorum voluntariorum miliaria-t. Egyik századosa a monotheismusra tért irgalmas szívű Cornelius volt. Talán azonos a keresztt alatt járt névtelennel. A jóakarató katonatisztet angyali látomás figyelmeztette, hogy keresse Péterrel a kapcsolatot. Követői meg is hívták a történetesen Joppében időző apostolt gazdájuk házába.

A beszélgetés első része ismerkedés és a meghívás indító okának feltárása volt. „Itt állunk most mindnyájan Isten előtt, hogy mindenről értesüljünk, amit az Úr reád bízott“ (X. 33).

Péter pedig száját megnyitva mondotta: Megértem valóban, hogy Isten nem személyválogató, hanem minden nép sorában kedves néki az, aki Őt féli és helyesen cselekszik. Szavát hallatta Israel fiai előtt békét hirdetve Jézus Krisztus által, aki mindenek Ura. Tudjátok, hogy mi történt egész Judaeában, azután a „megmerítés“ után, melyet János hirdetett, Galilaeából kiindulva, hogy mint kente fel Isten a názárethi Jézust; szentlélekkel és erővel Őt, aki jót téve haladt át meggyógyítva mindenkit, akin az ördög erőt vett, mert Isten volt vele. Mi pedig tanúi vagyunk mindannak, amit a zsidók földjén és Jeruzsálemben művelt, akit fára függesztve öltek meg. Isten Őt harmadnapon feltámasztotta s megadta, hogy látható legyen, nem az egész nép, hanem az Istentől eleve rendelt tanúk előtt, előttünk, akik a holtakból való feltámadása után Vele együtt étkezünk és ittunk. Meghagyta pedig nekünk, hogy hirdessük a népnek és tegyünk tanúságot, hogy ez az, akit Isten elevenek és holtak bírájául szemelt ki. Mellette tanuskodik megannyi próféta, hogy mindenki, aki benne hisz, bűnbocsánatot neve által nyer (34—43 v.).

Miként szt. Pál később a rómaiaknak írta (II. 11), az Isten nem tekint a nemzeti különbségre, nincsenek kegyencei, hanem minden nép fia kedves lehet előtte. A gondolat nem volt új Israelben; történeti léte különböző szakaszaiban ismételten hallhatta (Deut. X. 17; I. Reg. XVI. 7; Eccli. XXXV. 15; Sap. VI. 8), bár a nemzet elhivatása hamis és kíméletlen önérzettel töltötte el. A római századossal szemben helyénvaló ez igazságnak minél előbb való hangoztatása, nem indifferentismusból, hanem a nemzeti előítélet elhárítása céljából.

A beszéd második gondolata arra a történeti tényre támaszkodik, hogy Isten az emberi üdvösség eszközéül Israel né-

pét választotta ki. A pax Romaná-nál többet érő *pax humana*-t nem a görög genius, nem a római imperium, hanem Jézus Krisztus hirdeti meg.

Péter hivatkozhatik a római százados jólétesültségére. Neki, a helytartó székvárosában élő katonatisztnak hallania kellett arról a tömegmozgalomról, mely János megmerítő szertartása kapcsán keletkezett. Azt is kell tudnia, hogy ezután Galilaeából kiindulva egy még nagyobb arányú tömegmozgalom kezdődött, melynek központjában a Názárethből való Jézus állott.

Érdekes megfigyelni, hogy a beszéd utólagos, rövid kivonatában mit emel ki Jézus életéből a szónok. Először is a jordánparti jelenetet: a Szentlélek alászállását. Azután páratlan tanításának elhallgatásával irgalmassága műveit, majd kereszthalálát. Nyomatékkal kiemeli feltámadását, s annak fizikai valóságát, mert utána együtt étkeztek Vele. Reámutat azonban arra, hogy nem jelent meg mindenkinek; tehát mennybemene-telét megelőzőleg, ha maga is bement a fővárosba, nem láthatta Őt a tömeg.

A feltámadt Üdvözítő végső rendelkezéseinek egyike, hogy az apostoli collegium Őt a világ bírójának hirdesse. A mesterségesen összezsugorodott messiás-fogalmat felváltja a Világbíró döbbenetes képe.

Befejezésül az ítélet megrendítő valóságának tudatát enyhíti a bűnbocsánat vigasztaló lehetősége. Mint a fogaskerek kapaskodik a régmúlt próféták írásaiba e remény: a Messiás nemcsak világbíró, hanem a világot felszabadító erő lesz (Is. XXXIII. 24, LIII. 5; Jer. XXXI. 34; Ez. XXXIV. 16; Dan. IX. 24).

A hallgatóság a hit készségével figyelt, aminek következményei rögtön jelentkeztek.

Miközben Péter ezeket mondotta, a Szentlélek mindazokra leszállott, kik a beszédet hallgatták. A körülmélésből való hívek pedig, kik Péterrel jöttek, megdöbbenek, hogy a Szentlélek ajándéka az (idegen) népekre is kiöntetett; hallották ugyanis, hogy nyelveken szólnak és magasztalják az Istent. Péter akkor elkezdé: Vajjon ki tilthatná el a vizet, hogy ezek meg ne merítenek, akik úgy vették a szent lelket, akárcsak mi? Azután meghagyta, hogy Jézus Krisztus nevében merítsék meg őket. Akkor kérték, hogy néhány napig maradjon (44—48 v.).

Az apostoli szózat közben elragadtatásba esett a hallgatóság, nemcsak a házbeliek, hanem a Péter kíséretében jött zsidó

keresztények is. Az elragadtatás folyamán újból jelentkezett a glossolalia. Bizonyára nem olyan széles arányban, mint pünkösd napján, amikor a Földközi-tenger kulturköréhez tartozók találkoztak, azonban olyan nyelveken, amelyek az arámul és görögül szóló palaestinaiak számára újak voltak. Abban is egyezett e charisma a pünkösdivel, hogy az elragadtatásban szólók Istent dicsérték.

A zsidókeresztények megdöbbenve eszméltek fel, hogy az egyháztörténelemben új fejezet kezdődött: a pogány népek semmiben se maradtak a zsidók mögött. Israel nincs kegyelmi kulturfölényben, mert itáliai vagy galliai pogányok is mindenhez hozzájuthatnak, amit Isten kegyelme osztogat.

A joppei látomásnak az volt a veleje, hogy a pogány eleve még nem tisztátalan. Az új jelenet arról világosítja fel az apostolt, hogy a pogány is nyerhet rendkívüli égi ajándékokat.

E meggyőző isteni érvelés alól Péter nem vonhatja ki magát. A vízbe való merítés nemcsak Israel fiainak jár ki. E külföldi pogányok eleven hittel fogadták a katecheticus oktatást. Hitükről bizonyosságot tesz az Úr, aki a pünkösdi ajándékban a nem-zsidókat is részesíti.

Péter meghagyja, hogy e katechumeneket merítsék vízbe azon a módon, melyet Jézus rendelt. Arról szó sincs, hogy előbb körülmetéltesse Corneliust és háza népét. Valamint arról se hallunk semmit, hogy a tőrâ rendtartását kényszerítette volna rájuk. Napokig közöttük marad anélkül, hogy kivételes eledeltörvények betartását sürgetné. Istennek úgyis kedves a hívó és helyesen cselekvő Cornelius.

II. AZ APOSTOLI LEVELEKBŐL VÁLOGATOTT SZAKASZOK

A szív megszentülése

(I. Thes. I.; IV. 1—7 v.).

51 telén szt. Pál Lukács, Timotheos és Silas (Silvanus) társaságában Kisázsziából átkelt Európába. Neapolisban ért partot s a Via Egnatián át Philippoiba gyalogolt. Nehány heti eredményes munka után a város pogány hatósága távozásra szólította az evangéliumi munkásokat. Következő állomáshelyük Makedonia fővárosa, Thessalonikē lett. A virágzó kikötővárosban a pogányok nagy száma figyelt fel az evangélium szépségeire. A hosszabb, eredményes apostoli működést a féltékenykedő zsidóság hiúsította meg.

52 tavaszán szt. Pál kénytelen elhagyni a szépnek ígérkező vetést és tovább indulni. Beroea és Athen csak rövid ideig hallhatták az apostol szavát, mert a tavaszi hajózás beköszönével Korinthosba indult. Társai fennmaradtak Makedoniában.

Korinthosba az apostol Aquila takácsmesterhez szállott s mint segéd dolgozott a mindennapi kenyérért. Hetekig tartó kemény munka után érte a nagy öröm, hogy Silas és Timotheos északról megjöttek és beszámoltak a makedoniai helyzetről. Thessalonike egyházközsége keményen tartja magát. Az üldözés viharát kiállották; a testvéri szeretet öntudatos és erős. Tanácstalanok azonban az Úrjövet kérdésében. Nem tudják, mi lesz a közben elhunyt testvérekkel s érdemes-e még dolgozni?

A tanácstalan, töprengő lelkek sorsa készíti szt. Pált első írásaira. Aquila takácsműhelyében mondja tollba levelét, mely nem volt pongyola írás, mint annyi száz papyrusemlék, de nem is volt irodalmi epistola, mint Cicero vagy Seneca palérozott írásai.

I. A levél *protocolluma* az ókori levélben szokásos *intitula-*

tiön kezd. Nemcsak az apostol, hanem ezúttal munkatársai nevét is olvashatjuk.

Pál, Silvanus és Timotheos a thessalonikaiak egyházának az Atya Istenben s az Úr Jézus Krisztusban. Kegyelem nektek és békeség (1 v.).

A címzett neve, diplomatikai mesterszóval az *inscriptio* ez esetben nem fizikai személy, hanem az erkölcsi testület a thessalonikai egyházközség. Az *ἐκκλησία* eredetileg népgyűlést, ebben az összefüggésben a thessalonikai polgárok vallási gyülekezetét jelenti. Szemben minden egyéb vallási testülettel annak szól a levél, amely a legszorosabb kapcsolatot tartja fenn Isten-nel és Jézus Krisztussal. E kifejezés tömör differentia specifica, melynek alapján a címzettet minden thessalonikēi pogány és zsidó vallási egyesülettől meg lehet különböztetni. A görög vagy római író a salutatio-ban jó egészséget, Pál és társai kegyelmet és békeséget kívánnak a címzettnek, ami annál helyénvalóbb, mert imént említették a kegyelem adóját és közvetítőjét. A levélben a „Jézus Krisztus“ már kialakult és megszokott kettős név, bár néhány hónappal korábban szónoklataiban a Krisztust még értelmezvényként használja az apostol (Act. XVII. 3).

Az ókori levelezésben ezután a *captatio benevolentiae* következik, ehelyett szt. Pál a *gratiarum actio*-t mondja el:

Mindenkor hálát adunk értetek Istennek, amikor imáinkban rólatok emlékezünk. Istenünk és Atyánk előtt szüntelenül megemlékezünk hitetek művéről, szeretetetek fáradságáról és ami Urunk Jézus Krisztusba vetett reményetek állhatatosságáról (2—3 v.).

Az apostol lelke örvendő emlékezés és öntudat, hogy Thessalonikē keresztényei olyan nagyok az isteni erényekben. Azt mondja szt. Pál a thessalonikaiak hitéről, hogy tevékeny, szeretetükről, hogy munkás, reménységükről, hogy az üldözések közepette is állhatatos. Egy ellenséges világgal szemben is mernek bízni Jézus hatalmában.

A három erény felsorolása még nem kikristályosodott formula, de lassankint azzá válik az ősi egyházban. Feltűnő, hogy az író nem az *ἔργος* szót használja, hanem a profán görög irodalomban eddig nem igazolható *ἀγάπη*-t. A sajátos szóhasználat magyarázata az, hogy az *ἔργος* Platónál a sóvárgó szeretet, a görög írók jórésznél az érzéki szerelem kifejezője. Mindkét jelentésben alkalmatlan arra, hogy az Istenből táplálkozó szeretetet fejezhesse ki.

Ismerjük, Istentől kedvelt testvérek, elhivatástokat, hisz evangeliumunk nem csupán szóval jutott hozzátok, hanem erővel, szentlélekkel és mély meggyőződéssel, aminthogy tudjátok milyenek is voltunk közöttetek-értetek (4—5 v.).

Szt. Pál az eredményen látja, hogy Thessalonikē hívei valóban elhivatottak. Aminthogy az olvasók is tudják, hogy nem csupán üres szó volt az igehirdetés, hanem csodatevő erő, a szentlélek ihlete és meggyőződést kiváltó meggyőződés járt vele. Erről tanuságot tehetnek az olvasók.

Ti pedig a mi s az Úr követőivé lettetek, akik az ígét nagy szorongatás közepette a Szent Lélek örömeivel fogadtátok, úgy hogy Makedoniában és Achaiában minden hívő számára példaképpé váltatok. Mert töletek drádt szét az Úr ígéje nemcsak Makedoniába és Achaiába, hanem mindenüvé elterjedt a ti Istenbe vetett hitetek, úgy hogy mitsem kell arról beszélnünk. Hisz ők maguk hirdetik, milyen volt hozzátok való érkezésünk s hogyan tértetek a bálványoktól az Istenhez, hogy az élő, igaz Istennek szolgálatok s várjátok Fiát az égből, akit a holtakból feltámasztott, Jézust, az eljövendő haragtól való szabadítónkat (6—10).

Thessalonikēnak nagyszerű a kikötője és szerteágazó utak gócpontja. Nemcsak az árúk, hanem a gondolatok is továbbhulámzanak belőle. Rövid néhány hónap alatt olyan szellemi futótűz harapózott el onnan, hogy a két római provincia: Makedonia és Achaia nemcsak a kereszténységet ismerték meg, hanem azt is tudták, ki volt a mozgalom lelke, minő lélekcseré történt a thessalonikēi pogányok lelkében, akik el tudtak fordulni bálványaiktól. A lelkek elfordulása azonban nemcsak tagadás volt, odáig eljuthatnak az agnosticusok is. Miként a rabszolga gazdájának, úgy adtátok át magatokat híven Istennek. Ezen a monotheismuson túl a megtért pogányság még vár is valamit: a világtörténelem nagy leszámolásának napját, melyen csak Jézus közbelépése óv meg minket Istennek gonosz eltipró haragjától.

II. A hálaadásból könnyedén siklik át szt. Pál a *contextura*.

Munkatársai arról értesítették, hogy a makedoniai zsidók rágalmaazzák őt. Minthogy kiüldözésével nem tudták megbuktatni a zsöngé kereszténységet, becsületét ássák alá. Azt híresztelik, hogy becsvágyból és pénzért kínálja silány árúját: a meghamisított monotheismust.

E vád ellen szól a II. 1—16 v. Kemény munkával tartja

fenn magát. Már napkelte előtt a szövöszéknél ül s dolgozik 11-ig (II. 9). Azután módot keres, hogy az ígét hirdethesse. Nem becsvágyból teszi ezt, hanem Isten tetszését áhítja (II. 4).

Megállapítja azután, hogy a zsidóság alattomos munkája ugyanolyan Thessalonikében is, mint a szentföldön. Színültig hordják vétkük mértékét.

A zsöngé egyházközségért való aggodalmában szívesen felkeresné azt, de egyelőre megnyugvással hallja a jó híreket, melyeket munkatársai hoztak (II. 17—III. 9). Elárulja azonban, hogy szüntelen azért könyörög, hogy az Isten vezesse útját hozzájuk.

Az egyházközségen van most a sor, hogy a pogány tengerben magas erkölcsi szinten éljen. A pogányság buja és kapzsi. E két főbűn ellen emel szót az író:

Egyébként, testvérek, az Úr Jézusban kérünk és intünk benneteket, hogy, amiként tőlünk vettétek, mint is kell élnetek és Istennek tetszenetek, úgy is éljete, hogy mind kiválóbbak legyetek. Hisz tudjátok, hogy az Úr Jézus megbízásából minő utasításokat adtunk néktek. Mert ez az Isten akarata: megszentüléstek; hogy tartózkodjatok a fajtalanságtól, hogy kiki feleségét szentségben és tisztességben szerezzé meg, ne szenvedély gerjedelmében, miként a pogányok, kik Istent nem ösmernek. Senki testvérét üzletkötésben ne szedje rá és meg ne csálja, mert az Úr mindezt megtorolja, aminthogy korábban is mondtuk és tanúsítottuk. Mert nem tisztátalanságra hívott minket az Úr hanem szentségre (IV. 1—7).

Az Úr bírói ítéletére és a magasztos keresztény elhívásra, mint kettős indító okra hivatkozik szt. Pál, mikor a híveket a nemi és kereskedelmi életben érzékenységre szorítja. Sűrgetésének alapja az Úr Jézus megbízása. Elvárja, hogy a pogányok tömegéből magasan emelkedjenek ki (περιουσεύω = kimagaslom, kiválok.)

Első utasítása a zabolátlan görög erkölcsiséggel szemben a nemi kihágásokra vonatkozik. Először általános tilalmat szab, azután a családalapítás indító okára mutat rá. A nőt ne pogány módra, csak az ösztön gerjedelmével emelje a férfiú a maga életközösségébe, hanem szent és tisztességes szempontok alapján.

Régi vita a σκεῦος szó helyes értelmezése. Theodoretos ebben az összefüggésben is a keresztény férfiú testére értette. Viszont Theodoros Mopsuestenustól kezdve számos exegeta helyesen a feleségre vonatkoztatta. Az egész kifejezés t. i. élén-

ken emlékeztet Raphael arkangyal Tóbiásnak adott utasítására: Hi namque qui coniugium ita suscipiunt, ut Deum a se et a sua mente excludant et suae libidini ita vacent, sicut equus et mulus, quibus non est intellectus (Tob. VI. 17, hasonlóan Jer. V. 8, Ez. XXIII. 20). E magyarázat nem vészett ki a későbbi zsidóság emlékéből se. A P^esiq^{tha} midrasban a következő eset olvasható: „Amikor (R. 'El'azar ben Šim'ôn 180 kör.) meghalt, Rabbi († 217 kör.) megkérte az özvegy kezét. Az megüzente: Profán használja az edényt (k^elî), melyet egy szent használt?“ (94b).¹

Különben a *κτάναι* ige alapjelentése = szerzek, elnyerek is ezt magyarázatot támogatja. A talmúd Qiddušin tractatusa ugyanis ezt a zsidó hagyományt őrizte meg: „Nőt (házasságkötés céljából) háromféleképp lehet szerezni... pénzzel, házasságlevéllel és coitussal“² A teljes kifejezésből látható, hogy szt. Pál a hitvestárs szerzéséről beszél. Se pénz, se szenvedély ne döntsenek a házastárs megválasztásában, hanem csak tisztesség szándék.

Thessalonikē mozgalmas kereskedelmi életében mindennapos volt az üzleti tisztesség hiánya. Szt. Pál ugyanazzal a bírói megtorlással fenyegeti a tisztességtelen üzletfelet, mint a fajtalant. Üzletember hittestvérét se árúban, se pénzben meg ne károsítsa, különben lesújt reá a Bíró.

¹ Strack—Billerbeck: Kommentar III. München, 1926. 632 l. ² u. a. II. 395 l.

A hit üdvözít

(Gal. III. 16—22, IV. 1—7, 22—31, V. 16—24, 25—26, VI. 1—10 v.).

Harmadik apostoli útja során szt. Pál 54 novemberében Ephesosba gyalogolt. Kevéssel megérkezése után hírül vette, hogy Galatia egyházközségeiben ellenmissio indult meg személye és tanítása ellen. A küzdelmet nem pogányok vagy zsidók kezdték, hanem olyan palesztinai keresztények, akik a mózesi törvényt még mindig egyetemes érvényűnek hirdették. A probléma nem módszertani volt, hanem a keresztény hit elevenébe vágott. Ha a töré még hatályos törvény az üdvösség szempontjából, ha a pogányságból megtérnek is meg kell azt tartania, akkor Krisztus keresztthalála fölösleges volt. Az üdvösség nem a keresztben, hanem a törében van. E súlyos tévedés cáfolatát célozza a galatákhoz szóló levél.

A levél *protocolluma* (I. 1—5) jelzi már a kettős tárgyat: szt. Pál természetfölötti meghívását s Jézus Krisztus szenvedésének üdvözítő erejét. Az *intitulatió*ban az apostol kíséretéből senkise szerepel. A *salutatió*t e levélben nem a szokásos *gratiarum actio*, hanem *doxologia* követi. Az *inscriptio* igen egyszerű fogalmazású ugyan, mégis régi vita tárgya. Annyi kétségtelen, hogy a levél nem egyetlen egyházközségnek, hanem széles vidék keresztényeinek szól, s e címen körlevél. Valószínű, hogy szt. Pál a köznyelvhez alkalmazkodva a szorosan vett Galátia keresztényeihez intézte sorait.

A *contextus* első részében (I. 6—II. 21) az író apostoli elhívását igazolja. Tudása nem emberektől szerzett ismeret, hanem isteni kijelentés gyümölcse. Rövid, két hetes jeruzsálemi tartózkodása, két apostollal történt néhány találkozása valóban nem lehettek arra elegendők, hogy az egész evangéliumot eltanulja tőlük. Ez az önvédelem belevilágít az apostol szorongatott lelkébe. Az előadást a meggyőződés heve izzóvá teszi; az író szónoki auxesisel még az angyalokat is kiközösítené.

A *contextus* második része a megigazulásról szól, melyet már nem a mózesi törvény készít elő, hanem a Krisztusba vett hit szerez meg. A galáták se a mózesi törvény betartása, hanem élő hitük címén nyerték el a Szentlelket. Egykor 'Abrāhām sem a jóval későbbi mózesi törvény által részesült az ég áldásában s hallhatta Isten ígétét. Sem akkor, se később nem szerzett a mózesi törvény belső megigazulást. A zsidó közösség, de még a zsidózó keresztények is súlyosan tévednek, ha hisznek a mózesi törvény megszentelő hatásában. Csak, akik „hitből vannak“, nyerik el a hívő 'Abrāhām-mal együtt az áldást.

I. Szt. Pál körül a levél megírása napjaiban valami végrendeleti ügy merülhetett fel, mert hirtelen a jogerős végrendelet analógiájával világít a tárgyra. Alaptétele az: a jogerős végrendelet megmászhatatlan. Más nem érvénytelenítheti, se nem egészítheti ki. Jogi esetünkben Isten a halhatatlan testator. Megmászhatatlan akaratát Izrael őseivel, a nomád patriarchával közölte.

Az ígéretek 'Abrāhām-nak és ivadékaának szóltak. Nem azt mondja: és ivadékainak, mintha többnek, hanem egyetleneknek: és ivadékodnak, aki a Krisztus. Azt mondom pedig: Az Isten által előbb jogerőre emelt végrendeletet a 430 esztendő múltán létrejött törvény nem hatálytalanítja, hogy az ígélet semmissé váljék. Ha ugyanis az örökség a törvényből származnék,

akkor nem az ígéretből. 'Abrāhāmnak pedig az ígélet alapján adott ajándékot az Isten (16—18. v.)

A nagy testator, végrendelkező az Isten, aki nem hal ugyan meg, de a jövőre vonatkozó akarata éppenúgy *megmáshíthatatlan*, mint a kellő alakiságok betartásával létrejött végrendelet. A végrendelet tárgya az ígélet földjének tartós birtoklása s a pogány népek megáldása (Gen. XII. 3, 7, XIII. 15, XVII. 7, XXII. 18, XXIV. 7.)

Szt. Pál értelmezése szerint az ígélet nem illet meg mindenkit, csak egyetlen ivadékot, *Krisztust*. Neki jut az „ígélet földje“, a messiási ország, s a föld népei Benne áldatnak meg. Ezt az ajándékot nem lehet megszolgálni, törvénytisztelettel megérdemelni. A kegyelmnek és gondviselésnek ebbeli rendjét, az erők titokzatos szétosztását egy későbbi törvény meg nem változtatja, az eredeti ígélet, az isteni végrendelet változatlanul jogerős marad.

De akkor mi a mózesi törvény szerepe az üdvösség rendjében? Nem fölösleges az?

Mit ír hát a törvény? A törvénszegések miatt rendeltetett, míglen eljő az ivadék, az ígélet hordozója, a várományos. Angyalok rendezték el egy közvetítő keze által. Ha csak egyről van szó, akkor nincs közvetítő; Isten pedig csak egy. Vajjon Isten ígéretei ellen irányul a törvény? Egyáltalában nem! Mert akkor származnék a megigazulás valóban a törvényből, ha a törvényben volna erő, hogy élővé tegyen. De az Írás mindent a bűn alá rendelt, az ígérethez a Jézus Krisztusba vetett hit által jutnak a hívők (19—22. v.)

A mózesi törvény ilyen értékelése 54-ben, amikor az ószövetségi kultuszélet még nyilvánosan érvényesült, amikor a régi rend látszólag in possessione volt, amikor Jeruzsálemben Josephos Kantheros a főpap s az áldozatok lángja messzelátható, merész és harcra hívő volt. Aki gondosan tanulmányozta, másfélezer esztendő alkonyati dalát olvashatta ki belőle. Eszerint, akik a nyílt színen voltak, tulajdonképen csak künn felejtkeztek.

Szt. Pál e súlyos sorokban szembeállítja az ígélet marandó voltát a mózesi törvény ideiglenes jellegével. E törvény tulajdonképen csak addig hatályos, míg Krisztus meg nem jő. Belső természeténél fogva nem kegyelemosztó tényező, hanem vétségghalmozó (Rom. IV. 15, V. 20, VII. 7.) Nem ér tehát annyit, mint az 'Abrāhāmnak tett ígélet.

De alsóbbrendűsége abból is nyilvánvaló, hogy megal-

kotásánál és kihirdetésénél angyalok játszottak szerepet (Ex. XXIV. a szokatlan égi tünetek előidézői az izraelita felfogás szerint az angyalok!), s egy közvetítő, Mózes hozta le a hegyről. Közvetítő szerepét említi Hebr. VIII. 5, IX. 15, XII. 24. Annak nevezi az apokryphus *Assumptio Moysis*: „E célra választott ki s jelölt ki s a világ kezdete óta szövetsége közvetítőjévé rendelt”¹ és *Philo* a *Vita Moysis*ban: „közvetítő és engesztelő”².

Az 'Abrāhāmnak tett ígéret nem szorul közvetítőre. Elég hozzá az egy Isten.

Szt. Pál hallja már a kérdést, mely ez új értékítélet után a hallgatóságban felmerül: Ellensége a törâ a korábbi kijelentésnek? Csak akkor állhatna mint vetélytárs vele szemben, ha a törâ is közvetítené a megigazulást, ha Mózes törvénye is éltet adó lenne.

De annyira nem adott, hogy az Írás szerint az egész világ a bűnnek rabja, mint ezt szt. Pál később a Rom. III. 9—18, VIII. 20, XI. 32. v.-ben kifejtette. Istennek pedig nem a törvénnyel volt világszabadító terve, hanem a Jézusba vetett hittel.

A mózesi törvény nem volt megváltó erő, csak nevelő tényező. Krisztusra nevelt, hogy egykor a hit megigazulást szerezhessen. Ebből szükségszerűleg az következik, hogy a hit korszakának bekövetkeztével megszűnt a nevelő küldetése. Az pedig a megkeresztelteket Krisztusban Isten gyermekeivé teszi.

Kik azok, akik e szerencsét megérhetik? Van az istengyermekségre hivatásnak faji vagy társadalmi korlátozása? kérdezhetné a figyelmes hallgató. Nincs, feleli az apostol. A rabszolga is, az asszony is, a pogány is elhivatott az istengyermekségre. Mindnyájan egyek Krisztusban, mindnyájan Krisztuséi. Ha pedig a megkereszteltek Krisztushoz tartoznak a hit által, akkor ők is 'Abrāhām ivadékai s az isteni örökség várományosai. Az örökös analógiája igen megtetszik az apostolnak s ahhoz fűzi következő gondolatait:

II. Azt mondom pedig: Ameddig az örökös kiskorú, noha mindennek ura, miben se különbözik a rabszolgától. Gyámok és gondviselők alatt van az atya által megszabott napig. Így voltunk mi is. Míg kiskorúak voltunk, a világ elemeinek szolgáltunk. Mikor azonban elérkezett az idő teljessége, Isten leküldötte Fiát, ki asszonytól született s a törvény alá rendeltetett. Ki kellett váltania a törvény alá rendelteteket, hogy fiakká fogadtassunk. De hogy fiai vagytok, Isten Fiának lelkét küldötte

szíveinkbe, amely Abba = Atyát kiált. Nem vagy immár rabszolga, hanem fiú. Ha pedig fiú, akkor Isten által örökös is (IV. 1—7).

Az isteni örökség várományosait rabszolgához hasonlítja az apostol, hogy reámutathasson a tőrá szerepére Izrael életében.

Az izraelita árva 13 éves és egy napos korában nőtt ki a kiskorúságból. Jogi cselekvőképességét azonban csak húsz éves korában érte el. Mindaddig gyámok és jószággondnokok igazgatták az örökséget. A jogszerű örökösnek éppen oly kevéssé volt rendelkezési joga, mint a birtokon élő rabszolgának.

De amint lassan lejárt az örökös számára a szokásjogban megszabott idő, úgy peregtek le a történelem évszázadjai is. A Gondviselés által megszabott kiskorúsági idő eljárt az emberiség fölött. Míg a századok az idő partjai között elvonultak, Izrael a *στοιχεῖα τοῦ κόσμου*-t, a világ elemeit szolgálta.

A kifejezésnek egyszerű magyarázata az volna, hogy Izrael a világ négy alkotó elemének: a tűznek, levegőnek, földnek és víznek vagy legalább is a belőlük összetett anyagi világnak szolgált. Mások szerint a görög kifejezés mindazokat az érzékelhető dolgokat jelenti, amelyeket Izraelnek kultusz-életében figyelembe kellett venni. Lagrange a régi exegeták nyomán a görög kifejezés alatt a tudás alapjait vagy az elemi ismereteket érti.³ Ámde az a kérdés, hogy miért beszél szt. Pál a világ s miért nem a tudás elemeiről?

Valószínű azonban, hogy szt. Pál a farizeusi magyarázókkal szemben az általuk használt kifejezésmódra és kosmológiai felfogásra támaszkodik. E felfogás tükrözik a Kr. e. II—I. (?) században keletkezett apokryphus *Liber Jubilaeorum*-ban, az ú. n. kis Genesisben. A könyv II. fejezetében a következőket olvashatjuk: Az angelus reppraesentans azt mondja Mózesnek: „Jegyezd fel a teremtés egész történetét... Első nap teremtette (Isten) az eget, a földet, a vizeket, valamint minden lelket, mely neki szolgál, az arculat angyalát s a megszentelés angyalait, továbbá (a tűz) és a szél angyalait, a felhők, a sötétség, a hó és zuzmara angyalait, a hangok, a mennydörgés és villámlás angyalait, a hideg és meleg, a tél, a tavasz, az aratás és nyár angyalait“.⁴

Ez az angyalokkal népes világszemlélet él a II. század palesztinai hitvédőjében, *Justinusban*, aki második apologiájában e sorokat írta: „Mikor Isten a mindenséget teremtette s az ember rendelkezésére bocsátotta azt, ami a földön van... az

ember s az ég alatt valók gondozását angyalokra bízta, kiket föléljük rendelt. Az angyalok azonban áthágták a rendelkezést, a nőkkel való érintkezésig sülyedtek és gyermekeket az ú. n. démonokat nemzették, azután még az emberi nemet is szolgálatukba fogták.⁵

Valamivel később a szomszédos Szíriában még mindig kísért a lelkesített anyag szemlélete. *Philippos* III. sz. író szír nyelven egy könyvet írt, amelyben mestere Bardaisan (154—222) tanítványaival beszélgetve kifejti kozmikus felfogását. A „*Liber legum regionum*”-ban arra tanít Bardaisan, hogy az elemek Isten akaratának vannak ugyan alávetve, de van bennük is némi akarat, amelynek viselt dolgai miatt az utolsó napon megjelennek majd a világítéleten... Látnivaló, hogy az elemeket — Bardaisan szerint a tüzet, a levegőt, a szelet, a világosságot és sötétséget — e gnosztikus felekezet nem tekinti csupáncsak anyagnak vagy anyagi erőnek.⁶

Ha Előázsia szellemeket sejt az anyag mögött, nem csoda, ha Görögország isteníti azt. *Philo* tömören így foglalta össze görög kortársai világszemléletét: „Egyesek a négy elemet: a földet, vizet, levegőt és tüzet, mások a napot, holdat, bolygókat és állócsillagokat, egyesek csak az eget, mások az egész világot istenítik”.⁷

Szt. Pál ellenfeleinek ilyen szemléletéhez alkalmazkodik, amikor megállapítja, hogy az elmúlt századokban egy anyagnak alávetett szolgált folyt, akár pogány szemmel nézzük az anyagot, akár a zsidónak szemével. Annyi kétségtelen, hogy a kultusz központja: az áldozat is véres anyagi valóság.

Mikor pedig véget ér a jelentadó aeon, véget ér a korábbi szolgálat is. Az időpont a korszak beteljesedése lesz, amikor az Atya *ἐξαπέστειλεν* = kiküldötte a maga mennyei életközösségből szent Fiát.

Jellemző, hogy szt. Pál a történeti Krisztus anyját kiemeli, földi atyjáról pedig nem szól, ami sémi szempontból igen fontos. Fontos az is, hogy a történeti Krisztus, ha nem is szolgált e világ elemeinek, a törvény alá rendeltetett. Jöttének célja pedig az, hogy a világ nagy vásárterén kiváltson a korábbi szolgasorból, ahogy rabszolgákat volt szokás és kereszttől vigye a kegyelmi adoptiót. A *νιοθεσίαν ἀπολαμβάνω* nem a fogadott fiúság „vissza”-nyerése, hanem szabatos jogi mester szóval: adoptiót nyerek, örökbefogadtatom.

E kegyelmi tény úgy történik, hogy Isten Fiának Lelkét küldi belsőkbe s ennek átalakító hatása alatt Isten gyerme-

keivé leszünk. Ez alapon feljogosít Istennel szemben az Atya megszólításra. Szt. Pál beleszővi a görög levélbe az arám 'abbā szót, ami talán az arám keresztség szertartásából csengett meg fülében.

Ezzel az istenfiúsággal megszűnt a szolgaság állapota és a mózesi törvény szolgaterhe. Másfelől megkezdődött az örökös igénye az ígéret beváltására.

Jaj volna azonban újra visszaesni a régi szolgaság állapotába! Nincs is kényszerítő ok, hisz miként Izsák, mi is a szabad anyának vagyunk fiai. E szabadság azonban összeegyeztethetetlen az idejét múlt törával s annak rendelkező részével.

IV. Igen ügyesen fordítja a tóra-legitimistákkal szembe magát a törát.

Meg van ugyanis írva, hogy 'Abrāhāmnak két fia volt: egy a rabnőtől, egy pedig a szabadtól. De aki a rabnőtől való, test szerint született, aki pedig a szabadtól, az ígéret alapján. Ez képes beszéd. A két nő a két szövetség. Az egyik Szina hegyéről való s szolgaságra szül. Ez Agar. A Szina tudnillik Arábiában levő hegy. Megfelel a mai Jeruzsálemnek, mert gyermekeivel együtt az is rabszolgasoron van. A magasságbeli Jeruzsálem azonban szabad; ez a mi anyánk. Mert meg van írva: Örvendezz meddő, aki nem szülsz. Törj ki örömben és ujjongj, aki nem vajudsz, mert több az elhagyottnak gyermeke, mint akinek férje vagyon. Ti pedig, testvérek, az ígéretnek Izsák szerinti gyermekei vagytok. De miként abban az időben az, aki test szerint született, üldözte a lélek szerintit, úgy van ma is. Azonban mit is mond az Írás? Üzd el a rabnőt és fiát, mert nem örököl a rabnő fia a szabad nő fiával együtt. Mi pedig, testvérek, nem vagyunk a rabnő gyermekei, hanem a szabadé. Álljatok szilárdan ama szabadság alapján, amelyre Krisztus szabadított fel bennünket s ne kerüljünk ismét a rabszolgaság igájába (IV. 22—31. V. 1).

Az allegorikus írásmagyarázat alapja a Gen. XVII., XXI. fejezeteiben elbeszélt történet. Šārā rabnője, Hāghār, természetes úton lett terhessé; a kilencvenéves úrnő azonban már csak rendkívüli módon, isteni kijelentés után. A rabnő fia Jīsmā'el félreismerte alárendelt helyzetét, számot tartott az atyai örökségre, s a törvényes fiú életére tört, aminek elűzetés let a következménye. Az elbeszéléseken keresztül csillan a két rokon, sémi népnek, a zsidónak és arabnak feszült viszonya. De keresztül csillan még az apostol értelmezésén is, aki az elűzött Hāghār-hoz hasonlítja a hit ellen tusakodó Jeruzsálemet.

Nyomaték kedvéért még azt a magyarázatot is hozzáfűzi, hogy a Szína hegy Arábiában van. A megjegyzés földrajzi szempontból is helyes, mert a Színai félsziget valóban a szír-arab tömb délnyugati függvénye. Helyes azonban az egykorú görög geographusok szemlélete alapján is. Ők t. i. az arab félszigetet három részre tagolták: köves, pusztas és boldog Arábiára, a Színai félszigetet pedig Köves-Arábia egyik részének nevezték.

Hiába azonban a zsöngé egyház minden üldözése. Ő a fentlévő Jeruzsálemnek, a szabad anyának gyermeke. Míg az idők teljessége el nem érkezett, a magasságbeli Jeruzsálem meddő volt, akárcsak Šārā. Azóta azonban újjongó örömbé törhet ki, mert bőven van gyermeke, több mint annak, aki Jahwéval dicsekedhetett, mint urával. Húsz esztendővel az Úr halála után már le meri írni szt. Pál e büszke szót, pedig Jeruzsálem temploma még áll. Attól kezdve mindjobban romlik az arányszám Hāghār rovására.

Mellékesen megjegyzi még az apostol, hogy Hāghār fiai üldözik a szabadnak fiait. Rájuk olvassa azonban a lesújtó szavakat: „Üzd el a rabnőt!...” Az egyházüldöző Jeruzsálemnek nincs már semmi jogcíme az örökségre. Az Atya öröksége a szabad nő fiaié. Bennünket pedig Krisztus szabadított fel e szabadságra.

A szabadság māmoritó neve természetesen nem jogcím arra, hogy elvessük az erkölcs zaboláját, mintha a mózesi törvénytől való felszabadulás egyértelmű lenne a bűnre való rászabadítással.

III. Azt mondom pedig: Lélek szerint éljete s nem teljesítitek a testi kívánságot. A test tudniillik a lélek ellen tusakodik, a lélek pedig a test ellen. Egymással tusakodnak, nehogy azt tegyétek, amit szeretnétek. Ha a lélek vezet, nem vagytok a törvény alá vetve. Hisz köztudomásúak a test cselekedetei, úgymint a fajtalanlás, tisztátalanlás, bujaság, hálványimádás, varádszat, ellenségeskedés, viszálykodás, féltékenység, harag, civódás, szakadás, pártoskodás, irigység, részegeskedés s ezekhez hasonló, amikről eleve kijelentem, amint már eleve ki is jelentettem, hogy akik efféléket cselekszenek, nem lesznek az Isten országának részesei. A lélek gyümölcsei viszont: szeretet, öröm, békesség, türelem, nyájasság, jóság, hűség, szelídség, önuralom. Ezek ellen nem szól törvény. Akik pedig Krisztus Jézushoz tartoznak, testüket megfeszítették a szenvedélyekkel és vágyakkal együtt (V. 16—24.v.).

Mit jelent a test és a lélek ebben a levélben?

A *σάρξ* szót. Pál nyelvén nemcsak a testet, hanem a gyarló, bűnben elgyöngült emberi természetet jelenti. Érthető tehát, hogy mikor a szokásos bűnöket jegyzékbe szedi, nemcsak a szorosan vett testiség, hanem az eredeti bűnben leromlott emberi természet mindenféle nyomorúsága olvasható a szomorú listán.

Ezzel szemben a lélek se a magányos szellemet, hanem a bennünk működő kegyelmi erőt vagy a kegyelem által fölemelt emberi természetet jelenti. Nem a test és lélek viaskodnak, hanem a természetfölötti életet adó isteni principium és az istenellenes, leromlott emberi természet. A bűnök tarka sorával szemben egyetlen gyümölcsként (*καρπός* egyes számban) jelentkezik a görög szöveg kilenc, a Vulgata 12 erénye. A számbeli eltérés onnan ered, hogy a latin fordító a görög fogalmat néha két synonym latin szóval ültette át, pl. a *μακροθυμία*-t patientia és longanimitasszal. Ugyanez állapítható meg egyébként a bűnjegyzékben is.

Szt. Pál e jegyzékekben a korában használatos erkölcsi felsorolásokat tartotta szem előtt. Nem lehetetlen, hogy az őskeresztény oktatásban ilyen jegyzékek forogtak közkézen. Szt. Pál nem törekedett ugyan teljességre, de a tudatos csoportosítás nyilvánvaló. A bűnök között t. i. első helyen említi a tisztaság elleni, majd az Isten-, a felebarát s az önfegyelem elleni vétkeket. Az erényeket hármanként lehet csokorba szedni. Az első csoportot az Isten szeretetéből eredő három erény alkotja. A második hármasság csoportban a felebaráthoz való viszonyunkat szabályozó erények vannak együvé szedve. A harmadikban három olyan erény, mely féket vet az ember lelkére, hogy ne ártson felebarátjának.

V. Szt. Pál felhívja olvasói figyelmét arra a tényre, hogy a bennünk működő isteni principium nem szünteti meg az ember szabad akaratát. Hiába dübörög a nagyszerű elektromos centrale, a duzzadó elektromos erőt rá kell bocsátani a vezetékekre, hogy messze távolban is fényt árasztthasson vagy munkát végeztesen.

Ha a lélek által élünk, akkor kövessük is a lelket! Ne hiavalkodjunk egymást ingerelve, egymásra irigykedve (V. 25-6).

Logikusan ez az intés a bűnkatalógushoz tartozik. Úgy látszik, szt. Pálnak különösen szívéen fekszik a figyelmes, tapintatos felebaráti szeretet. S valószínű, hogy vagy ephesosi környezetében, levélírás közben volt fiútanúja valami oktalan, hiavalkodó beszédnek, mely a többi testvért ingerelte, vagy a

Galatiából érkezett részletinformációk szóltak néhány erényét fitogtató és érdemét hánytorgató keresztényről. Szt. Pál megállapítja, hogy ezt nem a lélek sugallja.

Szt. Pál nemcsak megszervezi az egyházközséget, hanem lelkiséget is önt belé. Figyelmeztet arra, hogy ha valaki gyöngének bizonyul, ne fölényeskedjünk vele szemben.

Testvérek! Ha bojláson érnek valakit, hozzátok csak rendbe őt, ti lelkiek, a szelídség szellemében, ügyelve, hogy ne kísértessél magad is. Viseljétek egymás gyarlóságait! Így teljesítitek Krisztus törvényét. Mert ha valaki azt hiszi, hogy valami, noha semmi, önmagát áltatja. Vegye csak kiki szemügyre a maga teljesítményeit, akkor is csak magának tartsa a dicsekvést, nem mással szemben. Hordja csak mindenki a maga terhét. Akit az igére oktatnak, osztozzék a tanítóval minden jóban (VI. 1—6).

A galatákhoz szóló levelet átjárja a mózesi törvény érvénytelenségének tana. Ezzel szemben a lélek egy új törvény, Krisztus törvénye alá kerül. Ennek nincsenek sanyargató tételei, hanem mélyen belenyúl a emberi életbe. Gyöngeséggel szemben nem büntetést vagy fölényeskedő kioktatást, hanem türelmes felvilágosítást sürget. Szt. Pál enyhe gúnnyal rájuk olvassa a fölényeskedőkre, hogy *πνευματικός*-ok, ami nagyon fölemelő cím, mert a bűnössel szemben a lélekhordozó hívőt jelenti. A lélekhordozó dolga, hogy rávezesse a gyarlót a helyes útra. Figyelmezteti egyben őket, hogy mindenki esendő s elcsúszhatik a kísértésben. Nemcsak az fontos, hogy egymást türelemmel jóra vezessük, hanem hogy egymás gyarlóságait csöndben tűrjük is. A *βάρος* szó ebben az összefüggésben se általánosan terhet, se kísértést nem jelent, hanem az emberi gyarlóságot, melynek elviselése másnak teher. Nem volna tanácsos saját felsőbbrendűségünk tudatában más gyarlóságát türelmetlenül elintézni.

Ehelyett jobb számba venni a saját *ἑγών*-unkat. Az egyes szám itt megannyi tettünket-vettünket jelenti. Ezt a „batyú“-t viselje mindenki egyedül. Ne hivatkozzék vele fennhangon — másnak rovására.

A homályos 6. v. értelmezése főleg a *κοινωνεῖτω* (Imper. I. 3. sz.) helyes fordításán múlik. Ha „osztozzék“, akkor a mondatnak az az értelme, hogy a fentiek szemmeltartásával kioktatott tanítvány osztozzék mesterével minden lelki jóban és érdemben. Ha „részesítse“ a szónak értelme, akkor azt jelenti, hogy a hálás tanítvány nem tagadhat meg semmi jót mesteré-

től. Az előző mondatokat figyelembe véve valószínűbb az első értelem.

Miután szt. Pál a V. 25. v.-ben hangsúlyozta, hogy a lélek hívását kövessük, az ítélő Bíróra tekintve igen komoly hangon összefoglalja a mondottakat:

Ne áltassátok magatokat! Isten nem téteti magát csúffá. Amit vet az ember, azt is aratja. Aki a test szántójára vet, pusztulást arat a testből; aki a lélek szántójára vet, a lélekből örök életet arat. Né fáradjunk bele, ha jót teszünk, mert aratunk a maga idején, ha el nem ernyedünk. Rajta hát! Míg érkezésünk van, tegyünk jót mindenkivel, elsősorban pedig a hitbeli testvérekkel! (7—10. v.).

Az erkölcsi élet sanctiója: a mindentudó Isten bírói szava. Túlságos nagy Ő ahhoz, hogy kijátszani lehessen, vagy hogy valaki — amint a *μνηστέω* ige mondja — orrát fintorgassa Reá.

Az embernek dicsősége, hogy szabadon cselekszik, de terhe, hogy felelős is tetteiért. Mindenki arat, s csak a magát aratja. Aki a leromlott, istentelen emberi természet szántójára vetett, belé pusztul. A lélek szántójából azonban örök élet sarjad.

Érdekes, hogy szt. Pál a lobbanékony, de állhatatlan keltáknak külön a lelkükre köti, hogy ne hagyják abba jótetteiket. Vetni kell, szüntelen vetni, hogy arathassanak.

A jótettnek pedig nincs korlátja, ahogy a farizeusok állították, csak sorrendje: a hitbeli testvéreken kezdődik.

Cornely: Com. in S. Pauli ep. ad Corinth. alteram et ad Galatas.² Paris, 1909. *Steinmann—Tillmann:* Die Briefe an die Thessalonicher und Galater⁴ Bonn, 1935. *Prat:* La theologie de Saint Paul. Paris, I²⁴ 1934. II²⁰ 1937.

¹ *Riessler:* Altjüdisches Schrifttum. Augsburg, 1928. 485 l. ² *Philo:* Vita Moysis III. 166. ³ *Lagrange:* Épitre aux Galates² Paris, 1926. 99—101 l.

⁴ *Riessler* i. m. 542—3 l. ⁵ MPG. VI. 452 l. ⁶ *Liber Legum Regionum* ed. Nau. Patr. Syriaca II. Paris, 1907, *Levi della Vida:* Il dialogo delle Leggi dei Paesi. Roma, 1921, *Ghanime:* Bardesane et sa secte. Al Mašriq 18 881-9., *Huby:* Biblica 1934 (XV) 365—8. ⁷ *Philo:* De decalogo 53.

A kereszti ígéje.

(I. Cor. I. 4—8, IV. 1—5, V. 7—8, IX. 24—X. 5; X. 6—13, XI. 20—32, XII. 2—11, XIII. 1—13, XV. 1—10, XV. 51—57).

Még ott szötte a sátorszövetet az apostol Ephesosban, mikor Korinthusból levél érkezett, melyben a ragaszkodó hívek arra kérik szt. Pált, hogy vessen véget vitáiknak. A válasz nem is késett.

Valószínűleg 56 pünkösdje előtt fordult haza a korinthusi megbízott a kész levéllel.

A *protocollum intitulationis*ban az apostol nevén kívül Sos-thenesnek, a levél valószínű írójának nevét olvassuk.

Az *inscriptio* nem Kephas vagy Apollon, hanem Isten korinthusi egyházának szól.

A *salutatio* szokott formulája után a *gratiarum actio* a korinthusiakra árasztott kegyelemért árad ki az apostol szívéből:

I. Mindenkori hálát adok Istenemnek értetek Istennek ama kegyelmeért, melyet Krisztus Jézusban nyertetek; mert minden vonatkozásban gazdagodtatok Benne, minden megszólalásban és minden ismeretben, amint hogy a Krisztus melletti tanúságtétel is erősödött köztetek. Semmiféle kegyelmet nem nélkülöztök, mert hisz várjátok Urunknak, Jézus Krisztusnak kijelentését. Aki mind végig meg is erősít titeket, úgy hogy feddhetetlenek lesztek Urunknak, Jézus Krisztusnak napján (I. 4—8 v.).

Az apostol nem a pártok ostromozásán kezd, hanem annak hálás elismerésén, hogy a korinthusi egyházközsége is bőven kiáradt az Isten kegyelme. Az *ἐν Χριστῷ* nem szószaporítás, hanem annak a mysticus kapcsolatnak feltárása, amely a hívek kegyelmi élete és Jézus között fennáll (Jo. XV. 5). Akik Benne élnek, minden tekintetben gazdagodtak: másképp beszélnek, másképp imádkoznak, másképp szónokolnak, azonfelül ismeretben is gyarapodtak. Azt is el kell ismerni, hogy a hívek a nagy pogány városban mind bátrabban vallják meg Krisztust. Túlzás nélkül el lehet tehát mondani, hogy semmiféle kegyelmi ajándék nem hiányzik az egyházközségből. E mondatban *χάρισμα* Istennek ingyen adott ajándékait s azok megnyilatkozását jelenti.

Indokolt is, hogy ne nélkülözzék a kegyelem sokféle ajándékát, mert Urunk kijelentését várják. Az *ἀποκάλυψις* szó eredeti jelentése a leleplezés. Átvitt jelentése az ismeretlen igazságok feltárása; eschatologikus jelentése az *Úrjövét alkalmával elhangzó kijelentés*.

Már az *inscriptio*- és *salutatió*ban is, a *gratiarum actio*-

ban pedig kétszer egymásután *Κύριος ἡμῶν*-nak címezi Jézus Krisztust. E címzés nem új ugyan, mert az Üdvözítőt nemcsak Rabbinak, hanem ismételten Úrnak szólította környezete. E megszólítás egyfelől az engedelmes készség kifejezése akaratával szemben, azonfelül vallomástétel istenfiúsága mellett. A megszólítás gyökere a zsidóság korábbi nyelvhasználata. Amint t. i. a LXX tanúsítja, Jahwê nevét görögre *Κύριος*-szal fordították s a gyakorlatban ezt vagy az 'adōn (arám: mār) szót használták.

Ba'alnak = úrnak hívták egyébként a főnőiek és púnok isteneiket, *Κύριος*-nak a görög kultuszok, s mikor a caesarok önistenítése kezdődött, ők is számot tartottak e címre. A keresztény hívek csöndes tüntetéssel az Üdvözítőt címezték így.

Az apostol bizakodó lelke nemcsak a korinthosi egyházközség jelen állapotát látja, hanem a jövőbe is tekint s megnyugtatta a korinthosiakat, hogy a kegyelem forrása nem apad ki.

A *ὅς* nem Jézus Krisztusra vonatkozik, hanem a *gratiarum actio* elején olvasható *Θεός*-ra. Ő árasztotta kegyelmét (4 v.), Ő is erősíti meg a korinthosiakat mindvégig úgy, hogy az Úr megjelenésének napján nem lehet vádat emelni ellenük s a Bíró el nem marasztalhatja őket.

II. Szt. Pál nem húny szemet a korinthosi egyházközség belső bajai előtt. Az öröm és szeretet nem tették őt egyoldalúvá; annál kevésbbé, mert levelét egy panaszos jelentés hatása alatt mondotta tollba.

Mindjárt a *contextus* kezdetén szót kell emelnie a személyi kultusz, s a nevek, nem pedig az eszmények köré csoportosuló *fractiók* ellen. Szót kell emelnie a *σοφία*-igénylés ellen is. Ő nem *σόφος* a szónak útszéli értelmében, hanem a megfeszített Krisztus követé. Bölcseséget hirdet ugyan, de nem e világnak bölcsességét. Nem az emberi bölcsesség kimódolt igéivel hirdeti ezt, hanem a Lélek tanítása szerint.

Magáról nem vall többet, csak hogy Annak szolgája, akinek hisznek. Szerény palánta-ültető ő az Isten szántóján. Az öntözést az ékesszavú Apollon végezte.

Még egyszer leiratja, hogy Korinthusban is, szerte a nagy világban is tulajdonképen mi is a hivatása?

Úgy tekintsenek bennünket, mint Krisztus szolgáit és Isten titkainak sáfárjait. Itt végül is azt kívánják a sáfároktól, hogy hűségesnek bizonyuljanak (IV. 1—2 v.).

Csak Krisztus az Úr, az apostol csak szolgálja. Igaz, hogy

olyan szolgál, akire a Legmagasabb Úr titokzatos kijelentéseinek kezelését bízta. Nincs sáfár a világon, aki kényesebb javakat gondozna.

Ha valaki azon töpreng, hogyan is értékelje Pált vagy Apollont, kérdezze meg, mi szerint szokták a sáfárt elbírálni? Egy szempont van csak: hű volt-e avagy se?

Az isteni javakkal folytatott sáfárkodásért természetesen nem embereknek ad számot az apostol.

Ami engem illet, nagyon keveset jelent, hogy ti vagy emberi nap ítélkeztek-e felettem; még csak magam se ítélkezem önmagam fölött. Nem vagyok ugyan semminek tudatában, de ezen az alapon még nem nyertem fölmentő ítéletet. Az Úr az, aki fölöttem ítél. Ne mondjátok ki eszerint időnap előtt ítéletet, amíg meg nem érkezik az Úr, aki bevilágít a sötétség rejtelmeibe és földeríti a szívek szándékait. Akkor majd mindegyiket elismerés éri Isten részéről (3—5 v.).

Minthogy az Úr az, aki sáfárjait elszámoltatja, szt. Pál illetéktelennek tart minden emberi értékítéletet. Legyen bár a korinthusi hívek gyülekezetének hozzászólása, legyen bár önmagának lelki számvétele vagy bármely törvéynapra — ez *ἡμέρα* értelme — egybegyűlt közönségnek ítélkezése — mind illetéktelen és súlytalan.

Ki kell töltni az emberekről szóló értékítéletet az Úrjövetig. Akkor egy fénycsóva világít majd az élet mélységeibe, föltárulnak a cselekvések titkos rugói, nyilvánvaló lesz az elhanyagolt gyermekkor, kinyílik minden szív láthatatlan története s egész másnak bizonyul, mint a túlértékelt vagy ócsárolt felszín. Várni kell, míg az Úr ítél s mint illetékes Ő mond elismerő szót a korinthusi egyház munkásairól.

III. Levelén kívül Timotheos tanítványát is maga előtt küldi szt. Pál, hogy élő szóval fejtse ki az apostol tanítását. Később maga is útra kel, hogy szembeszálljon a felfuvalkodottakkal.

Egyébként kár fennhéjázó szóval hivalkodni, hisz a korinthusi egyházközsége nagy szégyen esett azzal, hogy egyik hívő mostoha anyjával él házasesetet. Semmikép nem indokolt tehát a hivalkodás, hisz tudnivaló, hogy egy csöpp kovász is átjárja a liszt egész tömegét.

*Takarítsátok ki a régi kovászt, hogy friss tésztává legyetek, hisz kovász nélküliek vagytok. Húsvéti bárányunk, Krisztus ugyanis feláldoztatott. Ünnepejünk tehát, de ne a régi kovászzal, se a gonoszság és fajtalanlás kovászával, hanem a tiszta-
ság és egyenesség kovásztalan kenyerével (V. 7—8 v.).*

Az apostol abból a lélektani tapasztalásból indul ki, hogy az erkölcsi hullafolt tovább terjed. Hasonlatát a kenyérsütésből meríti, s minthogy körülötte az ephesosi zsidóság — úgy látszik — húsvétra készült, szembeállítja a kovászos és kovásztalan kenyeret; az erjesztő kovászt s a tiszta tésztát.

Amit a magáról megfélelkezett hívő művelt, még a pogány erkölcs emléke: a régi kovász. Ki kell őt takarítani az egyházközségből, mint húsvét előtt minden kovászosat (Ex. XII. 15, 19; XIII. 7). különben erjesztő s romboló kovásszá válik. Ma pedig még az az örvendetes helyzet, hogy a mélyre sülyedt pogány városban is jól tartják magukat a korinthosi hívek, még *ἄζυμοι* erjesztő kovász nélküli, tiszta tészta. Az *ἄζυμος*-t szt. Pál e mondatban melléknév gyanánt használja s átvitt értelemben a hívekre érti: mentesek vagytok még mindennemű kovásztól...

Az újszövetség egyházában nem hatályosak már az elédtörvények, de regula az, hogy a botrányos eseteiktől meg kell szabadítani a hívő közösséget. Az ünneplés lényeges bevezető ténye az, hogy az igazi húsvéti bárányt, a Krisztust már megölték. Utána megindulhat az ünneplés. A *šāchaṭ happensach* = *θύειν τὸ πάσχα* nem az ünnepre, hanem metonymice az ünnepen bemutatott bárányra vonatkozik. (Ex. XII. 21, Deut. XVI. 2, 6, I. Esd. VII. 12). A kifejezés szabatos fordítása: a húsvéti bárányt leölni.¹

Az izraelita paschaünnep otthon a kovászos kitakarítással, fönn a templomtéren a húsvéti bárány feláldozásával kezdődött.²

Mióta a világ áldozati Bárányát megölték, megnyílt az emberiség számára az új ünnepkör. Ehhez semmikép se illik a korinthosi vérfertőzés, sehogyse illik a régi kovász, ami nem egyéb, mint a gonoszság és fajtalanság kovászos kenyeré. Az új korszakhoz kovásztalan kenyér (= *μασῶθ*, *τὰ ἄζυμα* főnévi jelentésben) illik. Ha a mult kovászos a fajtalanság volt, az új idők kovásztalanja szükségképen a tisztaság, egyenesség, derekasság. A szakasz csattanója a Deut. XIII. 5. utasítása: Vessétek ki magatok közül a gonoszt (V. 13).

Van az apostolnak ezen kívül más megróni valója is.

A korinthosi hívek *pörös* ügyeiket pogány, világi bírák elé viszik. Azok, akik egykor Krisztussal még az angyalok fölött is törvényt ülnek, nem átalják jelentéktelen pöreiket egyházközségi tagok helyett pogányokkal intéztetni!... Már az is szégyen, hogy pörbe szállanak egymással.

Szót kell emelnie a christinus fractio által vallott veszedelmes tétel ellen is: „Nekem már minden szabad, mert Krisztus felszabadított“... Az apostol megbizonyítja, hogy a testre nézve sem áll fönn ilyen egyetemes tétel. Krisztus tagjait — ez a hívők teste — nem szabad bemocskolni.

E gondolat kapcsán eljut a házasság és szűzi állapot egybevetésére. A pálmát az utóbbinak nyújtja. Az akkori társadalom életközösségében nem is szólhatott másképp, mert az Akrokorinthos 1000 hierodoulē-ját nem lehetett a normalis nemi élettel viasztöríteni, csak a szűzi élet áldozataival.

Volt a korinthusi híveknek egy másik gyakorlati kérdésük is: szabad-e a pogány áldozati állatok maradék-húsát a híveknek fogyasztaniok avagy se? A válasz az: magában igen, de ha mást megbotránkoztat, nem. Saját példájával igazolja e tételt. Maga se él minden kijáró szabadsággal, maga se élvez minden, őt megillető jogot. Joga volna arra, hogy apostoli munkája fejében eltartsák, de lemond e jogról, mert az evangéliumot ingyen akarja hirdetni.

IV. Túlságos nagy és szent munkára vállalkozott, hogy sem szabadságjogaival élhessen. Úgy érzi magát, mint a versenypálya bajnokai, akik egész energiájukat a küzdelembe vetik, hogy elsőnek fussanak be.

Nem tudjátok, hogy a stadionban az összes versenyzők futnak ugyan, de csak egy nyeri el a pályabért. Fussatok úgy, hogy elnyerjétek. Minden versenyző minden tekintetben önmegtartóztató életet él, ők, hogy hervatag koronához jussanak, mi pedig, hogy hervadhatatlanhoz. Úgy futok ezért, nem mint aki bizonytalanba; úgy mérem az ökölcspást, nem mint, aki a levegőbe csapdos. Sőt, inkább sanyargatom és rabságba hajtom testemet, hogy míg másoknak prédikálok, magam értéktelen ne legyek (IX. 24—27 v.).

A levél Korinthusba szól. Ezért hivatkozhatik a versenyek jól ismert példájára.

Korinthusban minden olympias második és negyedik esztendejének első tavasz hónapjában rendezték az ünnepi versenyeket, az Isthmiát. A versenyek több napon át tartottak, mert gymnikus, lovas és zenei mérkőzések folytak. A gymnikus mérkőzések versenyfutással kezdődtek; a második szám az ugrás, a harmadik a birkózás, a negyedik a diszkoszvetés, az utolsó a gerelyvetés volt. A birkózással kapcsolták néha az ökölvívást, amelynek során a kézre vastag szíjjakat tekertek s a szíjjakba szöveget rögzítettek. A hippikos-verseny ló- és kocsiversenyből

állott, a zenei versenyen pedig költők is vetélkedtek. A bajnok jutalma pálmaág és — Korinthus pusztulása után — fenyőgallyból kötött koszorú volt. Úgy látszik, szt. Pál első korinthusi tartózkodása alkalmával künn volt a versenyeken, mert olyan lényeges vonásokat emel ki, amilyenekre csak értelmes szemtanú vet súlyt.

A sportban otthonos korinthusi keresztényeket közismert analógiákkal biztatja az apostol, hogy a hervadhatatlan koronáért feszítsék meg erejüket. Ő maga is megteszi. Szinte belemelegsik a versenyzés mesterszávaiba a maláriától meggyötört, fáradt, kis, öreg ember s büszkén mondja, hogy ő is fut, s ő is öklözi ellenfelét. Megható, hogyan akar mindenkinek mindene lenni e nagy lélek s hogyan szól sportszerűen a sportoló korinthusiakhoz, csak hogy szót értsenek. Megrázó azonban, hogy az öklölvívást úgy gyakorolja, hogy öntestét sanyargatja. Megokolásul azt a komoly érvet választja, hogy a zabolátlan, szabadjára bocsátott test értéktelenné teszi az igehirdetőt és szavait. Átcsillan e mondaton az a tapasztalati igazság, hogy a lélek csak akkor győzhet meg más lelkeket, ha a testnek ura; a fegyelmetlen test hitelrontó.

Még egyszer visszatér a libertinusokra, a szabadosokra s a magabizókat Izrel fiainak sorsával ejti gondolkodóba:

Azt akarom, testvérek, vegyétek fontolóra, hogy atyáink mind a felhő alatt voltak, s mind átkeltek a tengeren s mind megmerítették Mózesre a felhőben és tengerben, s mind ettek ugyanabból a lelki kenyérből s mind ittak ugyanabból a lelki italból — ittak tudniillik a kísérő lelki sziklából, e szikla pedig a Krisztus volt, — de legtöbbjükben nem telt kedve az Istennek, hisz elvesztek a sivatagban (X. 1—5).

Az Egyiptomból kivándorolt izraeliták példájával igazolja az apostol a történeti igazságot, hogy a sorsközösség még nem értékközösség...

Azok az izraelita férfiak, akik a Nilus völgyéből a Színai félszigetre jutottak, vérség szerint az izraeliták ősei, sorsuk és hitük szerint minden kereszténynek lelki elődjai. Előttük járt az Isten felhőoszlopa (Ex. XIII. 21) s a farao seregének közelédtere oltalom gyanánt mögéjük állott (Ex. XIV. 19—20). Megmerültek mintegy a leereszkedő felhőben és a tenger vizében. E megmerülés Mózes alá rendelte a kivándorló izraelitákat, mert βαπτίζειν τινά εις τὸ ὄνομα τινος annyi, mint valakit a megmerítéssel valakinek szentelni vagy alája rendelni.

A sivatagban gyűjtött manna (Ex. XVI. 14) s a sziklából

fakasztott víz (Ex. XVII. 6) nagyon is anyagi valóságok voltak, azonban az apostol πνευματικός-nak mondja, mert rendkívüli módon származtak s gondolkodásra készítették Izrael fiait, hogy az enni és innivalót képletesen Isten különös adományainak kell tekinteniök. A képeket még tovább zsúfolja az apostol a közbeszúrt magyarázó mondatban. Szerinte t. i. egy szikla kísérte a vándorokat, s e képletes szikla Krisztus volt, akinek kegyes jóvolta állandóan támogatta a sivatag vándorait. Úgy látszik, hogy szt. Pált nem a zsidó legenda készítette e nehézkes közbevetés megírására, hanem az a komoly theologiai megfontolás, hogy a mal'akhi Jahwê = „Jahwê követe“, mint Isten személyének képviselője, többször nem is teremtett szellem, hanem az egyik isteni személy (Ex. XIV. 19).

A hosszúra nyúlt mondat azt a célt szolgálja, hogy kidomborítsa a vándorok sorsközösségét, csodálatos menekülésük és táplálkozásuk azonosságát, ezzel szemben pedig azt a szomorú tényt is, hogy túlnyomó részüknek a sivatag lett a temetője; az ígért földjére a régi gárdából alig érkezett valaki (Num. XIV. 16). Nem minden kivándorló volt egyforma értékű.

Nem volt nehéz e sorokat magukra alkalmazniok a korinthusi hiveknek, akik nem Mózes, hanem Krisztus alá rendeltettek a keresztség megmerítésében, s nem mannát és friss vizet, hanem Krisztus szt. testét és vérért élvezhették a szent áldozaton.

V. Az ószövetségi történelemből még további figyelmeztető példákat ragad ki az apostol a korinthusiak okulására:

Ezek számunkra előképekül történtek, hogy ne kívánjuk meg mi is a rosszaságokat, mint ahogy ők kívánták; se bálványt ne imádjatok, mint közülök néhányan, amint írva van: „leült a nép enni-inni, majd fölkelt mulatni“; s ne fajtalankodjunk, ahogy közülök egynéhányan fajtalankodtak, amire egy napon huszonháromezren veszte el; s ne kísértjük az Urat, ahogy közülök egyesek kísértették, amire kígyók által veszte el; s ne zúgolódjatok, amint közülök némelyek zúgolódtak s az öldöklő által elveszte. Mindez előképszerűen történt velük, azonban okulásunkra írták meg, akikhez elért a korszak vége (X. 6—11).

A korinthusi egyházközség tagjai azelőtt részben Mózes vallásán voltak, a többiek pedig a szentírási szakaszok felolvasása alkalmával ismerhették meg a sivatagi vándorlás részleteit.

Csupa óvás minden szó. Bevezetésül az általános erkölcsi elv olvasható: „ne kívánd a rosszat“. Egyes írásmagyará-

zók szerint szt. Pál a sivatagi vándorlás egy epizódjára, a hűsiányra s a fürjek mohó elejtésére gondol (Num. XI. 4, 32—33 v.). azonban a kifejezés túlságosan általános, s a fürj mégse mondható „rossz“-nak, hogy erre az egy esetre kelljen emlékeznünk. A második intés az aranyborjú imádására vonatkozik, mert az ószövetségi idézet éppen e bálványozás leírásának utolsó mondata (Ex. XXXII. 6). A *παῖς* szó valószínűleg nem időtöltő játékot, hanem vallásos táncot jelent. A LXX és a héber szöveg egyformán szólnak, de a héber *šāchaq* szó jelentése nem egészen világos. A szó Qalban: kacag, Pi'elben: zeneszóval mulatott. Az eredeti szöveg összefüggése a kultusztáncot teszi valószínűvé, ami után kicsapongás következhetett. Ez utóbbi annál is inkább lehetett mellékértelem, mert a következő versben szt. Pál — eszmetársítás után — máris a fajtalanságról szól, még pedig éppen egy kultuszcselekménnyel kapcsolatos fajtalanságról, melyet a vándor-izraeliták Moab leányaival követtek el. A büntetésképen fellépett járványban a héber és LXX szöveg szerint (Num. XXV. 9) huszonnégyszer ember veszett oda, szt. Pál szerint huszonháromezer (X. 8). Az eltérésnek vagy másolási hiba a magyarázata vagy az a zsidó hagyomány, mely szerint ezer vétkest a nép bírái végeztettek ki s a többi huszonháromezer a járvány áldozata lett.

A következő vétség az „istenkisértés“, történetileg a kifáradt nép szemrehányó vádja volt Isten és Mózes ellen, amiért kígyóvénussal bűnhődtek (Num. XXI. 4—9). Nem természeti csapások, hanem egy másik erő pusztított a zúgolódnók soraiban. E rejtélyes, talán angyali erőt az apostol *ὁλοθρευτής* = pusztító-, elemésztőnek hívja. A fogalommal egyenértékű az Ex. XII. 23. és Sap. XVIII. 25, valamint a Hebr. XI. 28 v.-ben olvasható *ὁλεθρευων(ὁλο)* aki pusztító angyalként vagy Isten megszemélyesített bosszújaként (*hammašchith*) jár végig az országon. Minthogy a vándorló izraeliták többször lázongtak, nem tudni, hogy szt. Pál melyik tömegmozgalomra céloz (Num. XI. 1—6, XIV, XVI).

E történeti eseményeket tekintsék Korinthus keresztényei félelmetes előképeknek, melyek okulásul kerültek Mózes könyvébe, okulásul azok számára, akik egy nagy történeti korszak, egy aeon vagy — ha úgy tetszik — egy aeon-sorozat végén élnek s mindenkor várhatják a záró-aktust.

Túlságosan komor e példasor, hogy meg ne rázza Korinthus hallgatóságát s ne kényszerítse magába térésre.

Aki tehát azt hiszi, hogy áll, ügyeljen, hogy el ne essék.

Még csak emberi kísértés ejtett foglyul, de hűséges az Isten, aki erőtökön felül nem enged megkísértetni, hanem a kísértéssel együtt a szabadulás lehetőségét is megadja, hogy kibírájátok (12—13 v.).

A korinthosiak állapota a kísértésé. E kísértés azonban nem múlja felül emberi erőiket, mert Isten nem szolgáltat ki senkit a kísértőnek úgy, hogy erőit meg ne acélozza s az erkölcsi szabadulás lehetetlenné váljék.

VI. Az apostol elé terjesztett kérdések között felmerült a pogány áldozati hús fogyasztásának nagyon is gyakorlati kérdése, egyben a női etiquette ügye, vajjon illik-e hajadonfővel járni a közös istentiszteletre.

Az örök női problémán túl van azonban az apostolnak sokkal komolyabb gondja: a szeretetlakomákon jelentkező meghasonlás. A gyülekezésnek az erő és összetartás forrásává kellett volna válnia. Ehelyett keserűség származott és széthúzás.

Mikor ugyanis egybegyűltök, az már nem az Úr vacsorájának fogyasztása, mert étkezés közben mindegyik a maga vacsoráját szedi elő, s az egyik éhezik, a másik részegeskedik. Hát nincs otthonotok az evésre-ivásra? Hát lenézitek Isten gyülekezeteit és zavarba ejtitek a szegénysorsúakat? Mit mondjak néktek? Dicsérjelek titeket? Ezért nem dicsérlek (20—22 v.).

Nemcsak az a kifogása, hogy az egyetértés szelleme megfogyatkozott, hanem hogy az Úr vacsoráját se ünneplik méltóan. Gyülekezeteikre enni-inni valót visznek. A *προλαμβάνει* kétféle jelentésű. Ha a köztöszó helyhatározó jellege érvényesül, akkor egészen ideillő az *előszedi* fordítás. Ha még az időhatározó jelleg is elhomályosult, akkor *fogyasztja* a helyes fordítás, mint az epidaursi Aeskulap templom feliratán: *τρὸν καὶ ἄρτον προλάβειν* = „sajtot és kenyeret fogyasztani.“³ A társadalmi és gazdasági feszültség korában természetes, hogy a résztvevők különböző táskákkal jöttek. A szegénysorsú szembetűnően és szégyenkezve háttérbe szorul, a módosabb mértéktelenül eszik-iszik. A *δεῖπνον κυριακόν* = az Úr sajátos vacsorájának vallásos jellege emiatt háttérbe szorul vagy feledésbe megyen. Valóban semmi jogcímet nem talál az apostol, hogy dicsérje azokat, akik a szegényeket megalázzák s az „Isten gyülekezeteit“, a nevében egybegyűlt vallásos közönséget lekicsinylik.

Pedig az „Úr vacsorája“ nem profán ténykedés, amit otthon is el lehet intézni. Jelleget valójában alapításának történetéből lehet megismerni.

Az Úrtól ugyanis azt vettem át, amit néktek át is adtam,

hogy az Úr Jézus azon az éjszakán, amelyen elárultatott, fogta a kenyeret s hálát adván megtörte és azt mondotta: Ez az én testem, amely érettetek (adatik). Ezt tegyétek emlékezetemre. Hasonlóképen vacsora után (fogta) a kelyhet is, azt mondva: E kehely az új szövetség az én véremben. Ezt tegyétek, valahányszor isszátok, az én emlékezetemre (23—25 v.).

A nagycsüörtök estéjének isteni ajándékáról írásban elsőnek — úgy látszik — szt. Pál számol be. Szavai lényegileg megegyeznek Mt. (XXVI. 26—28) és Mc. (XIV. 22—24 v.) elbeszélésével; tanítványának és kísérőjének, szt. Lukácsnak (Lc. XXII. 19—20) néhány évvel később írt sorai viszont szt. Páléval egyeznek.

Szt. Pál az Oltáriszentség szerzésének nem volt közvetlen tanúja. Azonban a kereszténység egyik centralis hittitkáról a fültanú apostoli collegiumtól is, kijelentés formájában az Úrtól is szerezhett értesülést. Abból a tényből, hogy hírforrásul közvetlenül az Urat jelölte meg, arra kell következtetni, hogy értesülése az Úrnak egyik kijelentéséből származik.

A szentség szerzésének elbeszéléséből a következőket olvashatjuk ki: Az esemény *nagycsüörtök éjszakáján* történt. Az Oltáriszentség anyagául *kenyér és bor* szolgált. Az előbbi anyagot kifejezetten meg is említi, az utóbbira következtetni kell abból a tényből, hogy a palesztinai zsidóság étkezés közben bort fogyasztott.

Nem szt. Pál szövegéből, hanem a három evangelista elbeszéléséből tudjuk, hogy az elmondott esemény Nisán 14.-én, tehát a kovásztalan kenyérhasználat első estéjén történt, az u. n. húsvéti vacsora keretében. Ebből a körülményből az következik, hogy az Úr kezében kovásztalan kenyér, u. n. massôth volt, amit *törni* kell. A szövegből nem következik, hogy a két anyaghoz közvetlenül egymás után nyúlt-e az Úr...

Az idézett szavak *átlényegítő értelműek*. Közönséges kenyér nem adható másért áldozatul, se bor nem lehet egy új szövetség szerzője. Élő testet fel lehet azonban másokért áldozni és a pirosuló vér szerzője lehet egy újabb szövetségnek, amint a régi is vérrel szereztetett (Ex. XXIV. 8). Abban a percben tehát, mikor a kezében levő tárgyat testének mondja, a tárgy nem kenyér többé, hanem átváltozott Jézus testévé. Kétségtelen, hogy a 24. v.-ben az „érettetek“ után valamit kíván a figyelmes olvasó. A szövegemlékek egy része *κλόμενον* „megtöretett“-et őrzött meg. A kopt, néhány ólatin fordító előtt *διδομενον* = „adatott“ állott. A codex Bezae (D) pedig *θρυπτό-*

μενον = „széttördelt“ szóval egészíti ki szt. Pál csonka kifejezését.

A 25. v.-nek az az értelme, hogy e kehely tartalma az új szövetségnek megpecsételője, annak az újabb szövetségnek, melyet nem állati vérrel pecsétel meg az emberiség. A régi szövetségnek két szerződő fele: Jahwê és az izraeliták népe, a szerződés pecsétjét állati vér adja. Az új szövetséget pedig Isten és az egész emberiség kötik. Az emberiség képviselője a szerződés megkötésében: a názárethi Jézus. Az új szövetség pecsétje viszont a halált önként vállaló Jézusnak vére.

Kétszer is elmondja szt. Pál, hogy e kenyértörésnek és kehelyürítésnek az Úr szándéka szerint *emlékeztető* jellege van, azért kell azt a hívek közösségének állandóan bemutatnia, amint az ószövetségben évről-évre megismétlik a húsvéti áldozatot (Ex. XII. 14 v.).

Szt. Pál consecratio-szövege enyhén eltér Mt. és Mc. szövegétől, akik a kenyér-consecratio előtt még a rendelkező szavakat is közlik: „Vegyétek és egyétek“ (Mt. XXVI. 26), „Vegyétek“ (Mc. XIV. 22). Ezzel szemben Lc. XXII. 19 és szt. Pál I. Cor. XI. 24. a kenyérconsecratiohoz hozzáfűzik, „mely értétek (adatik).“

Mt. és Mc. az Úr vérétől, Lc. és Pál a vérhordó kehelyről szólnak. Az első kettő közvetlen értelemben, a másik kettő szóképben, metonymiában szól, de ugyanazt mondja.

Szt. Pál kissé nehézkesen azt írja: „Ez a kehely az új szövetség az én véremben“ (25 v.), Lc. hozzáfűzi: „mely értétek ontatik“ (XXII. 20 v.). Mc. ezzel szemben azt írja: „mely sokakért ontatik“ (XIV. 25 v), Mt. még azt is hozzáteszi „a bűnök bocsánatára“ (XXVI. 28 v.).

Azok után a komoly szavak után, melyeket az apostol az Úr Jézus ajkáról idéz, a híveknek észbe kell kapniok. A gyülekezet nem szórakozni, hanem emlékezni és áldozni gyűlt egybe. Emlékezetének tárgya az Úr golgotha-áldozata:

Mert valahányszor e kenyeret eszitek s a kelyhet isszátok, az Úr halálát hirdetitek, miglen eljő (26 v.).

Az Úrjövetig ott lebeg a gyülekezet fölött a megfeszített képe, különösen, amikor az átváltoztató igék az asztalra hozzák Jézus szentséges testét és vérét, s ezzel megújítják az első nagy áldozatot. A feláldozott szent test és vér pedig nem maradnak passive az áldozati asztalon, hanem a hívek lelkét táplálják s felgerjesztik a hálás emlékezést. Amelyik gyülekezet nem szív-

leli meg a nyomatékos utasítást: „Ezt cselekedjétek“, elveszti az áldozat iránti érzéket s fokozatosan elfelejti a kereszt áldozatát.

E véres valóságnak elemi következménye, hogy a szent titokhoz nem lehet mámorosan vagy feldúlt lélekkel közeledni:

Aki tehát méltatlanul eszi a kenyeret, vagy issza az Úr kelyhét, az Úr teste és vére ellen vétkezik. Vizsgálja meg azért magát mindenki és csak úgy egyék a kenyérből s igyék a kehelyből. Aki ugyanis (méltatlanul) eszik vagy iszik, elmarasztaló ítéletet eszik és iszik maga számára, nem ítélve helyesen a testről. Ezért gyöngék és betegek közületek sokan, többen pedig halottak. Ha magunkat helyesen ítelnék meg, nem ítélnénk el. Ha pedig az Úr ítél meg bennünket, megfenyítettünk, nehogy e világgal együtt elítéltessünk (27—32 v.).

Az apostol különbséget tesz méltó és méltatlan szent áldozás között. A méltatlan áldozás következményének tekinti több korinthosi betegségét és halálát. Ezek az ideiglenes büntetések fenyegető eszközök, hogy a korinthosi gyülekezet észbe kapjon s a világítélet alkalmával a bűnös világgal együtt véglegesen el ne vessék.

A kereszténység lelket formáló erői rejlenek e szakaszban. Éles határt kell szabni a közönséges táplálkozás és az Úr testének vétele között. Nagy különbséget kell látni a méltó és méltatlan áldozás között. Nem elég egybegyülni, áldozni is kell. De másképp nem szabad, csak méltóan. A méltatlanság tényét nem külső tekintély, hanem csak a lelkiismeret állapíthatja meg. Az apostol hí a szeretet szentségéhez, lelki tisztaságot és emelkedettséget sürget és munkára kényszeríti a lelkiismeretet. Az a közösség, mely tisztaságra, lelki méltóságra és kényes lelkiismeretre törekszik, az élet szigete a halál oceanjában és világot formáló erő.⁴

A nagy gondolatok után szinte lágyan szól az apostol záróutasítása: Az étkezést intézzék el a hívek otthon s az istentisztelettel várjanak, míg mindenki megijő.

VII. Az istentisztelet méltó megtartása szükségessé teszi a „lelki adományok“, a *πνευματικά*-k gondos mérlegelését és helyes felhasználását.

Πνευματικά vagy *charismák* alatt olyan természetfölötti ajándékokat értünk, melyeket az egyes hívek más hívőnek vagy a közösségnek érdekében nyertek (*gratia gratis data*). Az ószövetség századaiban eleve megígérte az Úr e kegyelmek kiárasztását (Deut. XXVIII. 49; Is. XXVIII. 11—12, különösen pedig

Joel II. 28), az újszövetségben az isteni Üdvözítő ígérte azt híveinek (Mc. XVI. 17).

A charismák az Egyház szükségletéhez képest sokfélék. A Szentlélek szüntelen, de láthatatlan bőségben árasztja azokat Krisztus misztikus testére. A teológia nagyjában két nagy csoportra osztja e különleges lelki adományokat: *hivatásszerű* és *csodamívelő charismákra*. Az előbbiekhez tartozik: az általános *apostoli* elhívás, a *néptanító* hívás, a *szellemek elbírálásának* készsége, a *kifogástalan tanítás* képessége, a ker. *hit tanainak világos megismerése* külön oktatás nélkül, a *prophe-tálás* vagyis az *épületes oktatás* könnyedsége, az *irgalmas szeretet* buzgalma s az *egyházkormányzás* ügyessége. Csodamívelő charismának kell tekintenünk a hegyeket megmozgató *hírt*, a *beteggyógyító erőt*, az *elragadtatás ígét* és ez *ígék megfejtő* készségét.

Pünkösöd ünnepétől kezdve a charismák hosszú sorát nyerte az ősi egyház, — részben saját belső megizmosodására, részben pedig a pogányok között is feltalálható, természetfölöttinek látszó tünetek ellensúlyozására.

Anélkül, hogy kimerítő teológiai oktatást adna, félreértések kikerülésére az apostol szavá teszi a lelki adományok ügyét.

Ami pedig a lelki adományokat illeti, azt akarom, testvérek, hogy tisztán lássatok. Emlékeztek, hogy amikor még pogányok voltatok, miként sodortattatok el minduntalan a néma bálványok elé. Ezért értetekre adom, hogy aki Isten lelke által szól, egyse mondja: „Átkozott legyen Jézus!” s egyse mondhatja: „Jézus az Úr”, hacsak nem a szentlélek által (XII. 1—3 v.).

Nem vád ez, csak emlékeztetés arra az időre, amikor a korinthusiak könnyű szerrel odasodródtak a bálványok elé. Némaságuk dacára is lenyűgözték azok a lelkeket. Mi történnék azonban akkor, ha a kezdő keresztények egy révületbe esett ember szájából átkot hallanának Jézus ellen?

Tudniok kell, hogy az átkozódót nem az Isten lelke szállta meg, mert, akit a szentlélek megszáll, az készséggel elismeri, hogy a názárethi Jézus valóban Úr.

Ez az egy, igaz és szent Lélek pedig sokféleképp működik Krisztus híveinek gyülekezetében:

A lelki adományok sokfélék, a Lélek azonban ugyanaz; sokféle a szolgálat, de az Úr ugyanaz; sokféle az erő kifejtés, de ugyanaz az Isten, aki mindenben mindent művel. A lélek feltárását pedig ki-ki hasznára nyeri el. Az egyik ugyanis a Lélek

által a bölcsesség beszédét, a másik az ismeret szavát ugyanazon Lélektől, az egyik a hitet egyazon Lélek által, a másik a gyógyítás adományát azon egy Lélekben, az egyik az erők kifejtését abban az egy Lélekben, a másik pedig a profetálás, egyik a szellemnek elbírálását, a másik a nyelvek többféleségét, más viszont a nyelvek értelmezését nyeri el. Mindezt azonban egy ugyanazon Lélek eszközli — tetszése szerint juttatva külön kinek-kinek (4—11 v.).

Azoknak a titokzatos szálaknak szivárványos gazdagságát sejteti az apostol, amelyekkel a Szentlélek észrevétlenül is átszövi az Egyház életét. Valami felcsillan a mélységek életéből, azután ismét elrejtőzik. Az Egyház belső életfolyamata, a kegyelem folyton duzzadó árja rejtett, megfoghatatlan valóságok. Senki tollhegyre nem veheti, hogy megörökítse e tovaíramló hullámokat. Amit egyháztörténelemnek neveznek, igaz ugyan, de darabos külsőség. A belső élet titkainak nincs emberi tanúja.

Szent Pál is csak néhány szembeötlő Lélek-nyilvánulást rögzít meg, azokat mintegy három csoportba szedi s úgy sorolja fel. A felsorolás élén és végén egyaránt reá mutat arra, hogy a jelenségek oka nem egy sor hatalmas szellem, hanem egy ugyanazon Lélek.

A lelki adományok forrása a Lélek, az egyházi hivatásoké az Úr, az erőkifejtéseké az Isten. A Szentháromság személyeinek terminológiája nagyban emlékeztet az Úr búcsúbeszédére (Jo. XIV. köv.).

Az apostol kilencféle charismát említ meg, amelyekről fönt már szó esett. Amit ő *γένη γλωσσῶν*-nak nevez, valószínűleg a vallásos elragadtatásban elhangzó idegen nyelvek, amelyeknek tartalmát a hermēneutēs közölte a többiekkel. Nem valószínű, hogy révületben kicsúszó nyögdecslésről szóljon az apostol, mert ugyanazon levél XIV. 21 v.-ben szintén emlegeti a „más nyelvet.“ A mondat talán a Deut. XXVIII. 49 v.-t is, mindenesetre Is. XXVIII. 11 v.-t idézi, ahol az asszirok idegen nyelvről esik szó. Amint Izaiás nem nyögdecslésre, hanem értelmes élő nyelvre értette a *διὰ γλώσσῃς ἐτίρας*-t, úgy érti szt. Pál is. E charismáról azt tanítja, hogy a pogányok szemében különösen hatásos jelek (I. Cor. XIV. 22), amit alig mondhatna, ha a kábulat vagy révület hangjait hallatnák a hívek. Ezen az alapon kell értelmeznünk a párhuzamos helyeket: Mc. XVI. 17, Act. II. 4, X. 46, XIX. 6, I. Cor. XII. 10, 28, XIV. 10, 21 v.

Különben is, amint szt. Hildegard s a misztikusok élete bizonyítja, se a nyelvek adománya,⁵ se egyéb charismák nem szüntek meg az Egyházban.

E lelki adományok az apostol tanítása szerint életfunktíókká válnak Krisztus misztikus testében. Amint az emberi test tagjai különböző, de harmóniába olvadó munkát fejtenek ki, úgy illik a charismatikus lelkekhez is az Egyházban. Nincs olyan testi szerv, mely valamennyi többinek munkáját vállalhatná, éppen így nincs ker. lélek, amely minden charismával jeleskednék. Az élet érték rangsorában különben se a charismák állanak a legmagasabb fokon.

VIII. „Törekedjetez azért értékesebb charismákra“ — biztatja korinthosi olvasóit az apostol — „s én kiválóbb utat mutatok néktek“ (XII. 31 v.). E buzdítással, miként az előző mondatok szapora szónoki kérdéseivel ébren tartja, sőt fokozza a hallgatóság érdeklődését hosszúra nyúlt levele következő szakaszai iránt.

A következő szakasz meg is érdemli a legfeszültebb figyelmet, mert a világirodalom legtündöklőbb megnyilatkozása a szeretetről.

Ha az emberek vagy angyalok nyelvein szólok is, de nincs bennem szeretet, kongó üstdob vagy éles csörgetyű vagyok. Ha rendelkezem a prófétálással, tudok minden titkot s mindennemű ismeretet, s ha a legmélyebb hit él is bennem, úgy hogy hegyeket mozdítsak el, de nincs bennem szeretet, semmit sem érek. S ha minden vagyonomat mások táplálására szánom is és testemet odaadom, hogy elégessenek, de szeretetem nincs: mi hasznát se látom.

A szeretet hosszan tűr, a szeretet jóságosnak mutatkozik, nem féltékenykedik, a szeretet nem hivalkodik, nem fuvalkodik fel, nem művel becstelent, nem keresi a magát, nem gerjed haragra, nem rója fel a rosszat, nem örvend az igazságatlanságnak, de örvend az igazságosságnak, mindent eltűr, mindent hisz, mindent remél, mindent elvisel.

A szeretet sohase enyészik el, bár a profetálások elmúlnak is, bár a nyelvek megszűnnek is, bár az ismeret odavész. Mert csak rész az, amit ismerünk és csak rész az, amit profétálunk; mikor azonban elkövetkezik a tökéletes, megszűnik a rész szerint való. Amikor gyermek voltam, úgy beszéltem, mint a gyermek, úgy ítéltam, mint a gyermek, úgy okoskodtam, mint a gyermek. Mikor azonban férfiuvá lettem, lettem a gyermek szokásairól. Most ugyanis tükörben homályos felismeréssel lá-

tunk, akkor azonban színről-színre. Most rész szerint ismerék, akkor alaposan ismerék majd, mint ahogy magam is alaposan ismert vagyok. Most megmarad a hit, remény, szeretet, e három; ezek között legnagyobb a szeretet (XIII.).

A nagyszerű himnusz három részre osztható. Az első a szeretet nélküli charismák értéktelenségére mutat; a második a szerető lélek magatartását ecseteli; a harmadik a szeretet elévülhetetlen voltát ünnepli.

Az első szakaszt három részre tagolja a refrainszerű csattanó: szeretet nélkül üres vagyok. A szónokias író felvonultatja a charismákat s velük veti egybe a szeretet nagyságát. A példaképpen választott charismákat elérhetetlenül magas fokon hívja az olvasó képzelete elé. Olyan glossolaliát tételez fel, amely még az angyalok világában használatos nyelveket is megszólaltatja, olyan prophetiát, mely a titkok tengerén is túljut s mindenről tud szólni, olyan hitet, mely hegyeket mozgat meg, — a charismákon kívül pedig mindenből kivetkőző irgalmasság s tűzhalálra való elszántság is ékesíthetnek, mindez hiába való — az Isten — és emberszeretet lelkülete nélkül.

Első hasonlatát az ephesosi körmenetek zenehangjaiból meríti az apostol. Az egész esztendőn át szüntelen áramlott a pogány zarándoksereg a Diana szentélybe. A velük járó vagy a szentélyben alkalmazott kultuszszemélyek ének- és zeneszóval, táncsal fogadták és kísérték be a zarándokokat. Szt. Pál műhelyében sokszor szomorúan hallgatta a szentélybe terelt tömeg énekét s a papság kísérő zenéjét. Két, számára kellemetlen emlékü hangszert emel ki: a rézből vert üstdobot, melynek borongós, tompa kongását annyiszor hallgatta s a táncos papság övére erősített éles hangú csörgetyűt.⁶ Tudatosan ilyen kellemetlen hangszerekhez hasonlítja magát, hogy érzékeltesse a szeretet nélküli glossolalia üres kongását.

A második szakaszban a szerető lélek vonzó tulajdonságait olvashatjuk először állító, majd tagadó, végül ismét állító formában. A gyönyörű jellemzés szinte ügyes foglalata annak, amit több korábbi fejezetben ajánlott a korinthosiaknak. Az 5. v. utolsó mondatrésze Sach. VIII. 17 megismétlése: *τὴν κακίαν μὴ λογίζεσθε* = ne rójjátok fel a rosszat. A szakasz fogalmazása azonban nem helyi, hanem egyetemesen emberi vonatkozású. A szakasz végén olvasható hit⁷ és remény nem az isteni erények, hanem az emberi szónak eleve biztosított készséges hit és a jóság győzelmébe vetett bizalom.

A harmadik szakasz a szeretet örök élettartamáról ismét

hármassal szól. A szeretet örök, a charismák nem örök-életűek, a szeretet még a másik két isteni erényt is túléli. Túléli a charismákat, mert azok csak töredékes ismeretet nyújtanak, s mire kinövünk az idő és mulandóság korlátaiból, belelátunk a nagy Istenbe. Akkor lehull a hitnek fátyola, célhoz ér boldogan a remény, lemaradnak a teljes élet küszöbén, mert ők minden charismával együtt csak a zarándok lelket támogatták célja felé. Az új aeonban nincs már töredék, csak teljesség, nincs már tükröző kép vizsgálata, csak szemtől szembe látás, nincs már égisz lobogó szenvedély, sem esendő emberi szív, csak a szeretet győztes hatalma. Az új aeon a halhatatlan szeretet korszaka.⁷

IX. A szeretet himnusza után még egyszer kitér az apostol a charismákra. Elsősorban is azt óhajtja, hogy a korinthusiak becsüljék többre a prophetiát a glossolaliánál. A nyilvános istentiszteletnél ne okozzon a charismák kiáradása zavart, hanem minden történjék tisztességesen és rendben (XIV. 40).

A charismákról a contextus végén egész más tárgyra tér az apostol: a feltámadás hitcikkelyére. Valószínűleg szóbeszéd vagy vita tárgya volt a hitre nemrég megtért pogányok között a feltámadás lehetősége. Ezért írja a következő sorokat:

Felhívom, testvérek, figyelmeteket Isten örömdíjára, melyet néktek hirdettem, amelyet el is fogadtatok, amelyben állotok, amely által üdvözültök is, ha emlékezetekben megőriztétök, hogy mely alapon hirdetem néktek a jó üzenetet, hacsak hiába nem hittelek. Elsősorban ugyanis azt közöltem veletek, amit el is fogadtatok, hogy Krisztus az Íráshoz híven vétkeinkért meghalt, s hogy eltemették s hogy harmadnapra az Íráshoz híven feltámadt s hogy megjelent Kephassnak, azután a tizenkettőnek; majd egyszerre ötszáz testvérnek jelent meg, akik közül a többség máig is él, néhányan ugyan meghaltak. Azután megjelent Jakabnak, majd az összes apostoloknak, legvégül pedig mintegy korcszülöttnak megjelent nekem is. Mert az apostolok között én vagyok a legkisebb, aki nem is vagyok az apostol névre méltó, hisz üldöztem az Isten egyházát. Az Isten kegyelméből vagyok az, ami vagyok s reám (árasztott) kegyelme nem volt hiába, mert mindnyájuknál többet fáradtam; igaz ugyan, hogy nem én, hanem Istennek kegyelme velem (I. Cor. XV. 1–10 v.).

Az Isten örömdíj üzeneteinek sorából egyet különös nyomatékkal emel ki az apostol: Krisztusnak feltámadását. Annak az üdvözítő híradásnak, amelyet Korinthus hallhatott és

hitnek, mely sokakban gyökeret vert, alapja az Úr feltámadása. Halálát egykor a prófétafejedelem jövendölte meg (Is. LIII. 4 —7), feltámadását Jónás I. 17 és Ps. XV. 10 v. alapján remélhették vagy sejthették az elmúlt századok.

Írásban — úgy látszik — szt. Pál örökíti meg elsőnek az elhunyt, de feltámadt Krisztus megjelenéseit. A görög *ωφθη* nem a szemlélő látomását, hanem a megjelenés tárgyi igazságát juttatja kifejezésre. Hat különböző alkalommal, különböző helyen, szűkebb és tágabb kör előtt történt jelenés emlékét idézi fel. Az Úr külön megjelenésével tisztelte meg Kephas = Péter apostolt s hú rokonát, Jakabot. Egyszer a csonka apostoli collegiumnak — ez a *δωδεκα* Judás és Tamás nélkül —, máskor az összes élő apostoloknak jelent meg. Az evangelisták később részletesen arról is értesítenek, hogy az Úr a jámbor magdalai Máriának, az emmausi tanítványoknak is megjelent; az apostolokat pedig többször megtisztelte. Az evangéliumok nem említik a Jakab-jelenést s az ötszáz szemtanú előtt való megjelenést. Ez utóbbira az apostol különös súlyt vet s könnyű ellenőrzés céljából reámutat arra, hogy e tanúk jórésze 57-ben még él.

A nagy emlékezés rendjén szemmel láthatólag mély megilletődéssel szól legszemélyesebb, boldogító emlékeről: az élő Krisztus neki is megjelent. Több, mint húsz évvel azelőtt Pál még tette kész, szenvedéllyel fűtött ifjú férfiú volt. A nagytanács bízott benne s végrehajtó hatalommal ruházta fel. Annyi esztendő fáradtságos munkája és szenvedése után is — minden keservet felejtve — boldogan emlékezik arra, hogy az Isten egyháza üldözőjét szóra méltatta az Úr, hogy elhívta azok közé, kikre nagy ügyét bízta. Mások azt tartják róla, hogy korcsszülett az igazi apostolok között, ő maga sorrendben utolsónak s a dicső névre méltatlannak vallja magát. S míg az ephesosi takácsműhely padján elmereng közel negyedszázad munkája fölött, igazságérzete azt sugallja, hogy nem volt a kegyelem terméketlen talaja, azt kell a történelem figyelőinek odakiáltania, hogy mindenkínél többet fáradt. Majd egy percre befelé fordulva meglátta az élet titokzatos erőit és szerényen kijavítja magát: nem egyedül a tarsosi Pál, nem, az Isten kegyelme volt a szent munkatárs.

X. De esse ad posse fit argumentum. Krisztus számos ember tanúsága szerint valóban feltámadt; a feltámadás eszerint lehetséges. Hogy pedig Krisztus feltámadása nem elszigetelt jelenség, bizonyítják az evangéliumok, melyek három halott fel-

támasztásáról külön részletezéssel szólnak s az isteni kijelentés, amelyet szt. Pál folytatólagosan világosan megformuláz: 'Amint Ádámban mindnyájan meghalnak, úgy Krisztusban mindnyájan életre támasztatnak (XV. 22). De milyen lesz a feltámadt test? kérdik a korinthusiak, akiknek eddig csak feloszló hullákkal volt dolguk... A temetésen egy lélektől egykor átjárt test került a sírba, a *σῶμα ψυχικόν* — feleli szt. Pál, de ennél nagyobb szerű, a *σῶμα πνευματικόν* a természetfeletti erőktől átjárt, megdicsőült test támad fel, aminek első példája Krisztus feltámadt teste (XV. 44).^s

A speculativ görög szellem nem állott meg e pontnál. Felvetette a továbbvivő kérdést, hogyan lesz a földi testből megdicsőült test? Csak a halottak testei dicsőülnek meg vagy csak azoké, akik megérik az Úrjövetet?

Az apostol először tagadó értelemben válaszol: A vérrel átitatott, földi test természeténél fogva romlandó, nem lehet egyben romolhatatlan is (XV. 50). Ezután megmondja a tárgyra vonatkozó tudnivalót, amit nem emberi okoskodás módolt ki, hanem isteni kijelentés közölt s véges eszünk számára ma még mysterium.

„Ime! Titokba avatlak benneteket. Nem halunk ugyan meg mindannyian, de mindannyian elváltozunk, hirtelen, szempillantás alatt a végső harsonaszóra, — mert szól a harsona s a halottak romolhatatlanként támadnak fel, mi pedig elváltozunk. Ennek a romlandónak ugyanis fel kell öltenie a romlatlanságot s ennek a halandónak fel kell öltenie a halhatatlanságot. Mikor pedig e romlandó felölti a romlatlanságot s e halandó felölti a halhatatlanságot, akkor valóra válik az írott ige: A győzelem elnyelte a halált! „Óh halál! Hol van győzelmed? Óh halál! Hol van fullánkod?“ A halál fullánkja a bűn, a bűnnek ható köre pedig a törvény. Hála legyen az Istennek, aki a mi Urunk, Jézus Krisztus által győzelmet ad“ (XV. 51—57).

A kérdés nem más csillagokra vonatkozik. Test szerint érinti a korinthusiakat, érinti azonban az író, a tarsosi takácsot is, akinek élete immár őszbe fordult. Számolt azzal, hogy a vele egyívásúak megérik az Úrjövetet. Meg is érték többen annak az aeonnak végét, amelynek kezdete az 'Abrahámmal kötött szerződés, zárófejezete a szent város és templomának pusztulása volt. Megérték annak a Bírónak jöttét, ki szórólapátját kezében tartotta s megrostálta népét (Mt. III. 12). Az neki is, az egész emberiségnek is hasznos és lepecsételt titok maradt, hogy mikor lesz a végső Úrjövet, amelynek Jeruzsálem pusztulása csak

előképe volt? Annyit tud róla, hogy nem lép mindenki a halál fekete portáján át, mikor az ítélő Bíró jó. Azt is tudja, hogy ha a halál egyetemes törvénye alól lesz is kivétel, azok, akik Krisztuséi, kivétel nélkül elváltoznak. Az elváltozás hirtelen történik, egybeesik azzal a világszerte hallható jellel, amellyel a világ-bíráskodás kezdődik, s amelyet az apostol harsonaszóval érzékeltet.

Szövegkritikai szempontból a I. Cor. XV. 51 azok közé az igen ritka szövegrészek közé tartozik, melyeknek értelmi szempontból eltérő változataik vannak a kéziratos emlékekben.

Az első, szövegkritikailag leginkább megalapozott s ma túlnyomóan elfogadott szövegváltozat: „Nem halunk ugyan meg mindannyian, de mindannyian elváltozunk.“ *Merk* legújabb kritikai kiadása is ezt teszi magáévá.⁹

A második szövegváltozat az eretnek Marcion módosítása, mely a III. sz. Chester Beatty P⁴⁰-ra is hatott: „nem halunk meg mindnyájan, nem is változunk el mindnyájan.“ A harmadik szövegváltozatot a Cod. Sinaiticustól kezdve több görög kézirat s néhány fordítás tartalmazza: „mindnyájan meghalunk, de nem mindnyájan változunk el.“ A negyedik szövegvarianst a Cod. Bezae s a latin kéziratok tartalmazzák: „omnes quidem resurgemus, sed non omnes immutabimur“, ami szövegkritikailag alig igazolható, de dogmatikailag kifogástalan. Kinyilatkoztatott igazság ugyanis, hogy mindnyájan feltámadunk s az is, hogy nem mindnyájan támadunk fel megdicsőült testtel. Még egy ötödik lectio varianst találunk a javított Cod. Alexandrinusban és szt. Ephraim örmény fordításában: „mindnyájan meghalunk, mindnyájan el is változunk.“ *Brandhuber* kimutatta, hogy a négy utóbbi szövegváltozat Marcion hatása alatt alakult ki.¹⁰

A híven őrzött görög szöveg szerint tehát szt. Pál azt tanította, hogy Krisztus hívei nem halnak meg mindnyájan a világítélet előtt, de testben elváltozva lépnek a Világbíró elé. Miben áll ez az elváltozás, amely a megdicsőült testet jellemzi? Nem romlandó vagyis nem indul bomlásnak és ezért nem halandó többé. Az evangéliumok tanúsága szerint ezenfelül testeket átjárhat, helyet változtathat, eltűnhet stb.

Az apostol nem tudta, hogy fizikailag mi történt a természetes emberi testtel, hogy egyszerre megdicsőültté lett. Ő nem tudta, hogy a test atomokból s az atomok ionokból és elektronokból állanak. Nem tudta, hogy a molekulákat szét is lehet robbantani, hogy az atomokkal bombázhatunk s hogy a folya-

matot hallhatóvá is lehet tenni. Mi tudjuk, de azért egy lépéssel se állunk közelebb a megdicsőült test mysteriumához. Ma még nekünk is olyan rejtélyes tény, mint nekik volt. Hiányoznak azok a fizikai részletismeretek, melyek talán érthetőbbé tennék a megdicsőülést. Ezek nélkül az ismeretek nélkül pedig korai minden kijelentés. Nincs, aki értsen.

A feltámadt emberiség nagyszerű látomása két prófétai mondást juttat az apostol eszébe. Egykor Izaiás jelentette a végső messiási országról: „Mindörökre megsemmisíti (Jahwê) a halált“ (XXV. 8). Ozeás próféta pedig azt írta konok nemzetről: „Kiszabadítsam őket — kérdi az Úr — az alvilág kezéből? Kiváltsam őket a halálból? Hol van dögvészed, óh halál? Hol van járványod, óh alvilág?“ (XIII. 14).

Szt. Pál a LXX-től eltérő szavakkal, meglehetősen szabadon és alkalmazott értelemben használja fel a prófétai mondatokat. Lelke ujjong afölött, hogy a halál elvesztette gyilkos fullánkját.

Azután magyarázatképen hozzáfűzi, hogy a megszemélyesített halálnak is van „fullánk“-ja vagy ösztökéje: a bűn (Rom. V. 12). Arra a megriadt kérdésre, melyet önlelke vagy valamelyik munkatársa vetett fel, hogy vajjon a tőrâ nem vetett-e gátat a bűnnek, az a kényszerű válasz, hogy a tőrâ a bűn számára széles ható-terület volt. A tarsosi takácsban megelevenednek ifjúsága emlékei, a jeruzsálemi mozgalmas viták, a mózesi törvény, nem is önmagában, hanem az „atyák hagyományai“-nak terhével megnehezítve, ami az esendő ember számára szüntelen bűn-alkalommmá vált (Rom. VII. 7—13).

Az apostol lelkéből kicsordul a hála, hogy e kínos, emberi fontoskodással és nagyképűséggel megnehezített állapotnak már vége szakadt. Jézus Krisztus kereszthalála a tőrâ vége, föltámadása pedig a halál temetése. A korinthusi testvéreknek érdemes az Úr napszámában fáradniok, mert feltámadás és megdicsőülés vár rájuk.

Cornely: Com. in S. Pauli ep. ad Corinth. primam² Paris, 1909. *Sickenberger:* Die Briefe des h. Paulus an die Korinther und Römer⁴ Bonn, 1932. *Allo:* St. Paul. Première Épître aux Corinthiens. Paris, 1934. *Bachmann:* Der erste Brief des Paulus an die Korinther⁴ Leipzig, 1936.

¹ *Gesenius—Buhl:* Handwörterbuch s. v. ² *Strack—Billerbeck:* Kom. zum N. Test. III. München, 1926. 359—360 f. ³ *Dittenberger:* Sylloge Inscriptionum Graecarum³ III. Leipzig, 1920. 328—329 l. N. 1170. 7, 9, 15 sor.

⁴ *Frischkopf:* Die neuesten Erörterungen über die Abendmahlsfrage. Münster, 1911., 12—52 l. *Goossens:* Les origines de l'Eucharistie sacrement et

sacrifice. Paris, 1931. *Tóth*: Az evangéliumok látszólagos ellenmondásai. Budapest, 1934. 121—129 l. *Arnold*: Der Ursprung des christl. Abendmahls. Freiburg, 1937. *Pataky*: Szent Pál tanítása az Eucharisziáról. Theologia. 1938. (V.) 1—12 l. ⁵ *Mosiman*: Das Zungenreden geschichtlich und psychologisch untersucht. Tübingen, 1911. *Reinhard*: Das Wirken des Hl. Geistes im Menschen nach den Briefen des Apostels Paulus. Freiburg, 1918. *Maréchaux*: Les charismes du St.-Esprit. Paris, 1921. *Rust*: Das Zungenreden. München, 1924. ⁶ *Dölger*: Die gellende Klingel (Antike und Christentum I. 1929, 184 köv. 254—270 l.) *Quasten*: Musik und Gesang in den Kulte der heidnischen Antike und der christl. Frühzeit. Münster, 1930. 54 l. ⁷ *Hoffmann*: Pauli Hymnus auf die Liebe. Deutsche Vierteljahrschrift für Literaturwissenschaft und Geistesgeschichte 1926 (IV) 58—73 l. ⁸ *Vitti*: Christus-Adam. Bibl. 1926 (VII.) 121 köv. ⁹ *Merk*: Novum Test. graece et latine⁸ Roma, 1938. 588 l. ¹⁰ *Brandhuber*: Die sekundären Lesarten bei 1 Kor. 15, 51 Bibl. 1937 (XVIII) 303 köv. l.

És mégis élünk

(II. Cor. III. 4—9, VI. 1—10, XI. 19—XII. 9 v.).

57 húsvétja után érkezett vissza a követségben járó Timotheos Korinthosból. Beszámolója nem volt mindenben megnyugtató. A szeretet himnusza lepergett néhány hangadó, izgága ember és egyebünnen jött álapostol lelkéről s az egyházközség nem jutott el a kívánatos békéhez. Szent Pál erre Titust küldötte írásbeli meghatalmazással s talán külön levéllel is a feldúlt egyházközséghez. Titus elindult, de májusban az apostol is kénytelen volt harmadféléves működésének színhelyét odahagyni. Ephesosban ugyanis az anyagilag nagyon érdekelt ötvöscéh zendülést támasztott a bálványok ellen sikerrel szónokló apostol ellen. A halálveszedelemből menekülő apostol Philippiben állapodott meg. Ott találta őt a visszatérő követ.

Titus beszámolója nagyjában megnyugtató volt. Az egyházközség kiközösítette egyik, vérfertőző tagját. A pártokra oszlás szűnőben volt. Azonban az apostol örök ellenzéke még mindig nem némult el. Azzal vádolták szt. Pált, hogy hangulatok rabja, terveket épít és borít fel, útra készül, de mindig lemarad. Azt is felrótták, hogy nem mer szemtől-szembe kiállni, csak levélben fenyegetődzik önhittén.

Szent Pál nem hagyta a vádakát szó nélkül. Személyes becsületének gyöngítése ártalmára volt a zsönge keresztény ügynek is. Igazolnia kellett magát, apostoli hívatását és meg kellett bizonyítania, hogy üldöztetése apostoli igazának legcsatánosabb érve.

A kész levelet 57 őszén adta Philippiiben Titusnak s két társának, hogy Korinthosba vigyék.

A *protocollum* intitulatiójában ezúttal újból olvasható Timotheosnak, az egykori korinthusi munkatársnak neve. Az inscriptióban nemcsak Korinthost, hanem egész Achaiát olvashatjuk, ami azt mutatja, hogy az írás körlevélnek volt szánva. A szokott salutatio után a gratiarum actio a nemrég lezajlott ephesosi zendülésre utal.

I. A *contextus* első részében védekezik az ingatagság és önhihttség vádjá ellen (I. 12—VII. 16). Indokolja, hogy úti tervények módosítása nem hangulatból, hanem szükségből fakadt. Korinthost nem hagyta számon kívül, sőt miatta még eredményes troasi működését is abbahagyta, csak hogy Korinthosba érhessen. „Hála Istennek azonban, aki Krisztusban mindig győzelemre segít és ismeretének illatát mindenütt terjeszti általunk. Mert mi Krisztus kellemes illata vagyunk“ (II. Cor. II. 14—15a).

Nem dicsekvésből mondja ezt tollba, hisz nem kell se dicsekednie, se Korinthosnak magát ajánlania, mert a korinthusi egyházközség szívébe írt levél. Ő munkálta hitüket, ő közvetítette kegyelmi életüket. Az apostol nem titkolja, hogy hivatását, munkakörét igen nagyra becsüli, de nem azért, mintha saját erejének s eszének tudná be érdemül.

Ilyen bizodalmunk Istennél Krisztus által van, nem mintha magunktól alkalmasak volnánk valamit kigondolni, mintegy önmagunktól, hanem azért, mert alkalmasok voltunk Istentől ered, aki bennünket egy új szövetség szolgálivá képesített, nem a betű-, hanem a léleknek (szövetségeé). Mert a betű öl, a lélek pedig megelevenít.

Ha pedig a halálnak kövekre írt szolgálata fényességben történt, úgyannyira, hogy Izrael fiai nem tekinthettek Mózes ábrázatába arcának múltó tündöklése miatt, mennyivel inkább bontakozik ki fényességben a lélek szolgálata? Mert ha a kárhoztatás szolgálata dicsőség, mennyivel inkább szárnyalja túl dicsőségben az igazság szolgálata (II. Cor. III. 4—9).

Szent Pál lelkében még ott vibrál a *szívbe írt levél* képe (III. 3) s eszmetársítás útján eljut a *szívbe ért szövetség* fogalmáig, amelyet egyszer régen Jeremiás próféta vetett fel: Ime napok jönnek, úgymond Jahwê és új szövetségre lépek Izrael házával és Juda házával... bensejükbe oltom törvényemet és szívükbe írom (Jer. XXXI. 31, 33b).

A Korinthosban is kellemetlenkedő zsidózóknak szól az

ő- és újszövetség antithesis. Őt, Benjamin törzsének fiát az Úr az utóbbinak szolgálatára hívta és képesítette.

Annyi esztendei jeruzsálemi tanulás és vívódás után kénytelen bevallani, hogy az a kultusz, amelybe befogták, csak betű volt, az a szövetség, amelyben élt, csak külső kapcsolat volt az Istennel. Életet nem adott, sőt, ahogy magyarázták, alkalmazzák, követelték és szorgalmazták, teher volt és folytonos elbukás alkalma, valósággal halálos szolgálat.

A damaszkuszi út óta a régi világ összeomlott, helyébe a derűsebb, a lélekkel átjárt, az új lépett. Csöppet se érzi magát vesztesnek, mert kiléphetett a halál tornácából az életre.

Micsoda fényözön szabadul reá most a kegyelmek hatása alatt az emberi lélekre! Volt ugyan a fényből már a múltban is, hisz a monotheismus fényesség a polytheismussal szemben s a nemzet repraesentans férfiának, Mózesnek arca is sugárzott, mikor a kőtáblákat hozta. Az Írás mondja ugyanis, hogy „Aron és Izrael összes fiai meglátták, hogy Mózes ábrázolja tündöklő s féltek közelébe menni“ (Ex. XXXIV. 30). Vagy amint a nemzeti hagyomány késői tanúja, Philo beszéli: „a hegy lábánál várakozó övéihez visszatérve, szebbnek látszott, mint mikor felment, úgyannyira, hogy a csodán álmélkodva reá se tekinthettek napfénytől tündöklő orcájára“ (De vita Moysis III. 6). De e tündöklés mulandó volt, hisz nem a lélek szolgálatából fakadt.

Ismételten arra tanít az apostol, kivetkőzve minden nemzeti hiúságból, amivel nem sokkal azelőtt Philo magasztalta az idő álló, messzeterjedő mózesi törvényt (De vita Moysis II. 11 köv.), hogy e törvény végrehajtási utasítása alatt a lelkek összeroppannak, bár kétségtelenül velejár a monotheismus fényessége, viszont az új *δικαιοσύνη* az új jámborság és tisztesség rendjében sokkal nagyobb a fény.

II. Az egykori kemény farizeus folytatja a párhuzamba vonást elhagyott múltja és fölemelő jelenje között.

A zsinagóga lepellet borította orcáját, akárcsak Mózes. De „ha az Úrhoz tér valaki, elvétetik a lepel“ (III. 16), s nyilvánvaló lesz, mint teljesedett be Jézusban az ószövetség.

Magasztos apostoli küldetését az ige meghamisítása nélkül végzi, nem úgy, mint a Korinthosba érkezett zsidók; önzés nélkül végzi, mert csak Jézus Krisztust hirdet; töretlenül végzi, mert azt akarja, hogy Jézus élete nyilvánvaló legyen halandó testén (IV. 11).

A fáradt, öregedő ember lelkén mind gyakrabban ütkö-

zik ki az elmúlás gondolata. „Tudjuk, hogy ha földi sátorlakásunk lebontatik, Istentől kapunk otthont...” (V. 1). elhagyjuk testiünk szállását s az Úrnál találunk szállást, ha Krisztus ítélőszéke előtt helyt állunk. Földi vándorlásának uralkodó érzése — vallja az apostol — Krisztus szeretete (V. 14), annak a makulátlan Krisztusnak, aki vétkeinket vállalta, hogy Isten igazában élhessünk (V. 21).

Egy félévvel azelőtt azt írta magáról a korinthosi egyházközségnek, hogy a kegyelemárasztó Istennek munkatársa (I. Cor. II. 9). Ugyane gondolattal és hasonló szóval *συγγεγός συγγεγός* part.) kezdi a II. Cor. VI. fejezetét is, mintha csak visszalapozott volna emlékezetében azokra a mondatokra:

Mint munkatársak pedig figyelmeztetünk titeket, hogy Isten kegyelmét ne vettétek légyen hiába. Mert azt mondja: „Kellő időben meghallgattalak s a szabadulás napján megsegítettelek.” Ime most van a megfelelő idő, ime most a szabadulás napja. Nem adva semmiben se alkalmat a megbotránkozásra, hogy ne ócsárolják a szolgálatot, hanem mindenben így ajánlva magunkat, mint Isten szolgái: nagy türelemben, bajokban, nyomorúságokban, szorongatásokban, verésekben, tömlöcökben, zendülések közepette, erőfeszítésben, virrasztásban, böjtben, tisztességben, ismeretben, türelemben, jó indulatban, szent lélekben, őszinte szeretetben, az igazság igéjében, Isten erejében, az igazság fegyverzetében jobbról-balról, dicsőségben és megvetésben, rossz és jó hírnévben, mint csábítók és igazmondók, mint ismeretlenek és jól ismertek, mint halálveszélyben forgók, de mégis élünk, mint megverték, de belé nem haltak, mint szomorúak, de mindig örvendezők, mint szűkölködők, ámde sokat gazdagítók, mint akiknek semmijük sincs és mindenük megvan (II. Cor. VI. 1—10).

Mint az Isten nagy művének munkatársa, nemcsak a ker. testvér szeretetével, hanem apostoli tekintéllyel inti szt. Pál a korinthosiakat, hogy Isten kegyelmét el ne vesztegezzék. Évekkel azelőtt meghívta őket az Atya szent Fiának ismeretére, ügyeljenek tehát, hogy Isten kegyelmével közreműködjenek.

A korinthosiak elhivatása Izaiás messiási jövőndölését juttatja az apostol eszébe. A nemzet nagy prófétája egykor azt írta: „Ezt mondja az Úr: A kegyelem idején meghallgatlak s a szabadulás napján megsegítlek” (XLIX. 8). Izaiás közvetlenül a fogságba hurcolt nemzet szabadulásáról szól, szt. Pál az emberiség megváltásának és felszabadulásának időszakáról beszél. Benne vagyunk az örvendetes áramban, mely boldog par-

tok felé sodor. Most, most, korinthosi zsöngé keresztények be-lejutottatok az Istennek tetsző időbe. Vegyétek komolyan a collaboratio kötelmét!... Ő maga komolyan vette.

A következő lendületes sorokba sok esztendő történetét sűrítette az őszülő apostol. Nem a korinthosiak buzdítása ez, nem az őskeresztények története, hanem saját apostoli életének töredékes története. Úgy beszél, helyesebben úgy diktál, mintha merő idegenről szólna. Egyetlen egyszer, a 9. v.-ben használ első személyt: *ζῶμεν*, ami a sok participium óvatos tárgyilagossága dacára is elárulja, hogy a Philippiben várakozó apostolról van szó. Róla és bizonyos értelemben Timotheosról, aki a levél intitulációjában névszerint említést nyert s a munka és szenvedés egy részében osztozott.

Van ennek az apostoli munkatörténetnek egy általános tagadólágos jellemzése: ügyelt arra, hogy senkit meg ne botránkoztasson s az apostoli szolgálatot nevetségessé vagy visszataszítónak ne tegye.

E szolgálat során tömlöcöt járt, megostorozták, megriasztották, zendüléseket támasztottak ellene, üldözték minden módon. Ezen felül maga is vállalt mindenféle fáradságot, éjjelezést, böjtöt. Bemutatkozik lelki habitusában is, amelyet tiszta szándék, tettetés nélküli szeretet, jó indulat jellemeznek. Érdekes, hogy az apostol, az ipari és szellemi munkához szokott kis tarsosi férfiú hirtelen a katonai életből meríti analógiáját. A *δικαιοσύνη*-t fegyveres habitusnak mondja, amelynek jobbról támadó, balról védekező fegyverei vannak. Talán a Via Egnatián akkor vonult Bizantium, illetőleg Kisázsia felé néhány római legio, melynek *védő fegyverzete* (armatura) sisakból (cassis, galea), páncélból (lorica) és pajzsából (scutum) és jobbról hordott támadó fegyverzete (tela) kardból (gladius) és dárdából (hasta) állott. Ilyen védekező és támadó jámborság él az apostolban.

A következő nagyszerű antithesisek mutatják, hogy a nimbusz csak a holtaknak jár ki, az élő nagyok körül megoszlik a környező világ. Teljes sikere a Mesternek se volt; eredményesebb munkát az apostol se végezhetett. Volt, aki nagyra becsülte, jó hírét keltette, Isten igaz bajnokának vallotta, de volt rágalmazója is, volt érdeklődés nélküli, hideg tömeg is, volt zsidó hitközség is, amely aposztatának és csalónak, ámtónak és veszélyes lélek vadásznak tartotta. Mélységes elégtétellel emlékezik meg szt. Pál azokról a galatai kísérletekről, melyek során egykori hitsorsosai halálra szánták s biztosra vették,

hogy a kőrakás alatt kiszzenvedett. „És mégis élünk!“... ez a diadalmas élet válasza. S amint philippi-i szállásán levelét tollba mondja, örömmel eszmél reá, hogy nemcsak sebei gyógyultak be, hanem munkabírása se fogyott meg. Ingatlan vagyona vagy értékes ingósága nincs ugyan, de szaktudásával annyi kenyeret szerez a takácsműhelyekben, hogy másoknak is juttathat. Küzdelmes életútján eljut ugyan szívéig sokféle szomorúság, de lelkének alaphangulata az öröm. A jómódú helyi iparosmesterek és kereskedők láttára nem tagadja, hogy vagyontalan, de a kegyelem gazdag világát hordja szívében s úgy érzi, hogy minden az ő tulajdona, amit örvendező és szerető lelke átfog.

III. A korinthusiak megérthették apostoli multja lendületes összefoglalásából, hogy minő belső tűz fűtötte, minő keserves úton szolgált s mennyire töretlen ma is felfogásának idealismusa. Korinthossal szemben ajka nyílt és szíve tág. Kéri, hogy Korinthus is tágítsa ki szívét. A VIII.—IX. fejezetet a jeruzsálemi testvérek javára szóló alamizsnagyűjtésnek szenteli az apostol.

Míg azonban a hosszúra nyúlt levél készült, Korinthusból — úgy látszik — újabb jelentés érkezett s az apostolt fokozott izgalommal töltötte el. Ha eddig is igazolta apostoli küldetését és fáradsága indító okait, a következő részletek belső izzásban fogant „apologia pro vita sua.“

Leszögezi, hogy nem idegenek fáradsága fáján szedi a gyümölcsöt. Korinthus egyházközségét, mint makulátlan arát vezette Krisztus elé. Félni kell azonban, hogy a paradicsomi kígyó e jegyest is megejtí, mint régen az első asszonyt. Korinthus egyházközsége ingatag s az utolsó szónoknak ad igazat, még ha az más evangeliumot hirdetne is. Pedig nyugodtan állíthatja, hogy semmivel se tett kevesebbet az állítólagos nagyoknál. S a sokat ingyen tette.

Nem illik ugyan dicsekedni, ellenfelei lefegyverzésére azonban kénytelen maga is ezúttal, bár okkal-móddal, e balga eszközt felhasználni. Közülök többen származásukkal, külsejükkel, tudományukkal dicsekszenek s közben kisebbitik az úttörő apostol személyét. Szt. Pál nem marad néma:

Szívesen eltűrtem a balgákat, hisz okosak vagytok, hisz elviselitem, ha valaki benneteket szolgaságra vet, ha fölél, ha valaki összefogdos, ha valaki feltolakodik, ha valaki arcul ver. Szégyenkezve be kell vallanom, mintha mi félénken tartózkodók lettünk volna e tekintetben (II. Cor. XI. 19—21a).

Bevallja, hogy diszkréten tartózkodó volt a korinthusiak-

kal való bánásmódban, pedig azok sokat elbírnak, csak keményen kell őket fogni. Szt. Pál egy fillértüket el nem fogadta, ezeket a zsidózókat azonban ingyen tartják, arrogans viseletüket eltűrik, mennek utánuk, mint a birkák, amelyeket a pásztor a karámba teterel, összefogdos és durvaságokat is lenyelnek tőlük. Ilyenre az apostol nem tudott vállalkozni.

Ha valakinek pedig van hozzá bátorsága — balgaságból mondom — van nekem is. Héberrek ők? Én is az vagyok. Izraeliták? Én is. 'Abrahám ivadéka? Én is. Krisztusnak szolgálói Ők? Felháborodva mondom: én több vagyok! (21b—23a).

Tacitus írja a *Historiae* V. 13.-ban az I. századra vonatkozólag: „Pluribus persuasio inerat antiquis sacerdotum litteris contineri eo ipso tempore fore, ut valesceret Oriens *profectique Judaea rerum potirentur*“. Megjegyzése ugyan elsősorban a latin világra vonatkozott, de a latin-görög kapcsolatok elevenése, Korinthos kikötőváros jellege megértetik, hogy sokak szemében a „*profectus ex Judaea*“ szívesen látott és, ha bizalmat gerjesztett, nagyrabecsült személy volt. Szt. Pál zsidózó ellenfelei a pogányságból megtért keresztények körében számolhattak az „*antiquae sacerdotum litterae*“ s a „*profectus ex Judaea*“ ajánlólevelére.

Szent Pál pattogó, rövid mondatokban kijelenti, hogy származás szempontjából nincs benne semmi hiány. Ha pedig Krisztus szolgálatáról van szó, ő többnek tartja magát a befurakodott álapostoloknál. Előre bocsátja, hogy ennek a megállapítása és kifejtése már nem is balgaság, hanem szinte örület. Ilyenről különben csak megháborodott ember szól, de ellenfelei hivalkodása őt részletezésre kényszeríti.

Fáradtságokban sokkal inkább, tömlöcökben sokkal többször, verésekben mindenkit túlszárnyalva, halálveszedelemben sokszor. A zsidóktól ötször kaptam harminckilencet. Három ízben megvesszőztek, egyszer megköveztek, háromszor hajótörést szenvedtem, egy éjet és napot töltöttem a tenger mélysége fölött. Utazásokban gyakran, folyamok veszedelmében, veszedelmekben a latrok miatt, veszedelmekben nemzet(em) miatt, veszedelmekben a pogányok részéről, veszedelmekben a városhelyen, veszedelmekben a pusztában, veszedelmekben a tengeren, veszedelmekben a hamis testvérek közepette, fáradtságban és megerőltetésben, gyakori virrasztásban, éhségben és szomjúságban, gyakori böjtben, hidegben és gyér ruhában, azoktól eltekintve, amiket mellőzök, a naponkinti hozzámyaló tódulás, minden egyház gondja. Ki gyöngé s én ne lennék gyöngé? Ki bot-

ránkozik, s én ne égjek? Ha dicsekednem kell, gyöngeségemmel dicsekszem. Az Isten, az Úr Jézus atyja, aki minden koron által áldott, tudja, hogy nem hazudom. Damaszkuszban Aretas király helytartója őriztette a damaszkusziak városát azzal a szándékkal, hogy elfogjon, de az ablakból át kosárban eresztettek le a falon túlra s kezeit elkerültem (II. Cor. XI. 23b—33).

Az Act.-ban szt. Lukács négy-öt esztendő múlva bővebben mond el egy-egy epizódot az apostol több, mint negyedszázados mozgalmas működéséből. Ebben a levélben az apostol ugyan első epizódoknál többet mond, de papirusszal, meg idővel takarékoskodva csak tömören mondja el, hogy mit fáradt és mit szenvedett.

Már néhány hónappal azelőtt leírhatta az önérzetes mondatot: „Többet fáradtam, mint az összes apostolok“ (I. Cor. XV. 10). Most az álapostolokkal szemben megismétli a περισσοτέρως-t sokkal-sokkal többet, mint azok; akár a munkateljesítményt, akár a szabadságvesztést vagy súlyos testi fenyegetést tekintjük.

Clemens Rom. azt írja ugyancsak a korinthosiakhoz szóló levelében, hogy „Paulos... hétszer viselt bilincseket.“⁴¹ A jól értesült római püspök eszerint több fogságról tud, mint amennyit az Act. és Rom. XVI. 7. v. megörökített. E többszöri szabadságvesztésre céloz az apostol.

Ugyancsak szüksézü az Act. a verések felsorolásában is. 57 őszéig az apostolt csak a zsidók ötször verték meg, a pogányok háromszor. A Deut. a perbeli elmarasztaló ítélettel kapcsolja a rögtön végrehajtást is: „Ha a vétkest verésre ítélik (t. i. a bírák) szemük láttára huzassák le és vágassanak reá; az ütések száma igazodjék a vétek nagyságához, de úgy, hogy a negyvenes számot meg ne haladja“ (XXV. 2—3a). A tórâbeli számot pontosan betartották a zsidók, a tórâ szellemét azonban nem. A pogányoktól szt. Pál nem a flagellummal, a görcsös ostorral, hanem virga-val, vesszővel kapott ki háromszor. A Philippiben történt esetről az Act. XVI. 22—23 v. értesít. Mitsem szól azonban az Act. szt. Pál hajótöréseiről, melyek közül az egyik majdnem végzetessé vált. Vagy a hajóroncsokon vagy csónakon huszonnégy órát töltött a mélyvizen, míg segítség érkezett.

Az evangelium nagy vándora nyolcféle veszedelmet említ kifejezetten. Visszaemlékezik Kisázsia sebes folyóira, melyeken át kellett kelnie. Még első apostoli útja során történt, hogy Kypros szigetéről a kisázsiai Attaliába hajózott társaival. A kikötővárosból a Kestros folyón Pergéig dereglyén jutottak to-

vább, onnan azonban a folyó-parton kellett a Taurus szakadékein át fölfelé hatolniok. A szurduk néha oly szűk, hogy alig jut hely a gyalogosnak is. Többször át kell úszni a folyót, más-kor derékig vízben taposni s a poggyászt vállon vagy faágon maguk után vonszolniok. Isauria is, Pisidia is hírhedt volna rablóiról, de az apostol ismételten ép bőrrel menekült kezeik kö-zül. Nem mindig hegyi rabló az, aki életét fenyegette, akárhány-szor zsidó vére lesett utána. Nem volt nagyobb biztonságban később Ephesosban sem, mint a rideg és néptelen pisidiai fel-földön. Míg emberlakta vidékre nem ért, gyakran volt étlen-szomjan s a Taurus hágóin majd megvette őt a hideg.

A testi szenvedést a lélek gyötrelmei tetézték. Minden hit-beli gyöngeség, a pogányságba való visszatántorodás, az ujon-nan szervezett egyházközségek sokféle igénye és gondja őt ter-helte. Szíve érző szív volt, mely aggódott és remegett, nem forró kődarab, melyről elpárolog a reá pergő könny. Máskor a kezdő keresztény gyöngeségeihez alkalmazkodik s ritualis kér-désekben „gyöngé”-nek látszik, csak hogy megtartsa az inga-tag lelket. Más aggályosságnak és puhaságnak minősíti e rugal-masságot. Ő dicsekszik miatta s az Istent hívja őszintesége ta-nujául. „Az Isten és Jézus Krisztus atyja” teljesen szabatos ki-fejezés, mert Jézus Krisztus emberi természetének nem ember, hanem Isten az atyja.

Vagy gyöngeségének szemléltetésére vagy a 26 v.-nek utólagos részletezésére az apostol elbeszéli damaszkuszi mene-külését. A sivatagból visszatérve 37-ben élénk tevékenységet fejtett ki a nagy oázis-városban. A zsidó hitközség tagjai fogy-tán arra eszmélt, hogy a páratlan szónoki erejű férfiú még rom-lását okozhatja s ezért reábírta a városparancsnokot, hogy ál-líttasson öröket a város kapuiba s fogassa el a „rendbontót.” A városparancsnok sejk nevét nem írja meg szt. Pál, de megbí-zója, Aretas király nevét megmondja. A görögös Aretas nevet Hârîtat alakban több nabataeus felirat őrizte meg. Szt. Pál IV. Aretas nabataeus uralkodóról beszél, aki majdnem egy félszá-zadig (kb. K. e. 9—K. u. 40) kormányozta népét. Ő az, aki He-rodos Antipast leányának hazabocsátása miatt fegyverrel tá-madta meg. A rómaiakkal jó viszonyban volt, címét is tőlük kapta s Caligula — úgy látszik — neki engedte át a Dekapolis e városa fölötti főhatalmat. Mindenesetre feltűnő, hogy nem került kezünkbe olyan damaszkuszi császárérme, amely Cali-gula vagy Claudius nevét viselné.

Hiába leselkedett a zsidóság megbizottja (Act. IX. 24) s az

arab őrszem a város kapuinál, a testvérek leleményessége szt. Pált más úton juttatta ki a városból.

Az apostol önvédelemből még továbbra is a „dicsekvés” gondolatkörében marad, bár ízlése ellen való fegyvernek tartja azt.

Dicsekedni kell, — ámbár mire se jó, — rátérek az Úrnak megjelenéseire és kijelentéseire. Tudok egy Krisztusban (élő) emberről, aki 14 évvel ezelőtt — testben-e, testen kívül-e, nem tudom, az Isten tudja — felvétetett a harmadik égbe. S tudom, hogy ez az ember — testben-e, testen kívül-e, nem tudom, Isten tudja, a paradicsomba ragadtatott fel s kimondhatatlan szavakat hallott, amelyeket ember el nem mondhat.

Efelől dicsekszem, magam felől azonban nem dicsekszem, hacsak gyöngeségeim miatt nem. Mert, ha dicsekedni akarnék is, nem volnék balga, hisz igazat beszélek. Megkíméllek azonban, nehogy valaki többre becsüljön annál, amit rajtam lát vagy tőlem hall.

A kijelentések nagyszerűségéhez adatott azonban a testnek szájkája, a sátán küldöttje, hogy gyötörjön, hogy el ne bizzam magam. Háromszor kértem az Urat, hogy hagyjon el, s azt mondotta: „Kegyelmem elegendő néked, mert az erő a gyöngeségben teljesedik be.” Annál szívesebben dicsekszem tehát gyöngeségeim miatt, hogy Krisztus ereje reám ereszkedjék (II. Cor. XII. 1—9).

43-ban szt. Pál Antiochiában működött. Úgy látszik, ott részesült az elragadtatásban. Az elragadtatás helyéül a harmadik eget, a 4. v.-ben pedig a paradicsomot jelöli meg. A felhő-ég, a csillagos ég után következő *harmadik ég*: a boldog Isten boldog hajléka vagy amint szt. János is hívja: a *paradicsom* (Apoc. II. 7).

Az elragadtatás módjáról annyit tud az apostol, hogy lélek szerint történt. Hogy közben testével mi történt, arról mitse tud. Minthogy az elhárító kifejezést megismétli, azt kell hinni, hogy a nevezett esztendőben csak egyszer ragadtatott az égbe.

Látomásának tartalma fölséges és titokzatos. Mint ahogy a fontaine lumineuse színeinek zuhatagát csak a szem recehártyája fogja el, de emberi szó le nem írhatja, úgy a mennyei hangok elmondására is képtelen a csekély emberi szókészlet, csak az elragadtatott fül fogta be mohón azokat.

E látomással nyugodtan dicsekedhetik az apostol, mert semmi személyes érdeme nincs benne. Nem tanusíthat egyebet, mint Isten nagyságát és jóságát; a maga részéről pedig számos

erőtlen próbálkozást. Nem mondana ugyan valótlant, ha sikerit: egész országrészek megmozdulását részletezné, de ilyen részletektől megkíméli a korinthosiakat, nehogy túlbecsüljék őt.

Isten úgylis megóvja őt az önhittségtől, mert megengedi, hogy a sátán küldöttje gyötörje őt s apostoli munkájában hátráltassa. E gátló tényezőt testi szálkának nevezi az apostol. Látni való, hogy betegsége gondol, de nem mondja meg, hol fáj. A betegség már első apostoli útján gyötörte őt, mert a galatáknak megírja, hogy „testi gyöngeségben hirdettem nektek már korábban az evangeliumot“ (IV. 13), de ez is csak bizonyos functionalis zavarokra mutat. Sokféle magyarázatot fűztek e sorhoz. Volt, aki epilepsiával vagy hysteriával, volt aki erős nemi ingerekkel vagy időszakos depressióval magyarázta a bajt. Egyik diagnosis se komoly. Figyelemre tarthat azonban számot az a magyarázat, mely súlyos trachomában látja a bajt vagy malariában. Az előbbi ifjú évei során Palaestinában szerezhette az apostol, az utóbbit első apostoli útja elején a máig is mocsaras Pamphiliában.²

Természetes, hogy a munkájában gátolt apostol szabadulni akart a bajtól. Talán ezért is van mellette Lukács, az „igen kedves orvos.“ Könyörgő imájára azonban azt a választ kapta, hogy elég erős az Isten kegyelme, hogy dolgozhassék. Egyéni ereje pedig éppen a testi gyöngeségben mutatkozhatik be és érvényesülhet.

Az apostol megnyugszik e kijelentésben, mert bízik Krisztus reááradó erejében.

Cornely: Com. in Pauli epistolam ad Corinthios alteram et ad Galatas² Paris, 1909. *Sickenberger*: Die Briefe des h. Paulus an die Korinther und Römer⁴ Bonn, 1932.

¹ MPG I. 217. ² *Ramsay*: The Church in the Roman Empire.⁵ London, 1897. 63 köv. I. *Seeligmüller*: War Paulus Epileptiker.² Leipzig, 1910.

Nem szégyenlem az evangeliumot

(Rom. VI. 3—11; VI. 19—23; VIII. 12—17; VIII. 18—23; XI. 33—36; XII. 1—5; XII. 6—16; XII. 17—21; XIII. 8—10; XIII. 11—14; XV. 4—13).

Szent Pál a korinthusiakhoz szóló levél elküldése után a Via Egnatián Dyrrachiumba (Durazzo) indult, hogy az evangelium magvát ott is elvesse. Tartózkodása azonban nem nyúlt hosszú időre, mert 58 legelején már Korinthosba ért.

A hatvan felé járó ember még mindig nem gondolt nyugalomra, sőt további merész tervet szőtt. Számot vetve eddigi működési terével arra eszmélt, hogy Palesztinától egész a nyugati Balkánig, „Jeruzsálemtől körbe egész Illyricumig“ bejárta már a Földközi tenger népes, északi partvidékét (Rom. XV. 19). Most már az imperium Romanum nyugati országaira esett tekintete s azon volt, hogy Hispaniába is eljusson (Rom. XV. 24). Az volt a terve, hogy előbb összeszedi a jeruzsálemi egyházközségnek szánt adományokat, elviszi Jeruzsálembe s onnan indul a távol nyugatra. Útja Rómán keresztül vitte volna. Egykor Hannibal Hispaniából indult Róma hatalmának megdöntésére, most a másik sémi Rómából indulna Hispania meghódítására. Az egyik Karthago imperiumáért, a másik az imperium crucis-ért küzdött. Az egyik megörlődött céltalan küzdelmeiben, s nem akadt congenialis utódja, aki merész céljait vállalta volna. A másik elvérzett ugyan a vakmerőnek látszó vállalkozásban, de Hispania s rajta túl világrészek is meghódultak az imperium crucis-nak.

Az esős-szeles korinthusi télben alakult ki a római úti terv s 58 februáriusa-márciusában készült a római egyházközségnek szóló levél is, amelyet a tengerhajózás megindultával, március 10. után Phoibe testvér vitt Rómába. A levél annak a férfiúnak bemutatkozása, aki átmenőben néhány hetet a fővárosban óhajt tölteni s aki az ottani egyházközség személyi viszonyait is, vitatárgyait is eléggé ismeri.

A *protocollum intítulatio*jában csak Pál neve olvasható. Timotheosnak, a munkatársnak neve azonban a levél végére maradt. Az *inscriptio*t Róma megannyi keresztényéhez intézi. A *salutatio*, miként szt. Pál egyéb leveleiben, kegyelemről és békéről szól.

A *contextus* bevezető soraiban bejelenti, hogy kész Rómában is hirdetni az evangeliumot. „Hisz nem szégyenlem az evangeliumot. Istennek ereje az minden hívőnek üdvösségére“

(I. 16). Az emberiség pedig nagyon is reászorul a felszabadításra.

Reászorul a nagy pogány tömeg, mely bálványoknak hódol és erköcsileg mélyen lezüllött. Reászorul a zsidóság is, mely fölényeskedik ugyan a pogányokkal, pedig maga is az igaz Bíró elé kerül (I. 18—III. 20).

A szabadulás és megigazulás útja a Jézus Krisztusba vetett hit, nem pedig a mózesi törvény megtartása. 'Abrāhāmot se a tőrá tette megigazulttá — hisz századokkal megelőzte azt, — hanem hite. A régi patriarcha tipusa minden későbbi ker. hívőnek (III. 21—IV. 25).

„Miután pedig a hitből megigazultunk, békességünk vagy on Istennel Urunk Jézus Krisztus által“, békességünk, bizodalunk és szilárdságunk. Egykor Ádám késő nemzedékekre is romlást hozott, Krisztus késő nemzedékeknek is üdvösséget hoz. „Mert amint egynek engedetlensége által a sok ember bűnösnek találtatott, úgy egynek engedelmessége által a sok ember megigazul“ (V. 19). A mózesi törvény nem hozott szabadulást, sőt bizonyos értelemben súlyosbította a helyzetet. 613 parancs és tilalom szaporította a bűnalkalmat, mert a természeti törvényen kívül a többszáz tételes törvény az engedetlenségre hajlókat még többet készítette a bűnre. A szomorú világot földéri a azonban a kegyelem s a halált legyőzve Jézus Krisztus által örök életet biztosít (V).

I. A kegyelem fölséges uralmából természetesen nem következik a megkeresztelt korlátlan szabadsága, mintha a bűn csak arra volna jó, hogy a kegyelem hatása nyilvánvalóbb legyen. Hogy is élhetnénk a bűnnek, hisz máris meghaltunk néki?! (VI. 1—2).

Vagy nem tudjátok, hogy ahányan megmerítettünk Jézus Krisztusra, halálára merítettünk meg? A megmerítés által eszerint vele együtt eltemettünk a halálra, — hogy amiként Krisztus az Atya dicsősége által a holtakból feltámadt — úgy éljünk mi is új életet.

Mert ha halálnak hasonlósága által összenőttünk Vele, még inkább (összenövíünk) feltámadásával. Felismerve azt, hogy régi emberünk vele együtt megfeszítettett, hogy levettessék a bűnnek teste, hogy ne szolgáljunk tovább a bűnnek, mert a halott megszabadult a bűntől (Rom. VI. 3—7).

E szóképekkel zsúfolt, tömör és homályos fogalmazású mondatokban három gondolat domborodik ki: a Krisztussal való eltemetetés, a Vele remélt föltámadás és a bűntől való

szabadulás gondolata. Eltemették a korinthosi keresztyé-
nyek, mert Jézus Krisztusra, tulajdonképen Jézus Krisztus ne-
vére teljesen víz alá merítették őket. A teljes elmerítés a teme-
tés analogiája. Valakinek nevére alámeríteni azt jelenti, hogy
a megmerített Jézus Krisztus nevének említésére, s Iránta való
tekintetből a szertartás során Jézus védenca és tulajdona lesz.
Különösen reámutat az apostol Krisztus halálára, „amelyben
megmerítettünk.“ A halál fogalmához kapcsolódik az író lelké-
ben a temetés fogalma. A megmerítés olyan, mint a temetés. E
temetés azonban nem záró fejezet azokra nézve, akik *σύμφυτοι* =
egybenőttek Krisztussal. Ha a Hozzá hasonló halálban mintegy
egybenőtünk a Megváltóval, az *ἀλλὰ καὶ* elliptikus fogalmazása
szerint még inkább egybenövéünk a feltámadásban. A súlyos
mondat a corpus Christi mysticum Fejének és tagjainak sors-
közösségét érzékelteti. A régi embert merítették alá, a régi ember
feszítettet meg, de „halála“ megszabadította őt a bűntől.¹

A bűn ebben az összefüggésben nem a bűnös cselekedet,
hanem a rosszakarát, a bűnös cselekedet ható okának megsze-
mélyesítése. A *δικαιόω* ige Pass. ebben az összefüggésben any-
nyi, mint megszabadulok, ment maradok. Ilyen értelemben
mondotta az Eccli. a kereskedőről, hogy aligha marad ment *ἀπο-
τῆς ἀμαρτίας* = a bűntől (XXVI. 29). S hasonló fogalmazásban
olvashatjuk az apokryphus Testamentum Simonis-ban. „Min-
dent megmondtam néktek, hogy bűnötöktől ment maradjak“
(VI. 1).

Az 5 v.-ben a halál és feltámadás sorsközösségéről szólt
az apostol. E gondolatot szövi tovább a következő sorokban:

*Ha pedig mi Krisztussal meghaltunk, hisszük, hogy Vele
együtt élünk is, mert tudjuk azt, hogy Krisztus a holtakból föl-
támadva nem hal meg újból, a halál Rajta többé úrrá nem lesz.*

*Ami ugyanis meghalt, a bűnnek halt meg egyszer s min-
denkorra, ami azonban él, Istennek él. Ti is úgy fogjátok fel,
hogy a bűn számára halottak vagytok, Isten számára azonban
Krisztus Jézusban élők vagytok (8—11).*

Krisztusnak császárok és árnyékfejedelmek keretébe fog-
lalt földi élete elmúlt. E halál a bűnért hozott áldozat s nem
ismétlődik meg többé. Egyetlen egyszer történhetett csak, hogy
a krisztusi élet összeomlott. Ez összeomlás világtörténelmi hát-
tere „a bűn“, milliónyi véték megszemélyesített oka. De Krisz-
tus újból él s minthogy minden jószág és minden élet principiu-
mának él, a Mors imperator tehetetlen Vele szemben.

Azok tehát, akik Krisztussal eltemetkeztek a keresztség

vízében, higgyék, hogy Vele majd élnek is. Ott a megmerítés percében ellene mondtak „a bűn”-nek, meghaltak e sötét erő számára; most az Istennek élő Krisztussal egybenőve maguk is élnek. „Halandó testetek ne uralja tehát a bűnt” — folytatja gondolatait az apostol — „hogya vágyainak engedjétek; ne is áldozzatok tagjaitokat a bűnnek, mint a gonoszság fegyverzetét, hanem mint a halottakból életre keltek, áldozzatok magatokat és tagjaitokat, mint az igazság fegyverzetét Istennek; mert fölöttek nem lesz úrrá a bűn; mert nem a tőrâ, hanem a kegyelem alatt vagytok“ (12—14).

II. Az apostol ismét szembefordul azzal a könnyen felöltö ellenvetéssel, hogy a tőrâ alól való szabadulást a tömegek bizonyára minden erkölcsi korlát alól való szabadulásnak értelmézik.

Az ember szt. Pál szerint valakihez csak elszegődik. Van, aki a bűnhöz, van, aki az Istennek való engedelmességhez. A korinthusiak egykor a bűn szolgálatára, Isten kegyelméből azonban most egy új életformához szegődtek. A bűn szolgálatából való felszabadulás óta azonban a jámbor élet szolgálatára tértek.

Testetek gyöngesége miatt emberi módon beszélek. Ahogy tagjaitokat a tisztátalanság és törvénytelenység szolgál gyanánt törvénytelenségre adtatok, úgy adjátok most tagjaitokat, mint a jámborság szolgáit a megszentelésre.

Mikor ugyanis a bűn szolgál voltatok, szabadok voltatok a jámborságtól. Minő gyümölcsöt is nyújtott akkor mindaz, ami miatt most szégyenkeztek? Mert azoknak vége a halál.

Most azonban a bűntől fölszabadulva, s az Istennek élve, gyümölcsötök a megszentelésre szolgál, — a vég pedig az örök élet. Mert a bűn fizetsége a halál, Istennek ajándéka azonban az örök élet Urunkban, Krisztus Jézusban (Rom. VI. 19—23).

Ἀνθρώπινος λόγος a közérthető, az emberek között közkeletű szó. Ilyennel magyarázza az apostol a mult és jelen közötti különbséget. A mult erkölcsi piszokban, az isteni törvény elleni hadi állapotban zajlott le. A gyümölcs, melyet a bűn fájáról szedtek, ma már pirulásra készlet. Érte a halál jár, mint a paradicsomi gyümölcsért. Az új életforma, a jámborság — ez *δικαιοσύνη* megfelelő fordítása e szövegben — gyümölcse a lélek megszentelése. A bűn mint megszemélyesített gazda megfizetett a neki tett szolgálatért; fizetsége — ez *ὀψώνιον* értelmé — a halál volt. A jámborság sincs fizetség nélkül. Isten másképp fizet, mint a bűn-gazda. Ő örök életet ad. S az apostol nem mu-

lasztja el, hogy reá ne mutasson az ételsolidaritásra. Az örök élet, azzal telik, akiért vállalták a jámbor életet: az Úr Krisztussal.

III. A levélnek zsidókeresztény olvasói hiányolhatták e fejtegetésekben a tôrâ szorgalmazását. Szt. Pál világosan megírja nekik, hogy a tôrâ a múlté. Betöltötte történeti szerepét, de Krisztus teste által a hívek megholtak a tôrâ számára (VII. 4). S ha akad olyan pogányból lett keresztény, aki rokonszenvvvel tekintett a zsidóság monotheismusára és törvénykönyvére, annak is tudnia kell, hogy a korábbi tôrâtanuló és tôrâkövető szívének legbelsőbb tanúsága szerint a tôrâ nem üdvözítő erejű (VII).

De ha nincs az ószövetség rendtartásában megigazulás, megnyugvás és szabadulás, akkor rajta kívül kell azt keresnünk. Azok, akik Jézus Krisztussal életközösségben vannak, már meg is szabadultak Isten elmarasztaló ítéletétől. Mert az élet Lelkének törvénye felszabadította őket a bűn és halál törvénye alól (VIII. 1—2).

Az „élet lelkének törvénye“ ellentmondásban áll a halál törvényével, aminthogy igen nagy az ellentmondás a lelki és a testi ember között is. Rómában is áll ez s Róma keresztényei is a lelki harcvonalon állanak, ha a Szentlélek bennük lakozik. Ha a római hívő teste ma a Szentlélek temploma, majd megtapasztalja egyszer, hogy e halandó teste mint támad életre az inhabitatio Spiritus erejénél fogva.

A római és minden kereszténynek érdeke, hogy „az élet lelke“ működhessék bennük. Csak vele szemben érezhetünk elkötelezettséget.

Eszerint, testvérek, adósok vagyunk, de nem a testnek, hogy a test szerint éljünk.

Mert, ha test szerint éltek, meg kell halnotok, de ha lélekkel előlitek a test cselekedeteit, éltek.

Mindazok ugyanis, akiket Isten lelke vezet, Istennek fiai. Mert nem a szolgaság lelkét vettétek ismét megfélemlítésül, hanem a fiúvá fogadtatás lelkét, amelynek alapján 'Abbá-t, Atyát kiáltunk. Lelküinknek maga a Lélek tanúsítja, hogy Isten gyermekei vagyunk. Ha pedig gyermekei, akkor örökösei is, Istennek örökösei, Krisztussal együtt öröklők; ha már együtt szenvedünk, hogy együtt is dicsőüljünk meg (Rom. VIII. 12—17).

Az Isten lelkétől ihletett ember a test gerjedelmeit elfojtja s ezzel életét biztosítja.

Ezenfelül az Isten lelkétől vezetett ember kinő a természet

rendjéből és Isten gyermekének számít. Negyedfélévvel azelőtt, 54 telén az apostol Ephesosból hasonló gondolatokat írt a galatákhoz. Szembeállította a multat és jelent, a szolgasort s az örökös-fiú állapotát. Szinte azonos szavakkal írja újból, hogy a kereszténynek joga van azt kiáltani: Atyám (Gal. IV. 6—Rom. VIII. 15).

Ebből az istenfiúságból következik, hogy a keresztény egy magasabbrendű örökségre tarthat számot. Az örökség a Krisztussal való megdicsőülés és az örök élet (VI. 8, 23, VIII. 11 stb.). Amit a galaták olvashattak, most a római keresztények olvashatják: az élet súlypontja az örök hazában van. Nem is haszontalan befektetés az evangéliumi szegénység, hisz maradandó javakat kap érte jutalmul a lélek. Sőt az apostol nemcsak az önként vállalt áldozatot nem sokallja, hanem a földi élet szenvedéseit sem, ha az Isten örökségéről van szó.

IV. Azt tartom ugyanis, hogy a jelenvaló szenvedések nincsenek arányban az eljövendő dicsőséggel, amelynek kijelentése készülőben van.

Mert a várakozással eltelt teremtés Isten fiainak kijelentése után sóvárog. Hisz a teremtés hiábavaló dolgoknak van alávetve — nem önszántából, hanem amiatt, aki alárendelte azt — abban a reményben, hogy a teremtés is felszabadul a romlás rabságából az Isten gyermekei dicsőségének szabadságára. Tudjuk ugyanis, hogy az egész teremtés mostanáig együtt sóhajtozik és együtt vajudik.

De nemcsak az, hanem mi is, akik a Lélek zsöngéjét bírnuk, sóhajtozunk, várva az istenfiúvá fogadtatást, testiünknek fölszabadulását (VIII. 18—23).

Az egykor elragadtatott író egy fényes látomás emlékével gazdagon csekélységnek látja a földi szenvedést a boldog haza dicsőségéhez képest. Mindkettőt ismerte, tapasztalás alapján szól róluk.

Mikor azonban lelke még a nagy apokalypsisen mereng, felötlik előtte a *νίσις* az ész nélkül szűkölködő, teremtett világ képe. Úgy látja, hogy vajudik, úgy hallja, hogy sóhajtozik; azt látja, hogy tele van várakozással; a világ is várja a nagy apokalypsist, a manifestatio eschatologicát, a világ végén bekövetkező isteni kijelentést.

Az apostol megszemélyesíti a teremtés világát s úgy beszél róla, mintha sorsközösségben volna az emberrel. E teremtmények elseje az emberi test, amely az áteredő bűn következményeit szenved, amiatt, akinek vétke a testet is pusztulásra

szánta. De nemcsak az emberi test, hanem a föld egész világa szenved az ember bűne miatt s, ha szólni tudna, panaszkodnék; ha érezni tudna, sóvárogná a fölszabadulás után.

Az apostol nem mondja meg, hogy miben nyilvánul majd a látható világ nagy elváltozása, de a depositum fidei-ben volt erre vonatkozólag valami kijelentés.

Izaiás a messiási idők teljességében „új egeket és új földet“ lát (LXV. 17, LXVI. 22). Erre és az Úr ígéretére hivatkozik az elaggott Péter apostol: „Mi pedig új egeket és új földet várunk az ő (t. i. Krisztus) ígérete szerint, melyekben igazság lakozik“ (II. Petr. III. 13). S a század végén azt írja a patmosi látnok: „Új eget és új földet láttam, mert az első ég s az első föld elmúlt s a tenger nincsen többé“ (Apoc. XXI. 1).

Egykor azt hallhatta a bűnös Ádám: „átkozott legyen a föld munkád alatt“ (Gen. III. 17), most azt olvashatják a római keresztények, hogy a teremtet világ nyög s az értelmes emberiséggel együtt sóvárog. A rómaiak pedig nem találják túlzottnak az apostol drámai kifejezéseit, ha figyelembe veszik, mit jelent a Tiberis áradása vagy egy száraz esztendő a flora és fauna számára. Mily kietlen a cserepes, kiaszott táj s hogy pusztul az állatvilág élelem- és vízhiány miatt. Az apostol a természet rendjének ilyen kegyetlen zökkenői miatt a bűnös embert teszi felelőssé. A természet felszabadulását, örömdetes változását az Úr jövetelével, a nagy apokalypsisszel együtt reméli.

Mínthogy a Szentlélek vétele a keresztségben csak biztositék volt Isten fiai megdicsőülésére, az apostol nem tagadja, hogy a történeti jelenben az új keresztények tömege is, amely pedig elsőnek vette a Szentlelket, sóvárog, alig várja az istenfiúság beteljesedését, az örökség átvételét s a test, az ő öregedő, beteges, szenvedő testének s minden mulandó testnek megváltását a szenvedés és halál kötelme alól.

Testi szenvedésben fogant szavak voltak a panasz és vágyódás szavai. De nem zárószavak ezek a szenvedés fejezetében. Az apostol lelkét mint villamos áram járja át a bátorság és bizalom árama. Tudja, hogy a Lélek sorompóba száll a szentekért (VIII. 27). Vigasztalásuk az elhivatás tudata. Erejük a Krisztus mindennek fölött való szeretete (VIII. 35—39).

Amit a levél elején tollba mondott, eleddig részletesen igazolta: az evangelium Istennek ereje minden hívő szabadulására (I. 16). De mi lesz vajon a zsidósággal? mered az apostolra a fájó kérdés.

Szívbeli ügy, a nemzet egyik fiának szüntelen, mélységes fájdalma a gyötrelmes gondolat: mi lesz Izraellel? Hiába született Kisázsiában, szíve Palesztínához húzta; hiába volt római polgár, fővárosának Jeruzsálemet vallotta; hiába tündöklött görög ékesszólása, életének büszkesége az volt, hogy Gamaliel rabbiképző iskolájába járt. Túlságosan régi és öntudatos volt már a zsidóság nemzeti történelme ahhoz, hogy bármely elsdort fia is könnyen felejthesse. Szt. Pál java működése görög pogányok között zajlott ugyan le, de a szív legbelső húrja Izrael nevére rezdült meg. A kicsiny emberi szívvel nemesen ugyan mindenkit, de szenvedélyes tüsszel csak egy nemzetet lehet szeretni. Mikor az apostol a IX. fejezetben zsidó nemzetéről szól, az emlékezés gazdagsága és izzó érzés színezi mondatait. Lelkének legzengőbb fájdalma a tudat, hogy Izrael fiai „a botrányköbe botlottak“ (IX. 32). Vak buzgalmukban nem ismerték fel, hogy a tórâ betetőzése Krisztus (X. 4). Elhangzott soraikban az örvendetes hír, s mégis tömegek maradtak le az Isten országából, amire azután nincs mentség.

Vajjon a nagytanács nagypénteki ítélete miatt elvet Isten minden zsidót? Nem, amint Pál egyéni elhívátása is bizonyítja. S vele együtt Izrael fiainak egy része kegyelmet talált (XI. 5). S a többi? Konok és kőszívű. E konokság miatt a missio a tanulékony pogányok felé fordult s ilyenformán Izrael merev elzárkózása alkalmul szolgált arra, hogy a század derekán szerzte az imperium Romanumban keresztény egyházközségek alakultak. Az evangelium Palesztínából kiszorult, de három világrészben otthon lett. Szt. Pál vigasztaló titka azonban az, hogy a pogányvilág megtérése után Izrael megtérése következik (XI. 25—26). Nagy, világtörténeti magyarázata van e megtérésnek: Isten nem engedi a sötétség hatalmát végleg győzni; az engedetlen-ség világkorszakait felváltja Isten hívásának és irgalmasságának korszaka. Szt. Pál és vele minden emberi lélek megilletődve áll meg a végtelenség örvényei, mélységei és titkai előtt s bevallja, hogy véges ésszel nem mérhetők.

V. *Óh Isten gazdagságának, bölcseségének és tudásának mélysége! Vajjon ki ismeri fel az Úr szándékát vagy ki adott neki tanácsot? Vajjon ki előlegezett neki, hogy visszatérítessék neki? Mert tőle, általa és érte van minden. Néki legyen dicsőség minden időben. Amen* (Rom. XI. 33—36).

Három mélységes isteni tulajdonság, utána három kérdés. Az első a tudásra, a második a bölcseségre, a harmadik gazdagságára vonatkozik. Mérfetetlenül fölöttünk áll Ő; irgalma és

jóságának gazdagsága meg nem fogható, amint tudása mélységét se mérheti fel senki. Tanácsot nem kér, s tanácsra nem szorul.* Szt. Pál soraiban ott zsong Izaiás nagyszerű szakasza: „Ki tudná megmérni marokkal a vizeket?... Ki volt az Úr lelkének segítségére vagy ki volt tanácsadója és ki oktatta őt? Kitől kért tanácsot és ki tanította?... A népek mind olyanok előtte, mintha nem is volnának, semminek és semmiségnek számítanak előtte“ (XL. 12—17).

De arra sincs példa a történelemben, hogy valaki előlegezett volna Istennek s a Mindenható kénytelen volna megtéríteni az előleget. Az Isten abszolút függetlenségének és elsőbbségének gondolatát az apostol Job könyvének szavaival fejezte ki, amely szerint egyszer azt mondatta az Úr: „Ki adott nékem előbb, hogy meg kelljen térítenem“ (Job XLI. 2).

A görög philosophia eljutott már az okság fogalmának szabatos kifejtéséhez. Szt. Pál a görögöknél kiérlelt formában fejezi ki a régi kinyilatkoztatott igazságot, hogy Isten a teremtés causa exemplarisa, efficiense és finalisa.

Marcus Aurelius császár (161—180) írta később a naturáról, a nagy természetről: „Ami néked megfelel, óh világ, nékem is megfelel. Semmi sincs számomra túlkorán, semmi sincs későn, ami számodra idején jó. Minden, mit évszakaid hoztak, kedves gyümölcs nékem, óh természet, *ἐκ οὗ πάντα, ἐν σοὶ πάντα, εἰς σὲ πάντα*.² Tudott-e szt. Pál szavairól a nagy stoikus? Aligha, mert a kereszténység előkelő római körökben akkor még „exitialis superstitio“-nak számít, ahogy Tacitus mondotta kevéssel előbb.³ A kifejezésbeli hasonlóságon kívül azonban a két író világnézete szöges ellentétben áll egymással. Szt. Pál monotheista; Marcus Aurelius pantheista; szt. Pál Istenről, Marcus Aurelius a természetről beszél. Az apostol különben e gondolatot ismételten variálja (I. Cor. VIII. 6, Kol. I. 16—17, Eph. IV. 6, Hebr. II. 10). De mindig igaz, amit az öreg Gataker († 1659) mondott: „Melius ista Apostolus noster de Deo“ (t. i. scripsit). Szt. Pál az isteni causalitas gondolatára megrendül s a végtelen oceán partján leborulva doxológiát mond, amely rövid ugyan, de a megilletődött léleknek sokatmondó szava.

VI. Az apostol levelének első részét: elméleti fejtegetéseit tizenegy fejezetre szorította; a contextus második része, a további negyedfél fejezet (XII. 1—XV. 13) buzdításokat tartalmaz. Krisztus evangéliumának elfogadása az erkölcsi élet szintjének emelését sürgeti.

Isten irgalmára kérlek azért testvérek, áldozátok fel tes-

teteket élő, szent, Istennek tetsző áldozatul, szellemi istentiszteletül. S ne hasonljatok e világhoz, hanem az érzület megújodása szerint alakuljatok át. Megfontolva állapítsátok meg, hogy mi az Isten akarata, mi a helyes, a kedves és tökéletes (Rom. XII. 1—2).

Hasonló meleg megszólítással fordul az apostol két ízben is a korinthusiakhoz (I. Cor. I. 10, II. Cor. X. 1). Kérése ezúttal Isten irgalmára hivatkozik, melyről éppen az előző fejezetekben esett szó. A kérelem tárgya a hívek testének feláldozása. Amint az ószövetségi áldozati állatnak élőknek, épnek s ezért Istennek tetszőnek kellett lennie, úgy kell a kereszténynek testét minden gerjedelmével Istennek áldoznia (Rom. VI. 12). Ez lesz a keresztény érzületnek megfelelő, valóban méltó istentisztelet.

A *λατρεία λογική* ellentéte a *λ. σαρκική*-nak, az ószövetségi áldozatnak, amelyre az apostol félre nem érthető szavakkal céloz. Szt. Pál többször használja a *σαρκικ(ν)ός* = „test szerint való” jelzőt, hogy szembeállítsa a *πνευματικός*-szal, a „lélek szerint való”-val (Rom. VII. 14, I. Cor. III. 1, II. Cor. I. 12, Hebr. VII. 16). A *λογικός* jelzőt csak egyszer, helyütt használja, amint szt. Péter is csak egyszer teszi Silvanus, Pál hosszas kísérőjének tollával (I. Petr. II. 2). A görög philosophusoknál Aristoteles óta annyira kedvelt szónak eredeti jelentése: az értelemhez tartozó. Később jelentésmódosulással az értelemmel megáldott-at, majd a „helyes okoskodás szabályainak megfelelő”-t értik alatta. Idővel a lelki tevékenységet jelenti, amely nem kézzel fogható, nem anyagi jelentésű. Szövegünk összefüggése szerint szt. Pál az ószövetség idejét multa véres áldozatai helyett egészen más természetű áldozatot sürget. A *θυσίαν παριστάναι* a görög kultusz mesterszava s annyit, mint feláldozni. Az áldozat tárgya e mondatban a hívők teste. Szt. Pál nem kívánja annak elpusztítását, például az öngyilkosságot, hanem megfegyelmezését. Olyan nagyra tartja ezt az áldozatot, hogy *λατρεία*-nak mondja, ami vallásos szövegben az „Isten-szolgálat”, „Isten-tisztelet”-nek felel meg.

Ha a botrányokkal teljes császári Rómában a test áldozatát viszik az Isten oltárára, legyen bennük tudatos a világ szellemével való ellenkezés. Nemcsak, hogy e világhoz ne símuljanak, hanem megújodott lélekkel keressék az Isten szent akaratát. E szempont ujság az istenkereső pogánynak s maradandó irányelv a megkereszteltnek. Nem szt. Pál egyéni szempontja ez, hanem tősgyökeres evangéliumi irányítás.

Jellemző a kereszténység lélektani irányára, hogy az apostol megfontolásra és kritikára szólítja fel római olvasóit. A lélek egyéni munkája, a lelkiismeret háborgása, eligazodása, megnyugvása nélkül nincs keresztény élet, de nincs erkölcsi haladás, finomodás, emelkedés se az emberek életében.

Az érzület megújodása kiütözik a keresztény magatartásán, amint azt az apostol a következő fejezetekben részletezi.

A nékem juttatott kegyelem címén mondom pedig közületek mindegyiknek, senki se tartsa magát többnek, mint amennyire tartania kell, hanem szerényen gondolkodjék a hitnek mértéke szerint, amit Isten néki juttatott. Mert amint egy testben sok testrész vagyon s nem végzi minden testrész ugyanazt a munkát, azonképen mi sokan egy test vagyunk Krisztusban, egymáshoz való viszonyunkban pedig tagok (Rom. XII. 3—5).

Két évvel azelőtt a I. Cor. XII. 12—26 v.-ben részletesen leírta az apostol a fizikai test és az erkölcsi testület analog élet-törvényeit. Ez az erkölcsi testület a Krisztushoz mint főhöz csatlakozó *corpus Christi mysticum*, amelyben az egyes keresztények misztikus tagok, s a fizikai tagok analogiájára különböző munkát végeznek. Ennek az élettevékenységnek mértéke a hitnek nagysága. A hit, mint virtus infusa: kegyelem, de, bár mindenki kegyelem, senkiben sem egyforma. Van akkora hit, hogy hegyeket mozdít el, de van szerényen pislogó hitméces is. A *corpus Christi mysticum*nak hátrányára válik, ha valaki túlértékeli hitének mértékét, s erején felüli élettevékenységre vállalkozik az egyházban.

Az apostol e figyelmeztetést elhivatása alapján teszi, amelyre a levél első sorában hivatkozott.

VII. Nem egyforma a kegyelmi ajándék, amely a híveknek jutott. Ez az erők felosztásának alapténye Krisztus misztikus testében.

A nekünk juttatott kegyelem szerint különböző adományaink vannak: egyiknek a profetálás, gyakorolja (azt) a hitnek megfelelően, másiknak a szolgálat, (álljon helyt) a szolgálatban. Az egyik tanító, (fejtse ki erejét) a tanításban, a másik buzdító, (jeleskedjék) a buzdításban, az adakozó (adakozzék) egyszerűségben, az előljáró (szolgáljon) odaadásban, aki irgalmasságot gyakorol (tegye azt) derűsen (Rom. XII. 6—8).

Az egész, túlzásfolt, állítmányok nélküli mondatból látható, hogy az apostol adományok alatt nem csupán az ingyen adott kegyelmeket érti, hanem a különböző elhívásokat és egyházközségi foglalkozásokat is. Valamennyivel szemben egy

közös óhajt támaszt: teljes munkateljesítményt kér. A prófétától pedig kifejezetten azt kívánja, hogy az egyházközséghez szólva a *ratio fidei-t* (*regula fidei-t*) tartsa szem előtt. Nyilvánvalóan olyan esetekre céloz az apostol, amikor egyes jóhiszemű hívek valamely téveszme hatása alatt fennhangon kezdetek szólni a gyülekezethez, de vétettek a hit tanítása ellen. Számunkra, a nyugodtabb temperamentumú emberek számára, akik rendszeres hitoktatásban részesültünk, már alig érthető a forróvérű pogányok újkereszténysége, akik nemrégén még Pythia jóslataira hallgattak.

Azoknak pedig, akiknek az egyházközségben valamiféle szolgálat jutott, bele kell feküdniök e szolgálatba. E szolgálat tanítás vagy vigasztelők buzdtatás, egyik részéről a szeretet-
adományok igénytelen, készséges kiosztása, a másik részéről helyes és gondos kormányzás, a harmadik részéről az egyházközségi irgalom gyakorlása, amit kellemessé és elfogadhatóvá tesz a lélek derüje.

Amint az egész szakasz összefüggése mutatja, az apostol az egyházközségi tevékenységről szól, nem a magán jótekonyságról vagy irgalmas beavatkozásról.

A *corpus Christi mysticum* cohaesiós elemét: a testvéri szeretetet a következő tömör mondatokban ajánlja.

Szeressetek tettetés nélkül. Irtózzatok a rossztól, csüngjete a jón, egymás iránt legyetek testvéri szeretettel, előzzétek meg egymást a tiszteletadásban, a buzgóságban el ne lanyhuljatok, lélekben izzatok, az Úrnak szolgáljatok, a reménységben örvendeztetek, a szorongatásban tartsatok ki, az imában legyetek állhatatosak, a szentek szükségeiben osztozzatok, a vendégszeretetet gyakoroljátok. Áldjátok üldözőiteket, áldjátok és ne átkozzátok. Örvendjete az örvendezőkkel, sírjátok a sírókkal. Egyazon érzülettel legyetek egymás iránt; ne kíváncsozzatok kevély dolgok után, hanem ereszkedjete le a szerény dolgokhoz; ne legyetek önszemetekben bölcsek“ (Rom. XII. 9—16).

Szt. Pál a korinthisiakhoz szóló levelében magáról írhatta azt, hogy mint Isten szolgája tettetés nélküli szeretettel teljesíti küldetését (II. Cor. VI. 6).

Ennek a képmutatás nélküli érzületnek sokféle megnyilvánulását fejezi ki a sok *participiumos*, *infinitivus-* és *melléknévv*el bővelkedő mondat, amit a magyar parancsoló mód híven szólaltat meg.

Néhány kifejezésnek értelme azonban máig is vitás. A 10. v.-ben olvasható *προηγούμενοι* < *προηγέομαι* egyik jelentése =

megelőzők. Ez esetben a mondat értelme az, hogy a hívek előzzék meg egymást a tiszteletadásban. A másik jelentése ἡγεομαι „vminek tartani” igére támaszkodik. Ez esetben az a mondat értelme, hogy a hívek tartsák egymást többre tisztesség, becsület dolgában, mint önmagukat. Az előbbi értelem a dativus instrumenti használata miatt is s a megelőző mondat fokozása miatt is valószínűbb. Szeressétek egymást testvérként, sőt vigyétek annyira a figyelmességet, hogy előzzétek is meg egymást a köszöntésben, a kínálásban. Nem Róma stoikusaiba, hanem ezekbe a lapidaris utasításokba nyúlik vissza a későbbi európai udvariasság.

A 11 v.-ben olvasható τῷ πνεύματι ζέοντες jelentheti az apostol abbeli kívánságát, hogy a rómaiak szellemét izzó tűz járja át. Lehetséges azonban, hogy szt. Pál a II. Cor. VI. 6. v.-nek πνεῦμα ἁγίον-jához hasonlóan e mondatban is a Szentlélekre gondol s azt óhajtja, hogy a Szentlélek tegye izzóvá a hívek lelkét. E magyarázat mellett szól az a körülmény, hogy ugyanabból a versből már volt egy jellegzetes átvétel a Rom. XII. 9-ben. Ellene szól azonban, hogy az egyszerű partic. act. aligha elegendő e gondolat kifejezésére.

A 13 v.-ben olvasható κοινωνέω a szükségben osztozást, a szükségben való részvételt jelenti. Azok a szentek, akikről szó van, Krisztus egyházának tagjai, elsősorban a jeruzsálemi szegény hívek, akiknek javára szt. Pál Görögországban is, Kiszíában is gyűjtött. A II. Cor. VIII. 5. v.-ben az apostol a jobb módú hívek részvétét és juttatásait hasonló szavakkal fejezi ki: τὴν κοινωνίαν . . . εἰς τοὺς ἁγίους.

Ugyancsak vitás marad a 16. v. ὑψηλὰ φρονεῖν kifejezése is. A legvalószínűbb, hogy ὑψηλὸν ebben az összefüggésben a kíváncsú, de kevély dolgokat: vagyont, hírnevet, kitüntetést, hatalmat jelenti szemben a ταπεινόν-nal, amit e mondatban szintén főnévi értelemben kell venni, nem pedig hímmemű melléknévnek, mintha a szegény embereket jelentené. Az apostol óhaja az, hogy a hívek ne törtessenek kevély dolgok után, hanem engedjék, hogy az élet szürke, kis ügyei foglalják le őket. Végül a Példabeszédek könyvének óhajával fejezi be e szakaszt: „Ne légy bölcs önszedmedben” (III. 7).

VIII. Az apostol buzdításai azonban nem érnek véget. A következőkben főleg a testvéri megbocsátás gondolatát domborítja ki.

Rosszért-rosszal senkinek ne fizessetek; törekedjete a jóra mindenki előtt; ami rajtatok múlik, lehetőség szerint min-

denkivel legyetek békében. Ne bosszuljátok meg magatokat, kedveseim, hanem engedjétek helyet a haragnak. Mert írva van: Enyém a bosszú, — megfizetek én, úgymond az Úr. Sőt, ha ellenséged éhezik, tápláld őt, ha szomjazik, adj néki inni, mert, ha így teszel, tüzes parazsat gyűjtesz fejére. Ne győzzön le a rossz, hanem győzd le jóval a rosszat (Rom. XII. 17—21).

A római hívőközösség, miként minden zsöngye egyházközösség, sokat szenvedett a pogány környezettől. Amúgy is forróvérű, lobbanékony délvidéki emberekből állott, akiknek hátán nem lehetett fát vágni.

Először is azt kívánja tőlük az apostol, hogy irtsák ki lelkükből a bosszúvágyat. Ezenfelül: iparkodjanak jó benyomást tenni az emberekre. Ezt az utasítást a Prov. III. 4. görög szavaival adja kihagyva belőlük a *καριον*-t, de hozzáadva a *πάντων*-t. Feltűnő egyébként, hogy az apostol háromszor egymásután idézi a Prov. könyvét.

Ne kezdjenek senkivel civódást, hanem — ami rajtuk áll — ápolják a békét. Sértésért, bántalomért, üldözésért ne vegyenek személyes bosszút, hanem bízzák a megtorlást Istenre, aki az igazság rendjét nem hagyja büntetlenül felborítani, amint azt már Mózes nagy zsoltárából hallhatta a hívő közönség (Deut. XXXII. 35).

De az igazság örök rendjén túl magasabbra szólítja olvasóit az apostol. Közel két évtizeddel azelőtt a Mester buzdította hegyi beszédében hallgatóit, hogy szeressék ellenségeiket, tegyenek velük jót (Mt. V. 44). Most a tanítvány a Prov. XXV. 21 v. szavaival értelmezi, hogy miben is áll az a jócselekedet. A kegyeret és italt kell vele megosztani. Ez a magatartás égető bánatot és önmegalázást vált ki az ellenfélből. Ilyenformán nem győri le a bosszúvágy a nemes lelket, hanem jósága győzi le a rosszat.

IX. Egy kis kitérés után, melyben az állampolgári kötelességekre figyelmeztet, a fáradhatatlan apostol tovább diktálja írnokának, Tertiusnak:

Ne tartozzatok senkinek semmivel, kivéve kölcsönös szeretettel. Mert aki felebarátját szereti, a törvényt teljesíti. Hisz a „Ne paráználkodj, ne öl, ne lopj, ne kívánd“ s ami egyéb parancs csak van, e mondatban foglaltatik: Szeresd felebarátodat, mint önmagadat. A felebarát iránti szeretet nem mivel rosszat. A törvény teljesítése tehát a szeretet (Rom. XIII. 8—10).

A nagyhét elején, a nyüzsgő templomtéren egy törvénytudó azt kérdezte az isteni Üdvözítőtől, hogy a tôrâ 613 törvé-

nye közül melyiket tartja a legfontosabbnak. A válasz az volt: a szentiratok két sarkalatos törvény körül forognak: az Isten- és emberszeretet kettős törvénye körül (Mt. XXII. 35—40).

A tanítvány megismétli Mestere szavát. Emberi vonatkozásban — erről szól a szakasz — alapvető törvény a szeretet törvénye. Ha minden magánjogi kötelezettségnek eleget tettünk is, holtig fennáll a szeretet egyetemes kötelezettsége. Példakép említi a tízparancsolat négy tiltó törvényét. Ezek, s a hozzájuk hasonlóak a pozitív szeretettörvényben gyökereznek, mert a felebaráti szeretettel össze nem egyeztethető a felebarát meg-
rövidítése akár magánjavaiban, akár családi becsületében.

A latin, örmény, bohair fordítások és elég számos görög kézirat szent Pál példáit kiegészítik a nyolcadik parancsolattal, amelyet az apostol különben a *ἐπέτα* alá foglal. A kilencedik és tizedik parancsolatból az apostol csak a bevezető szót: *οὐκ ἐπιθυμῆσεις* idézi, egyébként feltételezi, hogy az ősegyházi catechesis a tíz parancsolatot jól a hitujoncok emlékezetébe véste. Az ötödik és hatodik parancsolat rendjét az apostol felcseréli, aminthogy az Ex. XX. 13—15 v.-ben is megelőzi a VI. a VII. és V. parancsolatot. Ugyanezt a sorrendet használja szent Lukács, az apostol tanítványa is evangéliumában (Lc XVII. 20).

X. Buzdító buzdulásait nyomatékos érveléssel támogatja az apostol:

Ezt pedig (azért, mert) felismeritek az időt, (s tudjátok) hogy itt az ébredés órája. Hisz szabadulásunk közelebb van, mint amikor hívőkké lettünk. Az éjszaka lehanyatlott, a nappal pedig elközelgett.

Vessük le tehát a sötétség cselekedeteit s öltünk fel a világosság fegyvereit.

Éljünk tisztességgel, mint nappal, nem lakmározásban és részegeskedésben, se fajtalanságban és tobzódásban, se civódásban és versengésben. Hanem öltsetek fel az Úr Jézus Krisztust s ne ápoljátok a testet gyönyörök céljára (Rom. XIII. 11—14).

Szent Ágoston beszéli, hogy megtéréséhez a végső lökést e sorok adták. Tanuságot tesz a maga hosszú éjszakájáról, s ez éjnek tetteiről. A borús éjben legszemélyesebb ügyének és érdekének érezte, hogy megválhasson multjától. E szakasz biztatta, hogy neki is lehet még hajnala.⁵

Szent Pál annak az aeonnak közelgő végéről szól, amelynek időjelzése: az éjszaka és signaturája: a meretrix magna (Apoc. XVII. 1). Ennek az aeonnak véget vet a készülő Úrjövét, a parousia. Időpontját egy apostol se tudta, az megmaradt mys-

terium astronomicumnak, de úgy látta, hogy jelei már az ő világa fölött lebegnek. Mi esztendőket számlálunk, az apostolok korszakokban gondolkodtak. Izrael szempontjából a hanyatló aeon 70-ben véget is ért, s az Úr Jeruzsálem véres, üszkös romjai között le is számolt a Messiás-gyilkosokkal. Ez is parousia volt, egyelőre egy nemzet fölött; de előképe lett annak a végső parousiának, mely nem a kicsiny Izraelnek, hanem az egész emberiségnek ítéletnapja lesz.

Szt. Ágoston 387-ben úgy értette a szöveget, hogy vannak egyéni éjszakák s egyéni hajnalok. Szt. Pál mindkettőre gondol: az emberiség éjszakájára s az egyének sötét tetteire, az Úrjövet közelgő napjára s az egyén derengő hajnalára. Bizonyos, hogy a közelgő, új világ-constellatióban az egyén teljes megújódását sürgeti. Az előbbinek, a kozmikus erők roppant változásainak az ember csak megrendült bámulója lehet, a következő Úrjövettől remeghet vagy áhithatja azt, de „a nappal” saját, személyes műve, a világosság fegyverzete után maga nyúlhat. Az apostol a készülő világválságban az egyén aktivitását szorgalmazza. Minél közelebbinek látja az aeon végét, annál inkább sürgeti az emberi ráeszmélést és jobbra kanyarodást.

XI. A zsönge egyház kialakuló fegyelme a korinthusi egyházban is, a rómaiban is szembetalálkozott az újkeresztények korábbi szokásaiból származó nehézségekkel. Korinthusnak jórészt pogányokból toborzott új hívei nemcsak a pogányság bűneit, de a stoikusok önfegyelmét és erkölcsi erőfeszítését is ismerték. Ezeknek emlékezte éppen úgy hatással volt fegyelmük kialakulására, mint a római zsidókeresztények régi, szigorú fegyelme.

Szt. Pál azt javallja az „erős” római keresztényeknek, hogy ne legyenek önelégültek, hanem méltassák figyelemre a vívódók, a jobbat keresők gyöngéit. Legyenek elnézők és egyetértők (Rom. XIV. 1—XV. 6). Főmotívuma a szenvedő Krisztus példája: „Hisz Krisztus se önmagának tetszett, hanem amint írva van: „A téged becsmérnök sértései reám hullottak” (Rom. XIV. 3, Ps. LXIX. 10).

Az írás neve az apostolnak eszébe juttatja, hogy mennyi okulást, erőt és vigasztalást is sugároz a szentírás:

Mert mindazt, amit azelőtt írtak, okulásunkra írták, hogy a türelem és az írások vigasztalása alapján reményünk legyen.

A türelem és vigasztalás Istene pedig adja meg nektek, hogy egy szívvel, egy szájjal magasztaljátok Istent s Urunk Jézus Krisztusnak Atyját (Rom. XV. 4—6).

Másfél évezreden át sugalmazott írók tolla szerezte azt a könyvet, mely az emberiség liber universalis-ává lett. E legolvasottabb könyv a vigasztalás kútfeje nemcsak Izrael fiainak, hanem mindazoknak, kik 'Abrahám hitében osztoznak, Róma egykori pogányainak is.

Az apostolnak az a fohásza, hogy mindazok, kik e könyvet forgatják s benne vigaszt lelnek, nyerjék el az Istentől az egységes lelkiület kegyelmét. Akik pedig így összeforrottak a Szentírás forgatásában és vigaszban, majd találkoznak az Istendicséretben is. E keresztény solidaritás ápolását sürgeti szt. Pál a következőkben:

Ennélfogva fogadjátok be egymást, amint Krisztus is befogadott titeket Istennek dicsőségére. Azt mondom ugyanis, hogy Krisztus Istennek igazmondása miatt lett a zsidóság segítője, hogy az atyáknak tett ígéreteket valóra váltsa; a pogány népek pedig irgalma miatt magasztalják az Istent, amint írva van: „Ezért áldalak Téged a (pogány) népek között s nevednek zsoltárt zengek”; s ismét azt mondja: „Örvendjete (pogány) népek nemzetével együtt”, majd újból: „Dicsérjétek az Urat összes népek, magasztaljátok Őt összes nemzetek!”; majd meg Izaías mondja: „Jessének sarja támad s abban, aki felkel, hogy a (pogány) népek fölött uralkodjék, bizakodnak, majd a (pogány) népek.”

A reménységnek Istene pedig töltsön el titeket minden örömmel és békével a hitben, hogy a Szentlélek erejéből bővelkedjete a reménységben (Rom. XV. 7—13).

A római egyházközség magvát zsidóból megtért hívek alkották, köréjük csoportosultak az egykori pogányok. A zsidóság lelkét a másfélezer esztendő önfenntartási harc s a próféták által is sürgetett fajvédelem történeti öntudattal gazdagította ugyan, egyben azonban önteltté és zárkózottá is tette. Szt. Pál e merev külsőt akarja lehántani vérbeli testvéreiről, hogy nyissák meg ajtajukat és szívüket (*προλαμβάνω* = befogadok) a messziről jött pogány keresztények előtt.

Az önérzetes és jószándékú izraelitákat Krisztus azért karolta fel és fogadta be országába, mert Isten az elődöknek megígérte azt s az igazmondás Istene szavát valóra is váltja. *Περίτοιμή* e szövegben abstractum pro concreto: „körülmetélés” a „körülmetéltek” helyett.

De a pogány népek (gôjim = ἔθνη) se szorulnak ki az Isten országából. Sötét világukból az Isten irgalmának mécsese vezeti őket az Atya házába. A héber biblia mindhárom részéből:

a tôrâ- (Deut. XXXII. 43), a n^ebi'im- (Is. XI. 10) és k^ethûbîmből (Ps. XVIII. 50, CXVII. 1) idézett szavakkal ajánlja az egykori zsidóknak a pogányságból megtérteket. Fölöttük is ott lebeg az Isten hívó és irgalmas lelke, s nekik is szabad a gyülekezetben zsoldtárt énekelniök, nemcsak Jákob fiainak. Ők is osztozhatnak a Messiás hitében és reményében.

A contextus záró mondata az apostol zárófohásza. Abba a reménybe kapcsolódik, amellyel a pogányság tekint a világuralomra induló Isten-fia felé. A zsúfolt mondatban négy elem választható el: 1° a címzett rómaiak hisznek (τὸ πιστεύειν = a hit); 2° Isten e hitet gazdagítja az életöröm és békeszeretet érzületével, 3° a római hívek a Szentlélek kegyelméből reményben élnek, 4° e reménység is növelhető a reménység Istenének jóvoltából.

Cornely: Com. in ep. ad Romanos² Paris, 1927. *Lagrange*: Saint Paul. Épître aux Romains⁴ Paris, 1931. *Sickenberger*: Die Briefe des h. Paulus an die Korinther und Römer⁴ Bonn, 1932.

¹ *Gächter*: Zur Exegese von Röm 6, 5 ZfKTh 1930 (LIV) 88 köv. I. ² *Marcus Aurelius*: Meditationes IV. 23, 2. ³ *Tacitus*: Annales XV. 44. ⁴ *Norden*: Agnostos Theos. Leipzig, 1923. 240—2 I. ⁵ *Augustinus*: Confessiones I. VIII. c. XII. 29.

Fiának országa

(Col. I. 9—14; III. 12—17 v.).

A hajózási időszak beálltával, 58 márciusában szt. Pál elköszönt Korinthostól s április 5-én már Philippibe ért. Onnan az egyházközségek szeretetadományával sürgősen Jeruzsálembe indult, ahová május 10.-én, szerdán este érkezett meg. Emlékeinek és lelkesedésének városa azonban az aposztatát látta benne s halálra szánta. Csak a római őrség erélyes közbelépése mentette meg testvérei kezétől. A jeruzsálemi kínos epizód után Caesarea Maritima, majd Róma két-két esztendő vizsgálati fogsága következett. Végre 63 első hónapjaiban a római legfelsőbb törvényszék vád hiányában törölte az apostol pörét.

A kényszerű római időzés folyamán szt. Pál több levelet mondott tollba. Elsőnek azt az írást tekinthetjük, melyet kedves munkatársa, Tychikos kezébe adott, hogy lakóhelyére, a phrygiai Kolossaiba vigye.

Az egykor híres és módos régi város uj-keresztényeit zsi-

dózók és eretnekek ostromolták. Téves tanításaikat nem ismerjük, csak sejtjük, hogy tanaik mélyén ott kísért a perzsa dualizmus, s annak angyaltana. Akkor került ide az iráni vallás, amikor Kisázsia perzsákat telepített az államhatalom. S bár a perzsa hatalmi hullám visszahúzódott, az odasodort néptöredék fajiságával és kultuszával Kisázsia hegyei között rekedt.

Szt. Pál levelével Epaphrason kíván segíteni, aki Rómaig ment el támogatást kérni.

A *protocollum intítulatioja* Pál és Timotheos nevét tartalmazza. Az egyházközségnek szóló *inscriptio* és a szabványos *salutatio* után az apostol hálát ad Istennek azért a hitért és szeretetért, melyet Kolossai lakói az evangéliumból merítettek (Colos. I. 1—8).

A *contextus* dogmatikus, első része Krisztus fölségéről szól.

I. Minthogy Epaphras hírül vitte a római fogságba, mennyi szeretettel csüggenek rajta a lykosmenti hívek, az apostol is meleg hangon viszonzozza a feléje áradó szeretetet:

Ezért, mióta tudomást szereztünk, mi is szüntelen esede-zünk értetek és könyörgünk, — hogy minden lélekmunkálta bölcsesség- és okossággal együtt teljete be akaratának felismerésével, — hogy az Úrhoz méltóan éljete mindenben tetszését keresve, — mindenféle jótettben gyümölcsözzetek és gyarapodjatok Isten megismerése alapján, — hogy dicsőségének hatalma szerint minden erővel ruháztassatok fel, hogy végig tartsatok ki és állhatatosak legyetek, — hogy örömmel adjatok hálát az Atyának, Aki a szentek örökrészére méltatott a világosságban, — Aki a sötétség hatalmából kiragadott s szeretett Fiának országába helyezett át, — Akiben megváltásunk, a bűnök bocsánata vagyon (Col. I. 9—14).

Szent Pál érzi a részvét és szeretet hullámverését, mely Kolossai hívei felől árad feléje. Azon van, hogy imával viszonzozza a szeretet áradását. Imájának tárgya Isten: akaratának felismerése. Ennek bőségét kéri éppen úgy, mint az ephesosiakhoz szóló következő levelében (Eph. I. 8, 9).

Ez az *ἐπίνοσις* e tisztánlátás az apostolnak komoly gondja. Még ugyanabban a levélben ismételten emlegeti s más leveleiben is visszatér reá. Maga a kereszténység fölséges tanítása is fokozott szellemi munkát kíván az emberi szellemtől; a munka irama nem csappan meg, mikor a közvetlenül érdeklő lelkiismereti kérdésekben kell Isten akaratát megállapítani. Kisázsia még élő pogányai között, pogány emlékekkel szívükben

az általános emberinél is szükségesebbnek mutatkozott a tisztánlátás.

E tisztánlátással egyidőben kíván olyan bölcseséget és okosságot, melyet a Szentlélek munkál a hívő lelkében.

Nem hívős és meddő, elméleti megismerésre gondol az apostol, amivel ráérő emberek szórakoznak, hanem olyan megismerésre, amely Istennek tetsző életre vezérel.

Az Istennek tetsző élet pedig jó cselekedetben gyümölcsözik, állhatatosságban érvényesül és hálában csordul ki. Ez a hármasság az isteni akarat helyes felismerésének.

A hála a mennyei Atyának szól azért, hogy minden hívőt a kegyelem világosságára hívott meg, arra a világosságra, mely a szenteknek, Krisztus egyházának osztályrésze.

E gondolatot más formában meg is ismétli az apostol: azelőtt sötétségben jártunk, egy kegyelmes órában azonban az Istenfia országába szólíttattunk. Ez az ország a kegyelmi világosság országa, az Atyának egy Fia pedig szabadulásunk szerzője. A bűn terhét szent Fia miatt és szent Fia által veszi le a Végtelen a vergődő emberi szívről.

Az apostol lelke örömpesve mondja, ismétli és hangsúlyozza ezt: Szabadulás csak Krisztus által van. Nem arra a szabadulásra gondol, mely negyedik éves fogsága idején végre jól esnék neki, hanem egy másik szabadulásra, melynek hátterében bűn és süllyedő emberi sorsok vannak. A bűnt bocsátja meg Krisztus által az Isten; ez az örömhír, amelyet Italiából Kisázsia felé kiált egy törődött öreg fogoly.

II. Nem véletlen, hogy az apostol imájának tárgyáról átér Krisztus emberfölköti fölségének magasztalására. Epaphras jelentése ugyanis nemcsak a hívek ragaszkodásáról, hanem a hívek veszélyeiről is szólt. A veszély forrása Kisázsia régi pogánysága és a zsidózók torz Krisztus-képe volt. A contextus következő szakaszait e tárgynak szenteli az apostol.

A contextus második, paraeneticus része viszont a gyakorlati élet általános törvényein kezdi. Öljék ki magukból a test és szemek rendetlen kívánságait. Vessék le a régi házsártos, gonoszindulatú, gyalázkodó embert. Viszont

Öltetek magatokra mint Isten választottjai, mint szentek és kegyeltek, szívbeli irgalmat, jóságot, alázatosságot, szelidséget és türelmet. Viseljétek el egymást s bocsássatok meg egymásnak, ha a másik ellen panasz van. Amint az Úr megbocsátott nektek, ti is úgy (tegyetek).

Mindezekfölközt azonban szeressétek egymást, ami a töké-

letesség köteléke. S uralkodjék szíveteken Krisztus békéje; amire egy testben hívattatok. Legyetek háladatosak.

Krisztus igéje lakozzék bennetek bőségesen; tanítsátok és oktassátok egymást minden bölcseséggel. Énekeljetek Istennek szívetekben hálával zsoltárokat, háladalokat és lelki énekeket. S bármit tesztek szóval vagy cselekedettel, mindazt az Úr Jézus nevében (tegyétek); adjatok hálát Általa az Atya Istennek (Col. III. 12—17).

A corpus Christi mysticum összefogó ereje nem a történeti emlékezés, nem az anyagi érdekek közössége, nem az üldözött kisebbség természetes cohaesiója, hanem a szeretet.

A III. 8. v.-ben a szeretet elleni durva vétségeket sorolta fel az apostol, a 12—13 v.-ben a felebaráti szeretet kivirágzását mutatja be. Jóindulat, irgalmas szív (*σπλάγχνα* = belek, szív; *οἰκτιρμός* = irgalom), türelem, szerénység és megbocsátás jellemzik a szerető lelket. Példaképe a megbocsátó Krisztus. Az író lelkén most a legegység emlékezés rezdül át. Egyházüldözése és a damaszkuszi út látomása ötlük emlékezetébe (Act. IX. 4).

A szeretet velejárója Krisztus békéje. Az a titokzatos test, amelyről az ephesosiaknak szóló levelében mihamar többet mond (IV. 4), a békesség hordozója: a corpus Christi pacificum.

Szent Pál szükségét érzi annak, hogy olvasóit a hála kötelezettségére figyelmeztesse. Csak az veszi hallatlanba és látatlanba a kereszténység javait, aki nem becsüli azokat. Aki értékelni tudja, csak hálás lehet (Col. I. 12; II. 7; III. 16, 17; IV. 2).

Krisztus *λόγος*-ának, Krisztus tanító szavának érvényesülését kívánja az apostol olvasóinak. E tanító szóval függ össze az egyházközség tagjainak továbbképzése olyan bölcseséggel, amely ellentétes Athen vagy Korinthos bölcseségével.

Az egyházközség belső életének egy másik mozzanata a közös ima és közös ének. Az apostol egykor maga is énekelte az atrium Israelitarum lépcsőin Izrael ősi zsoltárait. Az akkor héberül történt. Kisázsia őskeresztényei azonban a LXX görög fordítása alapján énekeltek a zsoltárokat. A dallam valószínűleg a régi maradt s a görögül zsoltározó egyháztól örökölte Nagy szent Gergely egyháza. A VII. század zsoltárdallamai azután átszármaztak a késői középkor s a legújabb kor zsolozsmás könyveibe. Valószínű tehát, hogy néhány liturgikus dallamunk azonos Salamon istentiszteletének dallamaival.

Ma is nehéz szabatosan különválasztani a zsoltárokat a háladaloktól és lelki énekektől, pedig az apostol bizonyára nem ok nélkül sorolt fel három énekcsoportot. Nem tisztázza a kér-

dést az Eph. V. 19. v.-e, amely éppen úgy magyarázatra szorul. Egyelőre meg kell elégednünk azzal, hogy az őskeresztény énekek az imádás, hódolat, hála s a lelkeség kifejezői. Meg kell elégednünk annak bizonyosságával, hogy az ősi egyház nem recitált, hanem énekelt, s hogy az apostol sürgeti a szívből fakadó éneket. Kísérő hangszerekről nem esik szó s az ősi egyház helyzetéből s egy-egy nyilatkozatból inkább arra lehet következtetni, hogy az apostoli és következő század nyilvános istentiszteletein nem használt hangszert.

Az *Oracula Sibyllina* VIII. könyvében, mely a K. u. II. században keletkezett, azt írja a keresztény szerző: „A templomok belsejébe nem léphetünk, a bálványoknak nem áldozhatunk, előtűnik fogadalmat nem tehetünk, se bódító illatú virágokkal, se lámpák ragyogásával, se pompás fogadalmi tárgyakkal nem ékesíthetjük, az oltárok lángját tömjénnel nem éleszthetjük, nem küldhetjük földi büntetések váltságául a bikaáldozathoz leölt birkák vérért, a tiszta levegőt nem ronthatjuk el a húsemésztő máglyák zsírpárázatával és undorító szaggal, — hanem arra ösztökélnek, hogy szent hangon örvendezzünk, derűs lélekkel, dús szeretetajándékkal és irgalmas kézzel, kedves zsoltárokkal és Istenhez méltó dalokkal énekeljünk meg Téged Örökkévaló, Csalhatatlan!” (VIII. 496). Hogy mennyire nem használt az ősi egyház hangszereket, látszik ugyanazon könyv következő szavaiból: A keresztények „nem ontanak vért az oltáron az áldozati ajándékokkal; nem zeng a dob, se kymbalon, se soklyukú flóta, megannyi örületes hangú hangszer, se a pásztorsíp hangja nem szól, amely a csavarodó kígyót utánozza, sem a vadhangú trombita nem recseg” (VIII. 113).

Nehány évtizeddel később *Tertullianus*, a nagy afrikai szembeállítja a pogány kultuszenét a kereszténnyel: „hanc (t. i. áldozatot) de toto corde devotam, fide pastam, veritate curatam, innocentia integram, castitate mundam, agapen coronatam cum pompa bonorum operum inter psalmos et hymnos deducere ad Dei altare debemus omnia nobis a Deo impetraturam” (De oratione XXVIII).¹ Az ősi egyház eszerint szt. Pál utasításához híven énekelt. Liturgikus dalainak egy része az ószövet-ségi liturgiából származott, más részét, mely nem profán, hanem lelki énekek sora, már maga szerezte.

Ugyancsak megszokta az apostol intése értelmében, hogy dolgait, beszélgetését Jézus áldott nevében kezdje. Később ezzel kezdte békés okleveleit s a csataterék halálos vágtságát.

Mikor már visszaszorított minden zűrzavaros félpogány-

ságot, s nem rejtélyes démonok, hanem az Úr Jézus nevében élt és halt, megszokta azt is, hogy Megváltója által „per Dominum nostrum Jesum Christum“ kérjen és hálálkodjék.

Knabenbauer: Com. in S. Pauli epist. IV. Paris, 1912, 281 köv. l.
Meinertz—Tillmann: Die Gefangenschaftsbrieife. Bonn, 1931. 10 köv. l.

¹ *Quasten:* Musik und Gesang in den Kulturen der heidnischen Antike und christlichen Frühzeit. Münster i. W. 1930. 79—80 l.

Egy test, egy lélek

(Eph. III. 13—21; IV. 1—6; IV. 23—28; V. 1—9; V. 15—21;
 VI. 10—17 v.).

Közvetlenül a Kolossaiba szóló levél után szt. Pál sietve egy másik levelet is mondott tollba, hogy a hazatérő Tychikos azt is magával vihesse.

A levél *protocollum*ában az *intitulatio* csak szt. Pál nevét tartalmazza. Timotheos — úgy látszik — nem volt jelen, pedig a Kolossaiba és Philipppoiba, valamint Philemonhoz szóló levelek idején ott tartózkodott szt. Pál fogolyszobájában, s vele együtt köszöntötte a címzetteket.

A levél *inscriptio*ja régi és lankadatlan vita tárgya. A Fragmentum Muratorianum szerzője Rómában, Irenaeus Lugdunumban, Clemens Alex. az egyiptomi Alexandriában, a Vulgata vagy még a Vetus Latina fordítója éppen úgy, mint a szír és kopt fordítók, elsősorban azonban a görög kéziratok zöme arról tanuskodnak, hogy az írás az ephesosi keresztényeknek szólt. Ezzel szemben Marcion, később Origenes, majd Basilios, velük együtt a nagyon tekintélyes δ_1 , δ_2 , δ_{78} codexek és a még régebbi P⁴⁶ mitse tudnak az ephesosi inscriptióról.

A vita természetesen csak a közvetlen címzett körül folyhatik. Az nem lehet vita tárgya, hogy a levél a nyugati Kis-Ázsiába szólt. Ezt is Tychikos vitte magával, mint a Kolossaiba címzettet (Eph. VI. 21). Útja Brundisiumból az ephesosi kikötőbe, onnan a forgalmas országúton a Lykos völgyébe, Kolossaiba vitt. Vagy csak Ephesosnak szólt tehát a levél vagy a mögöttes országrésznek is.

I. A tömör *salutatio* után a *contextus* első része a Krisztus révén nyert bőséges lelki áldásokról szól. A fejtegetés himnuszszerű magasztalással kezdődik és fohással végződik (I. 3—III. 21). Annak a híre, hogy a címzettek Jézust *κύριος*-nak, Uruknek,

Istenüknek hiszik, s hogy szeretettel vannak az idegen keresztények iránt, az apostolt terjedelmes *gratiarum actióra* készíteti. Míg azonban örvend, hogy az olvasók is elhivattak Krisztus misztikus testének életközösségébe, figyelmezteti őket, hogy e kegyelmet Isten irgalmas szeretetének köszönhetik s kéri, hogy teljenek meg Krisztussal. Hiába tartja a római hatalom már negyedik éve vizsgálati fogságban, Pál töretlen hittel csüng Krisztus Jézuson.

Ezért arra kérlek, ne csüggedjete szorongatásaim miatt, melyek értetek vannak; azok csak dicsőségekre válnak...

Ennek okáért térdet hajtok az Atya előtt, aki minden égi és földi nemzetségnek nevet ad, — hogy dicsőségének gazdagsága szerint adja meg nektek, hogy Lelke által belső emberré szilárduljatok, — hogy Krisztus lakjék a hit által szívetekben, — hogy verjete gyökeret és vessetek alapot a szeretetben, — hogy minden szenttel megérthessétek, mi a szélesség és hosszúság, magasság és mélység, s megértsétek Krisztus minden ismeretét túlszárnyaló szeretetét, — hogy beteljete az Isten egész teljességével.

Annak pedig, aki a bennünk tevékeny erővel mindennél többet tehet, mint amit kérünk vagy gondolunk, Annak legyen az egyházban és Krisztus Jézusban mindenkoron dicsőség. Amen (Eph. III. 13—21).

Negyedik éve tartja lefogva a római igazságszolgáltatás a nemzetek apostolának energiáit. Nem panaszkodik miatta, nem is szeretné, ha más vesztené el fogsága láttára kedvét, sőt azzal biztatja olvasóit, hogy e fogság erkölcsi tőke lesz, amint-hogy a világ nem a gyávák meghunyászkodásából, hanem a bátrak hűségéből él.

Nem magáért könyörög legmélyebb hódolata jeléül térdet hajtva, hanem az olvasók számára van kérni valója.

Ahhoz az Atyához fordul, aki a mennyei karoknak is, a föld fiainak is nevet ad. A névadás az ószövetség kulturkörében a szülőnek, első sorban az atyának joga. Metafizikai értelemben Isten a teremtetője, bibliai nyelven Atyja az universumnak. Ezt az egész teremtetett világot ugyancsak bibliai nyelven az apostol égnek és földnek nevezi. Égi *πατριά* = nemzetség alatt első sorban az égi testeket, másodsorban az angyalokat érti, földi *πατριά* pedig minden ember, tágabb értelemben azonban minden földi lény, melynek a teremtető Atya nevet ad, mert ismeri mindegyiknek lényegét.

A Teremtető végtelen gazdagságához fordul kéréseivel az imádkozó apostol.

Elsősorban azt kéri, hogy a *belsőséges embert* szilárdítsa meg olvasóiban a Szentlélek. A belső ember fogalmát nem szt. Pál eszelte ki. *Plato* szól már a *ὁ ἐντὸς ἀνθρώπος*-ról,¹ s a *Hermes Trismegistos* I—II. sz. keletkezett legfontosabb része, a *Poimandres* is *ἔσω αὐτοῦ ἀνθρώπος*-ról beszél.² A régi terminus *technicus* azonban szt. Pál nyelvén mást mond, mint *Platóón*. Az apostol a belső ember alatt a *homo regeneratus*-t érti, akinek Isten felé forduló, halhatatlan része van. Annak öntudatos megszilárdulását kéri az író.

Második kérése arra irányul, hogy a hívek lelkében lakjék *Krisztus*. Ez az *inhabitatio Christi* a Mesternek az utolsó vacsorán elhangzott ígérete (Jo. XIV. 23). A keresztséggel kezdődik, s mind belsősegebbé válik, minél jobban ismeri és becsüli a lélek isteni lakóját.

A harmadik kérés tárgya: a *szeretet*. Minél mélyebben vettessék meg alapja, s minél mélyebbre hatoljanak gyökerei a szívbe.

A belsőséges, szerető, *Krisztushordozó* lélek mélyebben lát a dolgokba. Az apostol a négy kiterjedést emlegeti, mint megannyi szent hívő megismerésének tárgyát. A kifejezés legalább *Aristoteles* óta használatos a görög nyelvben. A K. e. III. században Egyiptomban varázsigének is szolgált. A görög varázspapyrusok egyikében pl. ezt olvassuk: *γενέσθω ὡς πλάτος βάθος μῆκος ὕψος αὐγὴ* = legyen világosság, szélesség, mélység, hosszúság, magasság, hajnalpír.³ Természetes, hogy szt. Pál nem varázsigének szánta a négy szót, hanem a minden irányú kiterjedést szemléltette vele.

Minthogy azonban az apostol nem mértani tájékozódásért könyörög, hanem vallási felismerésért, észszerű, hogy a négy vagyis minden irányú kiterjedés fogalmát kapcsoljuk a következő mondatrésszel. Amint a I. Cor. II. 10 v.-ben azt írta az apostol, hogy a Lélek mindent átvizsgál, még *τὰ βάθη τοῦ θεοῦ*-t Isten mélységeit is, úgy az Eph. III. 18—19 v.-ben valószínűleg arról van szó, hogy az Istentől gazdagított, emberi lélek megismeri majd *Krisztus* szeretetének méreteit. Azért a szeretetét, mely minden *γνώσις*-t, minden emberi ismeretet túlszárnyal.

A könyörgés utolsó fohásza arra irányul, hogy az olvasók lelke beteljék Isten ajándékainak teljességével. Szt. Pál e napokban a *πλήρωμα* szót ismételten használta. A *Kolossaiba* szóló levél I. 19. és II. 9 v.-ben az istenség teljességéről írt, az Eph. I. 23. v.-ben az egyházzról, mint *Krisztust*, a főt kiegészítő és beteljesítő testről szólott. Ebben az összefüggésben az Isten adomá-

nyainak teljes bőségét jelenti a szó, viszont néhány mondattal tovább, a IV. 13 v.-ben Krisztus férfi életkorának betöltését jelenti.

A rómaiakhoz szóló levél dogmatikus részét egy imának beillő magasztalás rekeszti be (XI. 33—36). Hasonlóképen zárja le az apostol egy doxológiával az Ephesosba címzett levél első részét. A doxologia főgondolata az, hogy az Isten hatalmas. Emberi ész meg nem fogja, emberi szív át nem érzi e hatalom oceanját. Túlszárnyalja az emberi lélek képzeletét vagy imáját. Erről bizonyosságot tesz a Lélek ereje, mely bennünk tevékenykedik. A Mindenhatónak szól a dicséret az egyházban. Az egyház magasztaló imáját átveszi Az, aki az Atya jobbán ül, s hathatós közvetítője minden testvére sóhajának.

Mikor pedig minden elmúlik, minden vérpatak elapad, minden csillagszem kialszik, egymást követő évezredekén át, még mindig zeng a dicséret, s vége nem leszen, mert aeon aeont szül, s az aeonok minden ivadékán, vagyis minden korszakon át magasztalja az Atya hatalmát Krisztus dicsőséges egyháza.

II. Ephesos keresztényei Isten adományainak bőségére hivatnak el. Illik tehát, hogy méltóan éljenek.

Arra kérlek tehát én, az Úrban fogoly, hogy ahhoz a hivatáshoz, amelyre elhivatottok, méltóan éljete, teljes szerénységben, szelidségben és türelemben, viseljétek el egymást szeretettel, törekedjete arra, hogy a béke kötelékében tartsátok fenn a lelki egységet.

Egy test és egy lélek, aminthogy egyazon reményre hivatottok el, amit hivatástoknak (köszöntök). Egy az Úr, egy a hit, egy a kereszténység. Egy az Isten és mindenek Atyja, aki minden fölött és minden által és mindenben vagyon (Eph. IV. 1—6).

Amint a közvetlenül megelőző levélben tette (Col. III. 12—14), ezúttal is olvasói lelkére köti a socialis erényeket: a szerény, jóindulatú, megértő magatartást. Ott is ajánlotta a szeretet solidaritását, itt is sürgeti a szellem, az érület egységét. Az egység dogmatikus alapjait pedig a következők szabják meg.

Krisztus mysticus teste egy; egy az isteni Lélek is, mely azt átjárja. A keresztény elhívásnak köszönhető mindnyájuk közös reménye: az örök élet. Egyetlen *νόμος*-nak = Úrnak hódolnak mindnyájan, egy hitet vallanak, egyazon megmerítésben volt részük. S bár ég a láng Diana oltárán s ezernyi isten oltára tarkítja Kisázsia és Hellas tereit, a keresztény közönség számára nincs polytheismus, csak az egyetlen Isten hite, aki min-

dennek Atyja vagyis teremtője; aki semminek sincs alávetve, sőt minden fölött áll; aki mindent felhasznál világfölötti uralmában s aki mindenben tevékeny örök, ható erejével (Rom. IX. 5; I. Cor. XII. 6).

Ezekkel az elvitathatatlan tényekkel és metafizikai valóságokkal ad szt. Pál a corpus Christi mysticum egységtudata és testületi szelleme számára ha nem is kimerítő, de maradandó szempontokat.

III. Kérve kéri az apostol olvasóit, hogy szakítsanak a szerencsétlen pogányok életével. Krisztustól azt hallották, hogy vessék le a régi embert (IV. 17—22), — *hogy ujuljatok meg érzületetek dolgában és öltsetek fel az új embert, aki Isten szerint alkottatott igaz jámborságban és szent érzületben.*

Szakítsatok azért a hazugsággal s felebarátjával beszéljen mindenki őszintén, hisz egymás tagjai vagyunk. Ha haragusztok is, ne vétkezzenek; a nap ne nyugodjék le haragotok felett; ne adjatok teret az ördögnek. A tolvaj ne lopjon többé, hanem inkább jót művelve fáradjon önkezevel, hogy legyen mit megosztania a szűkölködővel (Eph. IV. 23—28).

Lélekcsereelő idők járnak s abban a forgalmas városban nem maradhatnak olvasói a régi szinten. Új érzületre van szükségük. Szt. Pál e levélben halmozza a synonymákat. A *πνεῦμα τοῦ νοῦς* szóról szóra „az értelem szelleme.“ A kifejezés értelme az, hogy az olvasók esze, felfogása cserélődjék ki.

A lélekcsere következménye a megújhodott ember, aki Isten képére alkottatott. Amit különben látnak a nagy világban, az is Istennek képe, de alig ismerhető már fel, úgy eltorzította a pogány élet. Ez az új isteni alkotás azonban, amelyről az apostol szól, csorbíthatlan, mert jámborsággal és szentséggel tündöklő. A görög szöveg utolsó szavai (24 v.) ugyancsak synonymák. A *τῆς ἀληθείας* gen. qualit. hebraisans, amit egyszerűen igaz-, valódinak fordítunk. A *δικαιοσύνη* a héber *š'edhāqā* megfelelője, ami emberi viszonylatban: igazságosság, egyenesség, vallási viszonylatban: jámborság. A *δοσιότης* is jámborság, az érzületnek szentsége. A két rokonfogalom egyet mond: az Isten gondolatai szerint alkotott új ember nem az egyoldalú művész vagy tudós, hanem a szent ember. Ebbe az érzületi totalitásba illeszkedik a művészi vagy tudományos talentumok munkája.

A világnézeti alapvetés után hosszú sor erkölcsi intelm következik.

„Ne hazudj, ne tarts haragot, ne lopj“ a három első tilalom.

Mindegyiknek van egy rövid motivuma is. Ne hazudj, mert vétesz Krisztus mysticus testének belső élettörvényei ellen. Ne tarts haragot, különben beléd költözik az ördög. Ne lopj, mert különben részvétlenül mégy el a szűkölködő mellett. Milyen jó, ha tisztességes munkád gyümölcsét megoszthatod mással! Az öreg iparos fogságában meleg vágyódással gondol a munka műhelyeire. Honores manibus fatigantibus! Milyen jó annak, aki dolgozhatik s minő szájalomraméltó s tolvaj alvilág, amely az ephesosi zárándokok körül settenkedik, de nem adhat tiszta lelkiismerettel a szűkölködőnek.

IV. Ne szomorítsák meg az Isten Lelkét — írja tovább az apostol, — hanem legyenek egymás iránt jóindulattal s bocsátsatok meg egymásnak, amint Isten is megbocsátott nektek (IV. 30—32).

Cselekedjetez tehát Istennek példája szerint, mint szeretett gyermekek és éljetez szeretetben, amint Krisztus is szeretett titeket s önmagát adta érettünk ajándéku és áldozatul, mint Istennek kellemes illatot.

Amint szentekhez illik, még csak ne is említették közöttetek a paráznság, se bárminemű fajtalanság vagy kapzsiság, sem ocsmány beszéd, ostobáskodás vagy kétértelmű beszéd, ami nem járja, hanem inkább a hálaadás. Mert azt értsétek meg, hogy semmiféle fajtalannak, tisztátalannak vagy kapzsinak, aki (valójában) bálványimádó, nincs örökrésze a Krisztus és Isten országában. Senki titeket dőre szavakkal félre ne vezessen. Istennek haragja ezek miatt sújtja a hitetlenség fiait. Ne közösködjetez tehát velük. Valaha ugyan sötétség (voltatok), de most világosság (vagytok) az Urban; úgy éljetez, mint a világosság gyermekei; a világosság gyümölcse csupa jószág, jámborság és igazság (Eph. V. 1—9).

A nemzetek apostola nemcsak világnézetet hirdet, hanem nevel is.

Nagyszerű példaképet állít olvasói elé: Istent, aki megbocsát, — Krisztust, aki mindhalálig szeret. Főlöszeges időpazarlás az imitatio Dei fogalma számára mezopotamiai párhuzamot keresni. A „keresztihalálért“ megbocsátó Isten a példa (Eph. IV. 32) Krisztus szeretetének nagyságát önfeláldozó halálával szemlélteti az apostol. A προσφορά és θυσία ugyancsak synonym szavak: mindkettő áldozatot jelent. Az elsőben az oltárra feltétel domborodik ki inkább, a másodikban a levágás. A kettő együtt nyomatékkal kifejezi a véres áldozat fogalmát. Isten előtt Krisztus hősiez, önzetlen áldozata olyan, mint az illatáldozat oltárának kellemes illata.

A lelkiismeret nevelésében az apostol a via purgativára mutat. A pogányságnak két rettenetes bűne van, amiért Istennek haragja sújtja a hitetleneket: a tisztátalanság és a kapzsiság. Az apostol előbb a kéjnővel való vétket: a fajtalankodást nevezi meg, utána általában a bujaságot, a nemi élet aberrációját. Szt. Pál nemcsak a fajtalanság és kapzsiság tényei ellen foglal állást, hanem a róluk folyó beszélgetés ellen is. Hasonlóan szót emel a durva, ocsmány beszéd, az ostoba, léha megjegyzések és a kétértelmű szavak ellen. Efféle nem járja a keresztények között, hanem sokkal inkább az Istennek szóló hála.

Az apostol biztosítja olvasóit, hogy e bűnökre sanctiót szabott az isteni igazságosság. Aki buja vagy kapzsi, vagyis úgy csüng a vagyonon, mint bálványon, nem tarthat számot a mennyei örökségre. A „Krisztus és Isten királysága“ kifejezéshez hasonlólt olvashatunk a rómaiakhoz szóló levélben: „Isten örökösei, Krisztussal együtt örökrészesek“ (VIII. 17).

Szt. Pál számol azzal, hogy a pogány környezetben elhangzik néhány léha megjegyzés a nevezett bűnökre vonatkozólag. Eleve figyelmezteti olvasóit, hogy az Isten haragja sújt a fajtalanokra és kapzsikra. A hívek útja elvált tőlük. A sötétből napfényre jutottak, nem tarthatnak tehát újból az elhagyott világgal.

Minő más a világosság műve: jóság és igazság. Ezt nem kell rejtgetni. Ami a nyilvánosság verőfényét kibírja: világosság. Az álmatag vagy bűn halálba merült embert a következő, hymnusszerű sorokkal költögeti:

Ébredj, te alvó,
Kelj fel a holtakból,
S megvilágít a Krisztus.

V. Az előbb inkább tilalmakban s óvásokban szólott az apostol, a következőkben több a pozitívus buzdítás.

Ügyeljetez tehát gondosan arra, hogyan éltek; ne úgy, mint okatlanok, hanem mint okosak.

Értékesítsétek az időt, mert rossz napok (járnak). Ne legyetek tehát esztelenek, hanem értsétek meg, mi az Úr akarata.

Ne részegeskedjetez, mert a borban bujaság rejlik, hanem töltekezzetez lélekkel.

Szóljatez egymáshoz zsoltárokkal, dicsérő dalokkal s lelki énekekkel, szívetekben énekeljetez és zsoltározzatez az Úrnak.

Urunk Jézus Krisztus nevében adjatok mindenkor mindenért hálát az Istennek és Atyának.

Krisztus iránti tiszteletből engedelmeskedjete egymásnak (Eph. V. 15—21).

A hívek helyes életmódja azon múlik, hogy észszerűen járjanak el. Az észszerűség első következménye Isten akaratának felderítése. Annak ismeretében okos lesz életük.

Az apostol némileg megszükiti most a szemhatárt, s az egyházközség gyülekezeteire gondol. Ha egybegyűlnék, ne borral töltkezzenek, hanem lélekkel. Ha a hangulat emelkedett, ne pogány éneket zengjenek, hanem zsoltározzanak. S míg egymást liturgikus énekekre tanítják, daloljanak a szív őszinteségével az Úrnak.

Mélyen megrendítő, hogy a fogságban őszülő, törékeny, öreg ember, akinek korlátlan és szakadatlan mozgását a római közhatalom évek óta gátolta, nem lamentációkat tűz ki a gyülekezet műsorára, hanem háladalokat. Úgy látszik, e lélek még mindig túlsordul a hálától, hogy az Úr szóba állott vele, s ezért evezőcsapások, vásárterek, zsinagógák tömegzaját túlharsogva Annak nevében dalol hálát az Úrnak, akinek nevére minden térd meghajol s Akit az Atya kedvelt Fiának mondott.

Végezetül azt az óhajt fűzi hozzá, hogy az egyházközségben fegyelem legyen s az alárendeltek Krisztus iránti tiszteletből engedelmeskedjenek. Ezzel az óhajjal vezeti be az állapot-szerű kötelmekre vonatkozó intelmeket.

VI. Miután az apostol megszabta a házastársaknak, a gyermekeknek és szülőknek, a rabszolgáknak és gazdáiknak kölcsönös kötelességeit, állapotukra való tekintet nélkül fegyverbe szólít minden hívőt.

Egyébként erősödjete meg az Úrban és erejében.

Öltsetek fel Isten egész fegyverzetét, hogy helyt állhassatok az ördög cselei ellenében. Mert nem a vér és test ellen viaskodunk, hanem a fejedelemségek, a hatalmasságok, e sötétség kormányzói ellen, a levegőégben (lakó) gonosz szellemek ellen.

Ezért vegyétek fel az Isten egész fegyverzetét, hogy a gonosz napon szembeszállhassatok s mindent elintézve megállhassatok. Álljatok tehát (oda) derekatokat igazsággal övezve, felöltve a jámborság vértjét. Lábatokat saruzzátok fel a béke evangéliumának készülttségével. Azonfelül vegyétek magatokhoz a hitnek pajzsát, amellyel kiolthatjátok a gonosz tüzes nyilait; tegyétek fel az üdvösség sisakját s (kössétek fel) a lélek kardját vagyis az Isten ígétjét (Eph. VI. 10—17 v.).

A fogoly szobájában — úgy látszik — közeledett az őrségváltás. A tarsusi civis Romanus őrizetére rendelt praetorianus elkészült a kis, öreg embertől, aki harminc éve nem hordott már fegyvert. Amint az öltözködő katonát nézi, analógiák jutnak eszébe, s Nero harcainak mérlegelése, egyetemesebb, emberibb küzdelmek emlékéit idézik fel. Nero harcosai vasba és páncélba öltöznek, hogy test és vér ellen harcoljanak, a hívek Isten páncélzatát öltik fel, hogy egy félelmetesebb hatalommal mérkőzzenek. Az ellenfél nem embertestvér, nem germán törzsfő vagy örmény fejedelem, hanem maga a gonosz lélek. Nincs egyedül, mert vele tartanak a bukott angyalok karai is, köztük az egykor jeles „fejedelmek és hatalmasságok.” Szt. Pál szerint a sötét világban ők kormányoznak. Az apostol az ördögöket nemcsak elbukott szenvedőknek, hanem a történelemben tevékeny tényezőknékné vallja. Lakóhelyükül szt. Pál a *τὰ ἐπνοῦρνια* jelöli meg, ami alatt az egykorúak a több ég közül a levegő-éget értették. E konok, edzett, tapasztalt és eszélyes ellenfél ellen szól a harc. Mikor majd támadásra indul, beköszön a „rossz nap.”

A gonosz lélek rohama ellen nem volna elég a császár fegyverzete, ahhoz Istentől nyert fegyverre van szükség. Először is övvel kell a ruhát átszorítani.

Amint egykor a prófétafejedelem jövendölte a Messiásról: „Derekának öve az igazságosság lesz és ágyékának kötője a hűség” (Is. XI. 5), úgy beszél most szt. Pál is az igazság vagy hűség övéről.

Síjjón fogoly leányát egykor azzal vigasztalta az Úr, hogy a szabadulás napján hirnők jő a hegyek felől, s amint feléje tekint, csodálkozás tör ki belőle: „Mily szép a hegyeken annak lába, aki békét hirdet és kiált” (Is. LII. 7). Szt. Pál szerint pedig a hívő lélek készül fel arra, hogy a béke evangéliumát hirdesse meg.

Mikor pedig az Úr hadrakel, hogy megtorolja népe szenvedéseit: „Páncél gyanánt az igazságot öltötte magára s fejére a szabadítás sisakját (tette)” (Is. LIX. 17). Szt. Pál ugyancsak az igazságot, pontosabban az Úr előtti jámborságot tekinti a lélek vértjének. A sisak a megszentelő malaszt, mely itt az istengyermekség záloga, majd az üdvösség biztosítóka. A gonosz lélek tüzes nyilait lepattognak a keresztény ember pajzsáról vagyis erős és tűrő lelkeről. Intrika, gáncs és rágalom nem érik s nem sebzik meg őt, mert kemény és határozott az egyénisége, s az ügyet nem hiúságból, hanem meggyőződésből szolgálja.

Csupa védő fegyver után végül egy támadó fegyvert is megnevez az apostol: a kardot. Rögtön meg is jelöli a kard értelmét. Az Isten igéje az, amelyről évekkal azelőtt Thessalonike keresztényeinek azt írta az apostol, hogy az Úr Jézus szavával megöli a gonoszt (II. Thess. II. 8). Az ördög országának mindennapos erőfeszítései közben szakadatlan veresége a mindennap meghirdetett ige. De ha kitűnő támadó fegyver a sötétség hatalmai ellen a keresztény tan meghirdetése, különös éle van a szentírási szónak, melyet Juda sivatagának magányos harcosa háromszor olvasott sikerrel a támadó gonosz fejére (Mt. IV. 4, 7, 10).

Knabenbauer: Com. in S. Pauli epist. IV. Paris, 1912. 50 l. *Vosté*: Com. in epist. ad Ephesios.² Roma, 1932., *Meinertz—Tillmann*: Die Gefangenschaftsbrieife des h. Paulus⁴ Bonn, 1931. 50 köv. l., *Pongrácz*: Az efezusi levél. Pápa, 1911.

¹ *Plato*: Politeia IX. 589 A. ² *Poimandres* ed. *Scott*: Hermetica I. Oxford, 1924. 104 c. ³ *Aristoteles*: Physika 209 a. *Dittenberger*: Sylloge⁸ Leipzig, (III. 1920. 96 l.) n. 973 l. 6 köv., *Preisendanz*: Papyri Graecae Magical. Die griechischen Zauberpapyri. I—II. Berlin, 1928—1931. 4 r. 970 sz. ⁴ *Gulin*: Die Nachfolge Gottes. Studia Orient. I. Helsingfors, 1925. 34—50 l.

Krisztus követése

(Phil. I. 6—11; II. 5—11; III. 17—21; IV. 4—7 v.).

Az apostol római fogságában nem ült egyedül. Vigyázott reá a praetorianus, hogy el ne tűnjék a milliós városban. Vigyázott azonban reá a közeli és távoli egyházak szeretete is.

A kisázsiai egyházközségeken kívül megmozdult Makedonia is. Philippi keresztényei, akiket szt. Pál 51 telén térített meg, aggodalommal eltelve Epaphroditost indították némi pénzsegéllyel Rómába. A követ megtalálta ugyan az apostolt, de maga súlyosan megbetegedett.

Felépülése után a hazatérő követ szt. Pál levelét vitte a tengeren túlra.

A levél *protocollum*ában az *intitulatio* ismét Pál és Timotheos nevét tartalmazza. Az *inscriptio* Philippi papjainak és szerpapjainak szól. A *salutatiót* követő *gratiarum actio* már buzdítást is tartalmaz.

Bízom abban, hogy aki közöttetek a jó művet megindította, Krisztus Jézus napjág be is fejezi (azt).

Aminthogy rendjén is van, hogy mindnyájatokról ezt gondoljam, mert szívembe zártalak mindnyájatokat, akik fogságomban, önvédelemben s az evangelium megbizonyításában kegyelem osztályosai vagytok. Mert tanúm az Isten, mennyire áhítozom mindnyájatok után Krisztus Jézus szeretetével.

Azért esedezem, hogy szeretetetek ismeretben és minden tapasztalásban mindinkább gyarapodjék, hogy elbirálhassátok a lényegest, hogy tiszták és feddhetetlenek legyetek Krisztus napjára, hogy teljete meg a Jézus Krisztus által való jámborság-gyümölcscsel. Istennek dicsőségére és dicséretére (Phil. I. 6—11).

Az apostol szentül bízik abban, hogy a kegyelem Istene azt a művet, melyet a philippibeliek lelkében megkezdett, be is fejezi Krisztus jöveteléig. Philippi lakóainak hithirdető buzgalma a biztosíték erre.

A maga részéről úgy érzi, hogy elkötelezettje a buzgó és áldozatos egyházközségnek. Azért is könyörög, hogy egyenkint mindnyájukban be is teljese djék. Összeforrott mindegyikükkel, hisz mindnyájan solidarisnak mutatkoztak vele szemben, amikor megadatott neki a kegyelem, hogy a fogságban, a törvénszéki tárgyaló teremben és az evangelium igazának kemény bizonyításában helyt álljon.

Megvallja, hogy testvéri körükbe kívánczik olyan szeretettel, amilyennel Krisztus közeledett az emberekhez. De a sokszáz mértföld távolából azért eseng, hogy Philippi keresztényei az értelmi megismerésben és az erkölcsi tapasztalásban, érzékenységben gyarapodjanak. Ennek folyománya, hogy a *διαφύγορτα* az igazi értéket és a lényegest megkülönböztetik s lelkük tisztán várhatja Krisztus napját. Az apostol rövid egymásutánban ismételten emlegeti Krisztus jövetelét. A történelem véres szekere valóban közeledett is. Nero első öt, áldásos esztendeje után borban és vérben gázolt. Judaeának procuratora Luceius Albinus volt, aki közszereplésének három éve alatt hihetetlenül megszorította az adóprést, hozzányult a közpénzekhez s összejátszott a gonosztevőkkel. Még egy esztendő s Róma hét regioja lángok martaléka lesz. S három esztendő se telik el, mire kitör Pál nemzetének öngyilkos felkelése, amelynek vége üszkös és véres romhalmaz a szent helyen. Istenítélet készült, s Pál erre készítette a híveket.

Tiszta és feddhetetlen lelkük csak érleljen gyümölcsöt annak az éltető nedvnek erejével, mely Jézus Krisztusból, az örök szőlőtőből árad ki a vesszőkbe. Mindennek csattanója vé-

gül a causa finalis ultima omnis actus: Istennek magasztalása. Emellett minden más cél eltörpül. Aminthogy minden patak s minden fejedelmi folyó jelentéktelen, hiába görget milliónyi cseppet. Csak az ocean nagy.

II. A *contextus* történeti részében az apostol a maga és környezetének munkájára emlékezteti az olvasókat s közben egységre és önzetlen tevékenységre serkenti őket. Példájuk és Mesterük Krisztus.

Azt éreztétek magatokban, amit Krisztus Jézus is érzett, aki, noha Isten formáját vallotta magáénak s nem tartotta bitorlásnak, hogy Istennel egyenlő, mégis kiüríté önmagát, a szolga formáját ölté fel, hasonlóvá lett az emberekhez. S míg külsőleg embernek találták, megalázta önmagát s a halálig, még pedig a kereszt haláláig lőn engedelmes.

Ezért az Isten is felmagasztalta Őt s olyan nevet ajándékozott Néki, mely minden név fölött van, hogy Jézus nevére boruljon le minden térd, az égieké, a földieké s a földalattiaké és az Atyaisten dicsőségére minden nyelv hirdesse, hogy Jézus Krisztus az Úr (Phil. II. 5—11).

Szent Pál magával sodró példának szánta s nagyszerű dogmatikus szakasz lett belőle, mely Krisztus kettős természetének mysteriumát drámai módon szemlélteti. Nem száraz paragraphus ez, hanem a tannak mozgalmas, majdnem érzékelhető előadása.

A gondolatmenet vázlatosan ez: Krisztus példát adott az önzetlen, fegyelmezett munkára. Hogy az olvasók megértsék a példaadás egyedülálló jelentőségét, tudniok kell, hogy Krisztus nem átlag-ember. Tudniok kell, hogy nem bitorló az égben, hanem az Atyával egyenrangú. Mégis letett az istenség külső attributumairól s az Isten teremtetett szolgájának, az embernek formáját ölti fel.

E példa magában is elegendő volna, hogy ne vetélkedjenek Philippi keresztényei (II. 3—4).

Krisztus azonban többet tett: az engedelmesség heroikus fokán a szégyenletes kereszthalált vállalta. Mélyebbre már nem juthat az engedelmes szív, s magasztosabb példát senki más nem adhat.

Az Atya kedvesen fogadta szent Fia engedelmes áldozatát s viszonzásul oly tündöklő nevet adott Néki, mely minden emberi kiválóság neve fölött ragyog. E névre meghajlik majd a praetorianus s parancsnoka, a praefectus praetorio, — meghajlik a senator s a büszke imperium Caesarja, — meghajlik a

frankok királya s a kemény szászok az Alsó Rajna partjain, — meghajlik a Távolkelet minisztere s a laboratoriumok tudósa, — meghajlik a magányos harcos és büszke dandárok zászlaja. Minden térd meghajlik majd önkényt a földön, s velük együtt az ég és alvilág.

S a térdre omló teremtmények ajkáról felviharzik a nagy vallomás: Jézus Krisztus az Úr. Nevével semmi nagyratörő nem vetekedhetik, uralmát semmi hatalmas el nem ragadja. A tovasiető századokban lesz ugyan, ki hódolatát dacosan megtagadja, de porba omlik esztelen gögje, míg Krisztus imperiuma nőttön nő s mire eljő ítélni a világot: az értelmes világ térden állva várja Öt.

Szt. Pál a mult keresztjét s a jövő dicsőségét, a világmentő szeretetet s a hódolásra felvonuló tömegeket látta a praetorium közelében levő kis szobájából. A hit távlatai ragyogóbbak voltak, mint az ablakából látható kép.

Az ókeresztény irodalom óta sokat tárgyalt szakasz első mondatát kétféleképp értelmezték: 1° Arra való tekintettel, hogy szt. Pál az *ἐν Χριστῷ* kifejezést gyakran Krisztus mysticus testére érti, egyesek így fordítják a mondatot: Tápláljátok magatok közt azt az érzületet, amelyet mint Krisztus tagjainak is táplálnotok kell. Ezzel a többszörösen kiegészített és értelmezésnek is beillő fordítással szemben mások csak egy *ἐσθίν* igével egészítik ki az elliptikusan szövegezett második mondatrészt s így fordítják: Azt az érzületet tápláljátok, amely Krisztus Jézusban is megvolt. Ez az érzület pedig abban áll, hogy Krisztus valami fölségesről készséggel lemondott.

Két *μορφή* áll a mondatban egymással szemben: az Istené és az emberé, az egyik a végtelen Teremtőé, a másik a szolgálatra teremtett emberé. Krisztusnak mindkettőhöz köze van: az egyiket birtokolja, a másikat magára veszi. Az isteni *μορφή* alapján az Isten életében vesz részt, az emberi *μορφή* alapján emberhez hasonló, ember-gestusú, ember-ruhájú, ember-külsejű. Az isteni morphē birtokolja, szóról szóra: „az isteni morphēban mint birtokos létező.” Ennek tagadó fogalmazású gondolatpárja: nem tartja jogtalan, bitorolt dolognak, hogy az Istennel egyenlő.

A szakirodalomban főleg a *ἀπαυγμός* szó körül folyik a vita. Van, aki zsákmánynak, van, aki jogtalanul bitorolt értéknek fogja fel. Tillmann olyan dolognak fogja fel, amelyet valaki magához ragadott és semmikép se enged ki, tehát elragadt s el nem idegeníthető értéknek tartja. Az összefüggés szempontjából látszólag igaza van Tillmannak, mert, ha Krisztus az isteni

morphēt ki nem bocsátható értéknek tartja, nem történhetik meg a *κένωσις* = önmaga kiürítése.¹ Azonban szt. Pál nem a morphēt tartja *ἀποαγμός*-nak, hanem az Istennel való egyenlőséget, amelyről pedig nem mondhat le...

Mi az a *μορφή* amely Istennel egyenlővé teszi Krisztust, s amitől bizonyos értelemben mégis megválhatik? Nem lehet Aristoteles morphēja, mert az a dolgok formáló elve, a lényeknek *conprincipiuma*, s tőle senki meg nem válhatik lényege pusztulása nélkül. Ez a morphē azonban olyan, amitől egy időre meg lehet válni.

A szó magyarázatánál figyelembe kell vennünk, hogy az emberi nyelv csak analogiákban szólhat az isteni dolgokról. Az analogia alapja az emberi morphē. Ez a szolga alakja, jellege, külső benyomása. A test nélkül való Isten morphēja eszerint Isten külső dicsősége és fölsége. Krisztus tulajdonképen a dicsőségre való igényét soha fel nem adhatta, azért, mert Istennel egyenlő, de felfüggeszthette ez igény érvényesítését. Ez az ő *κένωσις*-a.

Nem mond le isteni természetéről, mert az szükségképen az övé, — nem mondhat le arról a boldogságról és belső örömről, melyet örök természete hordoz, de lemondhat dicsőségjoga érvényesítéséről, s fölségét nem szünteti ugyan meg, de elrejtí a teremtmény igénytelen külseje mögött. Nincs a morphēra szó a magyar nyelvben, de nincs egyéb nyelvekben sem. Minden nyelv körülírással próbálja szt. Pál magányos szavát megszólaltatni. A következő ker. századok írói még mindig vesződnek a szó értelmezésével. Van, aki *οὐσία*-val tartja egyenlőnek, van, aki *οὐσία*-t = a lényeket a morphē fogalmához tartozónak fogja fel. Szent Pál nem akart a philippii egyházhoz, egyszerű emberek tömegéhez a bölcsészet nyelvén szólani. Olvasói megértették, hogy különbség van isteni dicsőség és szolga külső között s ez célja elérésére elegendő volt.

Mikor azonban az épületes motivumra reámutatott, nem mulasztja el az apostol újabb buzdításul hozzáfűzni, hogy Krisztus engedelmességének folytatása lett. Isten biztosította az emberré lett Ige, a történeti Jézus számára az egyetemes hódolatot. Nemcsak e föld gyermekei hajtának majd térdet, hanem az égi sphaerák szellemlakói is, valamint azok az alvilági hatalmak is, melyekkel Krisztus sikeresen szembeszállt.

Izaiás írta egykor Jahwéről: „Én vagyok az Isten és más nincsen... Elöttem borul le minden térd s reám esküszik minden nyelv“ (Is. XLV. 22—23). Most újból halljuk a prófétai

szót, de más összefüggésben: a térdek Jézus nevére hajlanak meg s a nyelvek Jézust kiáltják „Úrnak.” Az Úr szó a LXX példájára itt Istennel egyenlőértékű.

III. Epaphroditos nemcsak alamizsnával jött, nemcsak a testvérek kézszorítását hozta, hanem arról az ellenmisszióról is beszámolt, amelyet Pál háta mögött indított egy névtelen személy vagy testület: a zsidózók konkolyhintéséről.

A *contextus* második részében ezért szólal fel az apostol a zsidózók ellen. Elve az, hogy ami a múlté, elfelejti s az után nyúl, ami előtte van.

Utánozzatok engem, testvérek, s figyeljétek meg azokat, akik példámat követik.

Mert többen, akiről ismételten mondtam néktek, most pedig sirva is mondom, úgy élnek, mint Krisztus keresztjének ellenségei, akiknek végük a pusztulás, istenük a has, akik dicsőségüket abban látják, ami gyalázatukra van, eszük a földieken jár.

A mi hazánk azonban az égben van, ahonnan szabadítónkat várjuk az Úr Jézus Krisztusban, aki alsóbbrendű testünket dicsőséges testéhez hasonlóvá változtatja át azzal az erővel, amellyel mindent maga alá vethet (Phil. III. 17—21).

Harminc esztendő tapasztalatára hivatkozva kéri a megindult apostol olvasóit, hogy ne térjenek más életútra, mint amelyet és környezete példája megszab. Könnyes szemmel hivatkozik a philippibeliek előtt is ismerős néhány keresztény életmódjára, akik a kereszt tanítása ellenségeinek mutatkoznak s nem annak megváltó erejében hisznek, hanem a földi javakban. Hiába istenítik most az ételt-italt, végük mégis pusztulás lesz.

Talán az apokryphus *Aristeas-levél* gondolatai ütköznek ki az apostol sorain, mikor Krisztus keresztje ellenségeiről szól: „Törvényszerzőnk mindezt bölcsen megfontolta, hisz Isten őt mindennek megértésére képesítette. Ezért vett bennünket áthatolhatatlan sötéttséggel és vasszállal körülvéve, hogy el ne keveredjünk más népekkel, hanem testben-lélekben tisztán s balgaságtól mentesen éljünk s az egy, hatalmas Isten minden teremtmény fölött imádjuk. Ezért hívnak bennünket az egyiptomiak mesterei, a papok, kik sok mindent tanulmányoztak s az Írásokat is forgatták, „Isten emberei”-nek. Olyan név ez, mely mást nem illet meg, csak azt, aki az igaz Istent imádjá. A többiek az étel, ital és ruha emberei, minden gondolatuk arra irányul.”²

A kereszténység számára ez nem lelket-markoló valóság. Az igazi hívek a mennyei mágneses mezőhöz tartoznak — hi-

ven az evangélium tanításához, mely a lelket a test és étel fölé helyezi s óv az aggságos gondoktól.

A keresztények szervezetének súlypontja az égben van, hisz ott van feje és szabadítója is, aki a Nerók és Albinusok kezéből kiváltja őket.

Még egy gondolatot fűz az eddigiekhez a római fogságban és éghajlatban gyötrődő, fogoly, öreg ember. Tudja, tapasztalja, hogy milyen szerény, törékeny, alsórendű az emberi test. Forró, füledt nappalokon, zuzmarás, borzongató éjszakákon sokszor szegi útját a lélek röptének. Olyan vigasztaló az elesettség órájában a remény, hogy az Úr nemcsak lélek- és életszabadító, hanem testet átformáló is. Azzal a félelmetes hatalommal, mellyel térdre kényszeríti a világot, az esendő, gyarló, öregedő testből dicsőséges testet formál, olyant, mint saját feltámadt teste.

IV. Egy pillanatig tart csak, hogy e páratlanul erős lélek reá eszmél a beteges testnek gyarlóságára. Újból sugárzik belőle a törhetetlen életkedv és öröm Philippi felé. A fogoly biztatja a szabadokat, az öreg az ifjakat, a beteges az egészségeket.

Örvendezzetek az Úrban szüntelen; újra azt mondom, örvendezzetek. Jóságtokat ismerje meg mindenki. Közel az Úr. Ne aggódjatok semmiért, hanem minden imában és könyörgésben hálát adva terjesszétek kéréseiteket Isten elé.

Az Isten békéje pedig, mely minden értelmet meghalad, megőrzi szíveteket és elméiteket Krisztus Jézusban (Phil. IV. 4—7).

Az Úr közeledtét sejtette az apostol. Joggal, mert nem sok esztendő múlva újra Rómában lesz s a Via Appián kíséri néhány katona, ki, csak ki a nagy városból, hogy életét vegye. Azok közül pedig, kik hosszú fogsága alatt résztvevő szívvel látogatták, mennyien égnék majd el Nero fáklyája gyanánt. Mindnyájukhoz közel jár az Úr.

Az Úrjövet hite azonban nem szegi kedvét az apostolnak. Öröm és hála lelkének alaponusa és uralkodó hangulata. A világváros füledt fogságából a törékeny öreg hangolja öröme a makedon hegyvidék tiszta levegőjű városának, Philippinek szabad lakóit.

A lelki készenlétben állóktól azonfelül azt kívánja, hogy megértők és jóságosak legyenek. *Τὸ ἐπιεικὲς* a könyörtelen, rideg igazságossággal szemben a méltányos, megértő érzületet jelenti. Ez a társadalmi együttélés alapja, az ecet és méz örök parabolája.

Az imának alaptonusa pedig az apostol szándéka szerint a hála legyen. Nem az önemésztő gond, amely alapjában bizalmatlan a gondviseléssel szemben, hanem a szív gyermeteg, kicsorduló hálája, amely mindent besugároz, ami az Atya kezéből jő.

Valahogy annak az öreg embernek lelke s érzésvilága zeng e sorokon át. Nem olyan tanács ez, amelyhez egyetlen idegszálának sincs köze, hanem a személyes élmény színesíti meg. Ő maga gyakorolta, ő maga hálálkodott harminc év óta így mindenért.

S magán tapasztalta meg, hogy micsoda béke tölti el a hálás, gyermeki szívet. Mozgalmas életében a béke sokféle típusát láthatta. A praetorianus, kit hozzá vezényeltek, elmesélte a győzelem utáni béke örömeit. Gazdag kisázsiai és makedoniai kereskedők a zavartalan árucseré békéjét magasztalták előtte. Nem a harcos, nem a polgár békéje az, amit Krisztus az utolsó vacsorán ígér (Jo. XIV. 27) és Pál emleget: valami más, ami minden értelmet meghalad, vagyis túlszárnyalja az értelem bármiféle megmozdulását, s mint meleg, frissítő áram jár át szívet és elmét.

Knabenbauer: Com. in S. Pauli ep. IV. Paris, 1912. 177 köv. I.
Meinertz—Tillmann: Die Gefangenschaftsbriege des h. Paulus.⁴ Bonn, 1931. 121 köv. I.

¹ *Schumacher*: Christus in seiner Präexistenz und Kenose. Róma, 1914. ² *Riessler*: Altjüdisches Schrifttum. Augsburg, 1928. 210 l.

Az eljövendő javak főpapja

(Hebr. I. 1—12, IX. 11—15).

A nemzetek apostolának római leveleit egy olyan írás zárja le, amelynek tartalma ugyan az apostolra, stílusa azonban a görög nyelv egyik mesterére, talán az alexandriai Apollósra vall.

Az írás Italiában keletkezett. Összefügg azzal a kérdéssel, amelyért Pált Jeruzsálemben foglyul ejtették, s négy évig vizsgálati fogságban tartották. Összefügg azzal a tárggyal, mely a római zsidók és szt. Pál közötti gyakori, hosszas eszmecserét alkotta: a názárethi Jézus jelentőségével.

A levelet az időtájt szerezhette az apostol, amikor Jakabot, Jeruzsálem utolsó apostoli pásztorát Ananos főpap 62-ben kivégeztette (Josephus Flavius: Ant. XX. 9, 1), s a palesztinai

egyház keserű szorongatást szenvedett. Egyébként az apostol szavai is sejtetik ezt az időpontot, mert olvasóival közli, hogy Timotheost már elküldötte hozzájuk (XIII. 23). Viszont Philippibe azt írja, hogy Timotheost majd elküldi (Phil. II. 19). Ebből az következik, hogy e levél később készült, mint a Philippibe szóló.

A legtekintélyesebb görög kéziratokban e levél élén a *πρὸς Ἐβραίους* címszó olvasható. Azokat a zsidóból lett keresztényeket értjük alatta, akik arámul beszéltek. Ilyenek pedig zárt tömegben akkor főleg Palesztinában, jelesül annak fővárosában éltek. Nekik szólott az írás, amire egyébként a tartalomból is következtetünk.

I. Az írás nélküli az intitulatit, sőt az egész protocollumot is. A szerző rögtön a *contextus*ba kezd, hogy annak első fő részében Krisztus fönségét fejtse ki s nyilvánvalóvá tegye az újszövetségnek az ószövetséggel szemben való fölényét.

Miután Isten hajdan sokfélekép és sokféle módon szólott a próféták által az atyákhoz, e napok végén Fia által szólott hozzánk, akit mindenek örökösévé rendelt, s aki által a világot is alkotta (Hebr. I. 1—2).

Az isteni *kijelentés* két korszaka áll egymással szemben: a régmúlt s a közelmúlt. A két korszak nem a kijelentés szerzőjében, hanem közvetítőiben különbözik egymástól. A régmúlt isteni követői a próféták voltak, — emberek, mint azok, akiknél követségben jártak. A közelmúlt isteni követe több a prófétáknál: Istennek Fia, tehát lényegében azonos az Atyával.

Az *ἔσχατον τῶν ἡμερῶν* az előző *αἰὼν* utolsó napjai, amelyek egyben az új, messiási aeon bevezetése (Joel III. 1).

Hogy a prófétákkal szemben a Fiú nagyságát megérthesék, bevezetésül három dolgot mond róla az apostol: a mindenség öröksége Reá vár s minden hatalom kezébe tétett le (Mt. XXVIII. 18) s a világ teremtése Átala történt. Az *αἰὼν* ebben az összefüggésben nem korszakot, hanem világot jelent, mint e levél XI. 3. v.-ben, a profán irodalomban Diodorus Siculus: Bibl. I. 1, Philo: Plant. XLVII. s az Apokalypsis Petri IV. 14.¹

De az apostol még többet mond a próféták fölött álló Fiúról:

Aki dicsőségének kisugárzása és lényegének képmása, mindent fenntart hatalmának szavával. Miután a bűnöktől megtisztított, a magasságban a Fölségesnek jobbán foglalt helyet. Az angyaloknál annyival hatalmasabbá lett, amennyivel náluk különb nevet örökölt (Hebr. I. 3—4).

Már nem prófétai, hanem angyali mértékkel méri az apostol az Isten Fiát. S e mérték is elégtelennek bizonyul.

Neve, mely lényegét fejezi ki, különb az angyalok nevéénél. Nem az angyalokról, hanem az isteni bölcseségről írta egykor az ószövetségi szerző: „Hisz az örök világosság kisugárzása és Isten erejének homálytalan tükre és jóságának képmása“ (Sap. VII. 26). E szavak csengenek még az apostol nyilatkozatában, mely a Fiúról szól. A Fiú az Atya dicsőségének kisugárzása. Ahogy a görög keresztények mondták később: *φῶς ἐκ φωτός*.

Még közelebb lép a Krisztus-mysteriumhoz a következő kifejezésben: lényegének képmása. A *χαρακτῆρ* eredetileg az érme veretét jelentette, később a lenyomatot, a hasonmást. Az Istenben való titokzatos processio egyik terminusa, a Verbum az Atya lényegében osztozik, lényege az Atya lényegével egyenlő; amilyen az Atya *ὑπόστασις*-a = lényege, olyan a Fiúé is. A *ὑπόστασις* ebben a szövegben még nem személy, csak általában lényeg.

A Fiú hordozza hatalmas szavával e világ terhét és gondját. Ő az, aki a szenvedés kelyhét vállalta egy világ bűneiért s Ő az, aki egyenrangú félként foglal helyet a Mindenható jobbán.

Egész christológiát sűrített az apostol néhány sorba.

Nem lehet a Fiút angyali mértékkel mérni, sokkal külön náluk! E gondolatot variálja a következő megfelelően összeválogatott zsoltárversekkel:

Melyik angyalnak mondotta ugyan valaki:

„Fiam vagy, ma nemzettelek!“

Majd ismét:

„Atya leszek s ő Fiam leszen.“

Majd, mikor Elsőszülöttjét a világba vezeti, újra azt mondja:

„És Isten minden angyala imádja Őt.“

Viszont az angyaloknak azt mondja:

„Aki az angyalokat szelekké teszi és szolgálait tűzlánggá.“

Fiának pedig (azt mondja):

„Trónod, Isten, minden korszakra szóló, s az igaz királyságod jogara. Szeretted az igazságot, gyűlölted a gonosztságot, ezért kent fel az Isten, Istened, társaid előtt a vidámság olajával.“

És: *„Kezdetben, Uram, megalapoztad a földet s az egek kezeidnek műve. Azok elenyésznek, Te pedig megmaradsz, miként a ruha, úgy vásznak el mind; összegöngyölöd azokat, mi-*

ként a köpenyt, mint egy ruhát, s elváltoznak. Te pedig ugyanaz maradsz s éveid nem érnek véget“ (Hebr. I. 5—12).

A zsoltárversek régen ismerősek, de ily meggyőző egymásutánban szót. Pál sorakoztatja azokat.

Nem lehet kétség, hogy Jézus nagyobb a prófétáknál, nagyobb az angyaloknál. Róla énekelték elporladt zsoltárosok, hogy Isten Fia, akinek angyalok hódolnak, angyalok szolgálnak szélesebben. Trónja szilárdan áll, kinőtt az idő kereteiből. Erős jogart, az igazság jogarát szorítja; a csillagos mindenséget, a sphaerákat összegöngyöli, s míg minden elkopik az entropia erejében, Ő dacol az idővel s esztendeit végig nem számlálja senki.

II. Izrael szemében Mózes a történelem hőse; a törvényszerző, a népvezér, a korszakot alkotó. Szt. Pál nem tagadja ezt, de megállapítja, hogy Krisztus több Mózesnél s több főpapul rendelt fivérével, Áronnál.

Nincs is a másfélezer esztendő s izraelita történelemben főpap, aki Krisztussal, az örök főpappal vetélkedhetnék. A többiek állatvérrel léptek a szentélybe.

Krisztus azonban, mint az eljövendő javak főpapja jelent meg, s a nagyobb, tökéletesebb sátoron át, melyet nem kezek alkottak, vagyis nem e világból való. Nem is bakok vagy borjak vérével, hanem önön vérével lépett egyszer s mindenkorra a szentélybe örök váltságot szerezve (Hebr. IX. 11—12).

Mózes korában a frigysátor tágas térségére lépett először a papság. Ott mutatta be véres áldozatait. Onnan nyílt a függöny ajtó a szentélybe, ahol az illatáldozat oltára parázslott. Oda már naponként csak kétszer lépett rövid időre egy-egy pap. A szentek szentjébe csak a főpap léphetett, az is évenként egyszer a baknak vérével.

Krisztus ezzel szemben nem múló hatályú javak fölmentje, hanem elévülhetetlen javak közvetítője az emberiség számára. Csak egyszer teszi meg az áldozat útját. A sátor, melyen áthalad, nem takácsok műve; nem vásik és kopik el, hanem nagy, tökéletes, maradandó: az Atyának háza az. Kezében a serleg nem állatvérrel teljes, hanem önön vére piroslik benne. Az állatvér hatása pedig múló legalis tisztulás volt, Krisztus vére az örök váltság szent ára. *Ἐφάρμοξε* e mondatban nem: talállok, hanem: szerzek.

Az apostol indokolja is a krisztusi áldozat magasabb értékét:

Mert, ha a bakok és bikák vére s az üsző széthintett hamva

a tisztátalanokat testi tisztulásra szenteli meg, mennyivel inkább szabadítja fel lelkiismereteket a holtcselekedetektől az élő Isten szolgálatára Krisztusnak vére, aki az örök Lélek által önmagát nyújtotta hibátlan áldozatul az Istennek (Hebr. IX. 13—14).

A mózesi törvény értelmében csak hibátlan, fiatal hímek áldozhattak Izrael fiaí. Az állatáldozat nem a lelkiismeretet tisztította meg, — legfeljebb annak symboluma volt egy-egy töredelmes áldozónál, — hanem a törvényszerinti tisztulást munkálta. Krisztus áldozata egy hibátlan test áldozata volt. Részt vett benne az örök Lélek is, ki e testet egy Szűz méhében formálta, s az áldozat óráján Krisztust erősítette. E vér hatása nem a legalis tisztaság, hanem a lelkiismeret felszabadulása a legalis cselekedetek világából az Istennek tetszőbb világba.

Szent Pál megtette a hosszú útát. Ott sínylődött jóhiszemű és buzgó lelke a hagyományokkal megnehezített rabbinusi istenszolgálat terén. Damaszkusz óta e nyűgnek vége s egész más formában keresi az Isten tetszését.

Ezért is egy új szövetségnek közvetítője Ő, hogy a korábbi szövetség idején elkövetett törvényszegésekért történt halála után a hivatottak az örökké tartó örökség ígéretét nyerjék (Hebr. IX. 15).

Az utolsó vacsora szavai csengenek e sorokon át (Lc. XXII. 20). A Szinai hegyen kötött szövetség lejárt. Más emberek, más vérrel, más céllal kötötték. Nagycsütörtök óta más vér piroslik a szent serlegben; nagypéntek óta pedig más halál gyümölcse érik.

Az ószövetségi állatvér nem engesztelte meg az igazságos Istent, csak előkészítette az igazi engesztelő áldozatra. Ez a halál, Krisztus áldozati vére váltság és engesztelés a múltért. S a jövő? E drága vér biztató ígéret, hogy az Atya örökös házába léphetnek az elhivatottak.

Szent Pál tanítása szerint a kereszthalálnak visszaható és érdemszerű hatálya van. Eleget tesz még a múltért is, a jövőt illetőleg pedig felbecsülhetetlen erőtartalék, amely minden elhivatottnak rendelkezésére áll. Krisztus vére tehát az igazi thesaurus Ecclesiae.

Rohr: Der Hebräerbrief⁴ Bonn, 1932.

⁴ Kl. Texte 3. Bonn, 1921. 9 l.

Megjelent Istenünk kegyessége

(Tit. II. 11—15, III. 4—7 v.).

Szt. Pál a római praefectus praetorio 63 tavaszán perrendszerű vád hiányában szabadon bocsátotta. Az apostol elsőben nyugatra fordult, de rövid hispaniai tartózkodás után ismét visszatért a görög kulturterületre, ahol szót értett és értetett. Ez alatt a negyedik apostoli út alatt — talán az epirusi Nikopolisban — írta Titushoz szóló levelét.

A címzett az apostol munkatársa és bizalmi embere, akit nemcsak a kényes korinthusi követséggel bíz meg, hanem az ősi Kreta egyházi szervezésének is élére állít. Gazdag tapasztalat és személyes rokonszenv szólalnak meg az írásból, amely az egyház első pastoralis instructiójának számít.

I. A *protocollum intitlati*ója szokatlanul hosszúra nyúlik, viszont az *inscriptio* és *salutatio* egészen rövidke.

A *contextus* első része az evangeliumi munkás kellékeiről szól. A második rész védelmi utasítás a tévtanításokkal szemben. A harmadik rész az állapotyszerű kötelmek megszabása etikai alapon. Az apostolnak az a vágya, hogy még a keresztény rabszolgák is Üdvözítő Istenünk tanításának dicsőségére váljanak.

Szt. Pál mitsem változott harminc év óta. Nem fáradt el s nem lett cinikus. Látja, hogy az emberiségnek nem kell elsülyednie, mert új út nyílt számára.

Hisz megjelent az Isten mindenkinek üdvöt osztó kegyelme, amely arra oktat, hogy az istentelenséget s a világi vágyakat megtagadva józanul, igazságosan és jámborul éljünk a jelenvaló korszakban, — hogy várjuk a boldog reményt s a nagy Isten és Üdvözítőnk, Jézus Krisztus dicsőségének megjelenését, aki önmagát adta értünk, hogy minden gonoszságtól megváltson bennünket és választott népévé tisztítson meg, amely jó tettekben buzgólkodik.

Erről beszélj, erre buzdíts, s ezt fejtsd ki teljes határozottsággal. Senki se nézzen le téged (Tit. II. 11—15).

Két mágneses sarok közé jutott az emberi élet. Az egyik az Isten megtestesülése, a másik végső jövetele. Az első kegyelemből történt, a második igazságban következik el. Az első üdvösséget oszt, a második számon kér.

Az első Úrjövet a via purgativára és illuminativára vezet. A pogányság polytheismusa lelkileg ugyan narkosis lehetett, lényegében azonban vallástalanság. Egy testvér vele a világ sok-

féle kívánsága. Aki leszámolt velük, tegye meg kötelességét önmagával, embertársával és Istenével szemben. Talán erre céloz a 12. v. három módhatározója.

Még fülében zsonghat Titusnak a megtestesült Ige tanítása, melyről apostoli közvetítéssel hallott. De necsak e nagy emlékek döntsének életében és a krétaiak magatartásában, hanem a világbíró jövetelének hite is.

A világbírót egyetlen összевont kifejezéssel meg is nevezi: Jézus Krisztus az. Több évvel azelőtt azt írta Róla, hogy mindörökké áldott Isten (Rom. IX. 5). Most azt írja, hogy „nagy Isten és Üdvözítő.“ A két kifejezés nem mellérendelt, hanem egyetlen személyre vonatkozik, aminthogy csak egyetlen birtoka (δόξα) és egyetlen névelője van (τοῦ 13 v.).

A 12. v.-ben a megtestesült Igét a világ tanítójának nevezte, a 14. v.-ben világmegváltó szerepére mutat: Krisztus önmagát adta — hányszor mondta és írta e megrendítő igazságot az öreg tarsusi vándor, — hogy befizesse a váltságösszeget, egyben azért, hogy szent vére reánk permetezzék s megtisztuljunk. A hivatottak megtisztult népével azonban célja van az Üdvözítőnek. Izrael vérszerinti fiait, az őszövetség választott népét felváltja a Gondviselés örök tervei szerint a hívő 'Abrahám fiainak népesebb nemzedéke. Ezt karolja fel az Üdvözítő, mint 'am s'ghullâ-t választott népét (Ex. XIX. 5, XXXIII. 22 (a LXX-ban), Deut. VII. 6, XIV. 2).

E főigazságok alkossák Titus oktatásainak tárgyát. Lelkének meggyőződésével és meggyőző erejével tanítsa ez igazságokat 'Ελέγχο e mondatban nem „cáfolok“ vagy „feddek“, hanem „kifejtek.“ A mondat tárgya: ταῦτα. i. az előbbieket egyetlen szóba való foglalása: Az üdvösség igazságait pedig nem szabad cáfolni vagy feddni, hanem csak előadni és kifejteni.

Ha nem őszbecsavarodott férfiú is Titus, ha az öreg Pál őt igazi gyermekének nevezi is (Tit. I. 4), igényt tarthat a köztiszteletre, mert olyan igazságokat hirdet, amelyeket csak megrendülve illik hallgatni.

II. Az alapigazságok meghirdetésén kívül fegyelemre, jóindulatra, békességre kell Titusnak a krétaiakat oktatnia.

Ne rettegjenek a via purgativától, hisz mások is a mélységből jöttek. Mások is sötétben bolyongtak, érzékeiknek éltek, gyűlölködtek. De megindult a massa misera.

Mikor ugyanis Üdvözítő Istenünk jósága és emberszeretete megjelent, nem a jámborságban mívelt tetteink (alapján), ha-

nem irgalmassága szerint szabadított meg bennünket az újjászületés fürdője s a Szentlélek megújítása által, akit Üdvözítőnk Jézus Krisztus által bőségesen kiárasztott reánk, hogy kegyelme által megigazulva az örök élet reménye szerinti örökösökké legyünk (Tit. III. 4—7).

Plutarchosnak (46—120) Demosthenes és Ciceróról szóló párhuzamában olvashatjuk később a *χρηστότης και φιλανθρωπία* a „szelíd jóság és emberszeretet“ kifejezést (3c). Szt. Pál a kortársak között sem ismeretlen kifejezést használja, mikor Krisztus első jövetelének jellegére mutat. Nem rendült meg a föld, s nem harsogott az ég. „In sibilo aurae tenuis“ lépett az Úr csöndben e világra s arcáról se vád, se harag nem sugárzik, csak szelíd jóság és emberbarátság.

Üdvözítő lépését az irgalom sugallta, nem az ószövetségi *š°dhāqā* = *δικαιοσύνη* = legalis jámborságban végzett tettek eszközölték azt ki. Az üdvösséget nem lehet megszolgálni. Oly nagy az, hogy mindenki csak kegyelemből juthat hozzá, nem érdemből.

A megigazulás útja az újjászületés fürdője és a kegyelem kiáradása. Nem legalis felszabadító kijelentés eredménye az, amilyent az ószövetség papsága gyakran hangoztatott a legalis tisztulás után, hanem belső lélekcseré.

A gondolat ott hangzott el először Palesztinában Nikodemus fogadásakor (Jo. III. 3). A kifejezés maga nem új a görög kultúrkörben. Az egyik görög magikus-papirus tanúsága szerint a beavatott *πάλιν γεγόμενος*-nak mondja magát.¹ Az egyiptomi Hermes Trismegistos könyvben is szó esik róla.² Használják a pythagoraeusok és stoikusok. De a szavak tartalma annyira más. A görög világ áhítja a lélek újjászületését, a keresztény megadja azt.

A nagy lélekformáló a Szentlélek, akit a Fiú küld az Atyától, amint azt az utolsó vacsorán ígérte (Jo. XV. 26).

De a megújhodott lélek nemcsak a múlttal szemben érez megkönnyebbülést. Szent Pál lelke mélyéből mondja, hogy más öröm is kíséri az újjászületés vizét, nemcsak a tisztulás. A jövőre is nyer biztatást a megújhodott lélek. Nem biztosítékot, mert az újjászületés kegyelme most szabad akarattal el is vesztethető, csak jogcímet. De ez a jogcím elég, hogy az öreg vándor Hellas hegyei közül derűs bizalommal tekintsen az Atya házára, melynek örökségére elhivatott, s vele együtt hitének és malasztjának osztályosai is elhivatottak.

Jacono: La *παλιγγενεσία* in S. Paolo e nell' ambiente pagano. B. 1934 (XV) 369—398 l. *Dey*: *Παλιγγενεσία* Ein Beitrag zur Klärung der religionsgeschichtlichen Bedeutung von Tit. 3, 5. Münster i. W. 1937.

¹ *Preisendanz*: Papyri Graecae magicae. Die griech. Zauberpapyri I. 4. (aránylag későiek) Berlin, 1928. n. 718. ² *Scott*: *Hermetica* I. Oxford, 1924. 238 köv. l.

Igazi jámborság

(Jac. I. 16—21; I. 22—27).

Az Üdvözítő végső rendelkezése a szóbeli igehirdetés. Az élő szó zengése, színe, a rajta kiáradó egyéniség sokkal inkább sodor magával, mint a teleírt papyrus-lap vagy hártylevél.

Az apostoli collegiumnak még a fele se írt, s aki közülök calamushoz nyúlt, mondanivalójának, üzenetének csak kis töredékét foglalta írásba.

Jakab, az Úr rokonságából kiszemelt apostol, évtizedeket töltött Jeruzsálemben, igazgatta az ősi egyházközség ügyeit, szónokolt, érvelt és vitatkozott, de csak egyszer, az 50-es évek során szánta magát írásra, akkor is rövidre fogta mondanivalóját.

Levele a nagy világban elszórt zsidó-keresztényeknek szól. Azoknak, akiknek ereiben zsidó a vér, de lelkükben a Názárethi vallják Messiásnak és Urnak.

I. A *protocollum* egyetlen mondat. Minden megvan benne: az intitutatio, az inscriptio és salutatio, de minden rövid.

A *contextus* első részében (I. 2—18) szorongatott keresztény testvéreit állhatatosságra buzdítja.

A laza kapcsolatú *contextus* további részében (I. 19—II. 26) a tevékeny hitnek szükségét hangsúlyozza.

Kedves atyámfiai ne tévedjete: Minden kellemes adomány s minden tökéletes ajándék felülről való, — a csillagok Atyjától száll alá, akiben nincs változás, sem a mozgás okozta homály. Mert igaz ígéjével szabadon nemzett bennünket, hogy mintegy teremtményeinek zsöngéje legyünk (Jac. I. 16—18).

Megelőzőleg a kísértés problémájára felelt az apostoli író. A bűnbe nem Isten, hanem a szenvedély sodor. Istentől csak a jó származik. Ezt a prózába szőtt hexameter: *πᾶσα... τέλειον* vezeti be, hogy a csattanóját a hitbeli szemlélet adja meg. A teremtés régi napjaitól megszokhatta az emberiség, hogy az adományok szerzője nem a gonosz, hanem a mennyei Atya.

Istent a világosságok vagyis a csillagok Atyjának nevezi az író. A szónak ilyen metonymikus használata nem szokatlan az ószövetségi íróknál (Jer. IV. 23, Ps. CXXXV. 7) s a görög prózaíróknál. Az apokryphus Apokalypsis Moysis Istent kifejezetten a csillagok atyjának nevezi (36c).

A fényes csillagok ugyan keringenek, helyüket változtatják s ennek következtében néha el is homályosulnak, Alkotójuk azonban az örök nyugalom s a változatlan Örökkévaló.

Ez a változatlan isteni jószág új életre nemzett bennünket az igazság igéjével vagyis szent evangéliumával. Kényszer nem vitte rá, csak lelkének szabad szeretete, hogy teremtményei javának szemelt ki. A teremtés zsongójét az ószövetség oltárára tette egykor a hívő Izrael. Összes teremtményei zsongójét látja azokban a csillagok Atyja, kiket evangéliuma igazságára meghívott.

A következőkben az erényekkel tündöklő hitet részletezi az apostoli író:

Értsétek meg, kedves atyámfiai! Legyen minden ember gyors a hallgatásra, de lassú a beszédre, s lassú a haragra. Mert a férfi haragja nem szolgálja az Isten igazságát.

Ezért vessetek le minden szennyet és maradék rosszasságot s fogadjátok szelídséggel a belétek vetett ígét, amely üdvözítheti lelketeket (Jac. I. 19—21).

Egy háromtagú erkölcsi tétellel kezdi az oktatást. Ajánlja a hallgatás erényét, a beszéd megfontoltságát s az önuralmat.

Amint feje fölött zúg a jeruzsálemi egyházközség, amint a sok szószaporítást hallja s a keleti ember fellobbanó indulatait figyeli, nagyon tudná élvezni a csend áldásait. De ezek a zsidók akkor is túlsokat beszélnek, mikor már keresztényekké lettek. Ezért üzen az apostoli író a távolba, hogy a közellevők is értsenek.

Az apostoli collegium kifinomodott az Úr fölemelő közelségében; a nagy világ keresztényeit reá kell még nevelni, hogy rossz szokásaikkal szakítsanak! Nincs mit siratniuk, mert üdvözhöző ígét fogadtak szívükbe. Ápolják is csendes, befelé fordult szelídséggel, amely alkalmas arra, hogy az Isten igazát szolgálja.

II. Elég lesz-e azonban a szelíd szemlélődés?

Legyetek azonban az igének végrehajtói, nemcsak hallgatói, magatokat ámitva.

Mert, ha valaki az igének csak hallgatója, de nem végrehajtója, hasonlít ahhoz az emberhez, ki természetes ábrázatját

tükörben szemléli. Mert magára pillant, azután továbbáll, s hamarosan ellelejtí, hogy milyen is volt.

Aki azonban a szabadság tökéletes törvényébe figyelemmel néz és kitart, s nem lesz feledékeny hallgató, hanem a tettnek végrehajtója, az cselekedete által boldog lesz (Jac. I. 22—25).

A tükörbe vetett szórakozott szempillantás kitűnően szemlélteti a meddő igehallgatót. Vele szemben áll a gondos megfigyelő és a tevékeny egyéniség. Figyelmének tárgya a szabadság törvénye. A kifejezés emlékeztet a galatákhöz szóló levél szabadjaira és szolgálaira. Volt egy másik törvény is. Lekötött, s az utolsó századok exegesise miatt nyomasztóan megterhelt. Mindenki beismerte ezt, aki egykor komolyan vette, de később az evangelium szabad atmosphaerájába jutott.

Ez a törvény az, amelyet az I. 18. v.-ben „igaz ígé”-nek, az I. 23.-ban „ígé”-nek, néhány mondattal később „királyi törvény”-nek nevez (II. 8). Ennek a tökéletes törvénynek szelleme szól a következő sorokból:

Ha valaki jámbornak tartja magát, de nyelvét nem zabolázza, hanem szívét megtéveszti, annak jámborsága értéktelen. Az Isten és Atya előtt ez a jámborság tiszta és feddhetetlen: felkeresni nyomorúságukban az árvákat és özvegyeket s e világtól szeplőtelenül megőrizni magát (Jac. I. 26—27).

Nincs e sorokban a vallás szabatos meghatározása. Még összes lényeges elemeinek felsorolása is hiányzik. De a komoly vallásosság néhány fontos megnyilvánulását említi az író, melyeknek hiánya hamarosan kiütöközik. A zabolátlan nyelvű menten elárulja magát, hogy kevély, fegyelmezetlen és szeretetlen. A nyomortanyáinak kerülője elárulja, hogy szívtelen, s nem is sejti mi a vallásosság. Aki a világgal kacérkodik s nem szakít értékítéleteivel, az is bizonyosságot tesz arról, hogy vallásossága nem tiszta.

A monotheismus igazsága a hódolat és szolgálat totalitását követeli; a polytheismus nem ilyen igényes.

Nyilvánvaló egyébként, hogy szt. Jakab apostol a vallásosság szembeszökő jegyeinek megállapításánál Izaiás próféta első vádbeszédének lényegét (Is. I. 10—17) sűrítette egyetlen mondatba (I. 27).

Chaine: L'Épître de S. Jacques. Paris, 1927, Meinertz—Vrede: Die Kath. Briefe⁴. Bonn, 1932. 3. köv. 1.

Királyi papság

(I. Petr. II. 11—17; II. 18—25; III. 8—15; IV. 7—11; V. 6—11 v.)

Az apostolfejedelem szívére vette a missiók parancsot. Munkálja Palesztina partvidékét és Szamaria hegyeit, végigjárja Kisázsia északi tartományait, ott van a jeruzsálemi és antiochiai egyházak szervezésénél s a Tiberis partján ő a nagy magvető.

A hatvanas évek elején fordult körlevéllel jelesül azokhoz az egyházközösségekhez, melyeket a Pontus tartományaiban megszervezett.

I. A *protocollum* intitulációjában Péternek, Jézus Krisztus apostolának nevezi magát. Az *inscriptio* öt kisázsiai tartomány keresztényeinek szól; a *salutatio* pedig a kegyelem és béke gyarapodását kívánja (I. 1—2). A terjedelmes *gratiarum actio* megkapó lendülettel magasztalja a megváltás művét s szerencsésnek hirdeti azt, aki a kereszténységben a megváltás áldásainak részese lett (I. 3—12).

A *contextus* első része szerint a magasztos elhivatásból az a kötelezettség származik, hogy a jelenvaló életet Istenért szentül töltsük. Az ószövetségi kultuszra rendelt izraelita törzs, Lévi törzse befejezte történeti missióját, kiváltságos helyzete megszűnt. Az új és örök főpap nem Lévi, hanem Jуда törzsből vétetett, papságának részesei sincsenek többé törzsekhez rögzítve. Lelki áldozatra egyébként minden hívő elhivatott s ilyen értelemben mindegyikük részese a sacerdotiumnak.

A hívek erényes élete a legcsattanósabb válasz a pogány környezet ócsárlásával szemben (I. 13—II. 12).

Majd sorját ejti az apostolfejedelem, hogy a hívek állapot-szerű kötelmeit is szóvá tegye s az államhatalommal szemben fennálló köteleességekre figyelmeztesse a körlevél olvasóit.

Szeretteim, mint idegeneket és zarándokokat kérlek titeket, tartózkodjatok a testi kívánságoktól, melyek a lélekkel küzdenek; viselkedjétek a nemzetek között szépen, hogy ami miatt gonosztevőnek rágalmaznak titeket, a jótettekre felügyelve magasztalják majd a látogatás napján az Istent (I. Petr. II. 11—12).

Az apostolfejedelem zarándoklásnak tekinti a földi életet, s zarándoknak a keresztény embert. Itt él ugyan, de nincs örökös háza.

A „nemzetek“ vagyis a pogányok úgy belemarkolnak e földbe, mintha sohasem kellene azt kiengedniök s kiélik rajta testi erejüket. A zarándokokhoz nem illik a túltengő testi élet, hanem a lélek uralma és sorozatos győzelme.

A pogányok megütköznek majd a testi fegyelmen s piszkos gyanúsítással kísérik a keresztények viselkedését. A római történeti adatok néhány évtizeddel későbbre igazolják a paederastia stb. vádját. Valószínű azonban, hogy a vád és gyanúsítás — írás nélkül is — régen ott volt a levegőben. Végül azonban ők is revisio alá veszik elfogultságukat. A *ἡμέρα ἐπισκοπῆς* valószínűleg az Isten kegyelmes látogatásának időpontja, amikor a pogányokig elér az elhivatás kegyelme.

Engedelmeskedjete az Úr miatt minden emberi rendnek, úgy a királynak, aki a legfelsőbb, mint a helytartóknak, akiket ő küldött a gonosztevők büntetésére s a jók jutalmazására. Mert az az Isten akarata, hogy jótettel hallgattassátok el az oktalank tudatlanságot; mint szabadok, nem pedig olyanok, kik a szabadságot a gonoszság takarójául használják, hanem mint Isten szolgálói.

Becsüljete meg mindenkit, szeresséte a testvériséget, az Istentől féljete, a királyt tiszteljete (I. Petr. II. 13—17).

A keresztény zarándoklás emberek között, emberi szervezetekben folyik. A zarándokok nem lehetnek rendbontók, csak engedelmes alattvalók. Motivumuk nem az emberfélelem, hanem Isten akaratának tisztelete.

Az a rend, amelyről az apostolfejedelem szól, emberi, a történelem, földfelszíni tényezők, emberi elhatározások formáltak. Az a római imperium is, amely olvasói otthonát, a szerte-húzó Kisázsia-t akkor egyetlen keretbe foglalta. Emberi, nem isteni, különben halhatatlan volna. De míg az emberi szervezkedés rendes formája, míg valamiképen *νομος* = rend, míg a társadalmi igazságot szolgálja, a bűnösre lesújt s a derekat megbecsüli, a „zarándok“ ne hagyja cserbe.

E történelemmé vált rendnek két proeminens tényezőjét említi az apostolfejedelem: a királyt és helytartóját. Rómának akkor ugyan nincs királya, hanem császára, de Nero méltóságát a keleti származású Péter a közismert „király“ szóval fejezi ki, mert számára a „pontifex maximus“, a „tribunicia potestas“, „consul“, „pater patriae“, „imperator“ címek egyformán ismeretlenek. De azok olvasói számára is, akik a kelta, pergamoni, lyd királyok emlékéhez szoktak.

Egyébként Péter *βασιλεύς*-a nem egyedülvaló. Így címezi Josephus Flavius Róma caesárjait többször, s így beszél *Ἀδριανὸς βασιλεὺς*-ről egy görög varázs-papyrus.² A másik közhivatali személy a *ἡγεμὼν*, aki alatt a császári helytartókat kell érteni.

A zarándok keresztény az állami életbe mint Isten szolgálója

illeszkedik bele. Szabad ugyan, de nem szabados. Abból, hogy a mózesi törvényt nem kell megtartania, nem következik, hogy semmiféle törvényt ne tartson meg. Engedelmes magatartása majd elhallgattatja azokat, akik istentelenséggel, felforgatással vádolják őket.

A keresztény ethika parancsa továbbá az általános embertisztelet. Nincs különbség rang és faj között. A keresztény testvéreknek több jár, mint más embernek: a testvéri szeretet.

Még egyszer lelkükbe vési: féljete az Istentől, s ez az istenfélelem szabályozza majd az államhatalom és annak képviselője iránti magatartását.

II. A közjogi kötelezettségek után kerülnek sorra a magánjogi kötelezettségek.

Rabszolgák! Teljes tisztelettel engedelmeskedjete a gazdáknak, nemcsak a jóknak és nyájasoknak, hanem a szeszélyeseknek is. Mert érdemszerző az, ha jogtalant tűrve Isten kedvéért vállalja valaki a szomorúságot. Micsoda dicsőség az, ha vétetek, s ülleget szenvedtek. De ha jót műveltek és szenvedve tűrtök, az az érdemszerző Isten előtt (I. Petr. II. 18—20).

Tacitus csak annyit tudott mondani: „A rabszolgák nevelik a zsarnokokat.“ Az apostolfejedelem nem zsarnok-tenyésztést céloz, hanem annak a lenyűgöző erkölcsi erőnek kifejtését, mely az Istenért való tűrésben mutatkozik. A zsarnokot nem ejti gondolkodóba a meghunyászkodó vadállat szeme, de az értelmesen tűró ember tekintete megszégyenít és gondolkodóba ejt. Lassankint magába tér a kényúr s meglazul, majd megbukik a rabszolgatartás rendszere. Rabszolgából úgylis túlszámolt sok volt az emberiség történetében.

Hogy mennyire kedves és érdemszerző — *χαρις* itt nem kegyelem, hanem jóindulatra készítő tett — a fájdalmak férfianak példájával igazolja.

Erre hívatatok ugyanis, mert Krisztus is szenvedett értetek, példát hagyva számotokra, hogy nyomaiba lépjete; „Aki nem követett el bűnt s szájában álnokság nem találtatott“, — Aki, mikor szidták, nem szidott vissza, mikor szenvedett, nem fenyegetődzött, hanem az igazságos Biróra hagyta, — Aki vétkeinket testén vitte a fára, hogy a bűnnek meghaljunk s a jámborságnak éljünk, — Akinak kéklő foltjai által gyógyultatok meg.“ Hisz olyanok voltatok, mint az elbolyongott juhok, de megtértetek lelketek pásztorához és őrzőjéhez (I. Petr. II. 21—25).

Krisztus történelemformáló és lelkeket magával sodró pél-

dáját Izaiás, a prófétafejedelem könyvének megrázó LIII. fejezete alapján állítja a keresztény rabszolgák, s minden jogtalanságot tűrő keresztény elé.

„Valójában a mi fájdalmainkat viselte“ mondja Izaiás. (LIII. 4). „Vétkeinket testén vitte a fára“ mondja Péter (II. 24).

„Kéklő foltja által gyógyultunk meg“ mondja Izrael prófétaja (LIII. 5). „Akinak kéklő foltjai által gyógyultatok meg“, vigasztalja a flagellatio-t annyiszor elszenvedő rabszolgákat Krisztus apostola (II. 24).

„Mint a juhok bolyongtunk mindannyian“ írta Izaiás (LIII. 6). „Elbolyongott juhok voltatok“ mondja az apostolfejedelem a pogányságból érkezett szegény rabszolgáknak a sokat próbált testvér megértő szavával (II. 25).

„Feláldoztatott, mert maga akarta s száját nem nyitotta meg“ mondotta a Messiásról előre az ószövetségi próféta (Is. LIII. 7). „Aki mikor szidták, nem szidott vissza“ mondja el a nagypéntek tanuja (II. 22).

„Mert nem követett el bűnt s szájában álnokság nem találtatott“ szól a Messiásról az Úr (Is. LIII. 9) s szóról-szóra idézi őt az apostolfejedelem (II. 22), hogy megértesse az igaztalanul szenvedő rabszolgákkal, hogy nincsenek egyedül a világban. Van példaadójuk és pásztoruk (Ez. XXXIV. 23).

Nem volt e csitító tanács narkózis?... A történeti fejlődés igazolta helyességét. A Spartacus-mozgalmat letörték, de Domitilla, Fabiola, Paula erőszak nélkül felszabadították rabszolgáikat, mert megtanultak hinni másnak emberi méltóságában is.

III. De nemcsak a rabszolgáknak vannak kötelességei. A házastársaknak is vannak egymással szemben kötelmeik (III. 1—7). Viszont vannak az állapotbeli kötelességeken túl egyetemes emberi feladatok és szabályok.

Végül pedig legyetek mindannyian egyetértők, résztvevők, testvériesek, irgalmasok, alázatosak, ne fizessetek rosszért rosszal, se szidalomért szidalommal, hanem ellenkezőleg áldással, hisz arra hívtatok el, hogy az áldást örököljétek. Mert

*„Aki az életet szeretni
s jó napokat látni kíván,
őrizze nyelvét a gonosztól
s ajkait, hogy hamisat ne szóljanak.
Forduljon el a gonosztól s tegyen jót,
keresse a békét s járjon utána.
Mert az Úr szemei az igazakon (pihennek)*

s fülei könyörgéseikre (hallgatnak),
de az Úr arca a gonosztevők ellen (fordul)“ (I. Petr. III.
 8—12).

Egymással szemben egyetértés, részvét és testvéries szeretet kötelez, ami testi-lelki irgalmasságban és szerény viselkedésben nyilvánul. A sokkal nagyobb számú pogánysággal szemben, melynek tengerében élnek a kis keresztény szigetek, s mindennap rájuk zúdulnak a durvaság és rágalom hullámai, az áldó béketűrés kötelező. Erre hívott fel hegyi beszédében a Mester (Mt. V. 44).

Az apostolfejedelem szavai súlyának növelésére a Ps. XXXIII. 13—17a. v.-t idézi. A szöveg közel áll a LXX-hoz, s valószínűleg a héber szöveg akkori állapotát tükrözi. A szöveg értelme, hogy a boldog és hosszú élethez az egyetemes erkölcsi elv: tedd a jót stb. megtartása, különösképen pedig a nyelv megfékezése szükséges. Az Isten, mint igazságos Bíró, meghallgatja az üldözött ártatlanság panaszát s büntető arca a gonoszok ellen fordul.

Ebből a kétségtelen isteni igazságszolgáltatásból folyik a szenvedő keresztények tűrő bizalma.

Ki árthat vajjon nektek, ha a jóért buzgólkodtok? Még ha szenvedtek is a jámborságért, boldogok vagytok. „Ne féljetez ijeszteseitektől s ne riadozzatok“, csak az Úr Krisztust valljátok szívetekben szentnek, mindig készen arra, hogy megfeleljetez mindenkinek, aki számon kéri tőletek reménységeket (I. Petr. III. 13—15).

Izaiás a fenyegető asszír veszedelem idején bátorítja a jókat: „Amitől fél (t. i. a nép Damaszkusz és Izrael országa koalíciójától félt), attól ne féljetez, se ne riadozzatok! A seregek Urát, Őt valljátok szentnek, csak tőle remegjetez“ (Is. VIII, 12—3).

E sorok csengenek az apostolfejedelem fülében s célja szerint ezeket módosítja. Krisztus nagyságában és erejében higgyenek, az üldözéstől ne féljenek. Szt. Péternek olyan az emléke, s akkora a hite, hogy a római imperium lenyűgöző erejétől se rendül meg, csak Krisztus erejét tiszteli. Túlságos eleve nem él emlékében egy palesztinai vihar, amelyet Róma caesarjai, proconsulai és legiói egyesült erővel se tudtak volna lecsillapítani, a názárethi Mester pedig egy szóval elcsöndesített.

A Belé vetett reménységért álljanak helyt a keresztény olvasók. E remény nem politikai vonatkozása, hanem túlnő nemzedékeken és földi arányokon. A római imperium ne tartson at-

tól, hogy e remény tárgya: Krisztus azért jó, hogy mint bitorló a caesar helyébe üljön. Mivé zsugorodnak az imperiumok, ha Krisztus újból eljő tűzben és csillaghullásban!?

IV. Az Úrjövet bizonytalanságában éberség, ima és szeretet a helyénvaló.

Mindennek vége elközelgett. Legyetek tehát okosak és fegyelmezettek az imára.

Mindenekelőtt azonban állhatatos szeretettel legyetek egymás iránt, mert a szeretet beföldi a bűnök tömegét. Legyetek vendégszeretők zokszó nélkül.

Szolgálatok egymásnak mindegyik azzal a kegyelmi ajándékkal, amit nyert, mint az Isten sokféle kegyelmének hű sáfárja. Ha valaki beszél, (tekintse) Isten szavainak; ha meg szolgál, (tegye) azzal az erővel, amit Isten juttat, — hogy mindenben megdicsőíttessék Isten Jézus Krisztus által, Akié a dicsőség és a hatalom minden korszakon át. Amen. (I. Petr. IV. 7—11).

Szt. Péter nem tudta, hogy mikor lesz az Úrjövet. Senki se tudta és — szerencsére — ma se tudja senki. Az emberi energiák szabadon feszülnek ez üdvös bizonytalanságban, de perverzre fordulnának, ha ismerős volna a világvég és Úrjövet napja.

A maga korának bizonytalanságában azokat sürgeti, amelyekre minden bizonytalan korszaknak szüksége van.

Olyan keresztény erőnyeket kíván, amelyek gyakorlása nem napokat, hanem további évtizedeket tételez fel. A gyalogjáró, hegyi ösvényeken és szurdukokon át vergődő kisázsiai keresztények számára szállást kér és panasztalan ellátást.

Akik pedig a charismák részesei, azoktól az egyházközség önzetlen szolgálatát kívánja. Külön szóvá teszi a „beszéd“ charismáját, ami oktatásban, jóvendülésben stb. nyilvánul. Ha valakit elárasztott e kegyelmi adomány, ne higye el magát, hanem tulajdonítsa annak, akitől a lumina-k származtak. Aki pedig az irgalmasságot gyakorolja, értesse meg, hogy Isten adományaiból juttat, erejével segít. Így az dicsőül meg, aki a charismákat ajándékozta szent Fia közvetítésére. Az Úr áldott nevét doxológiával ejti ki a régi, hű barát.

V. Külön szóval fordul az egyházközségek előljáróihoz, majd ismét valamennyi keresztényhez. Öltsek csak magukra az alázatosság ruháját, mert „Isten a kevélyeknek ellenáll, de az alázatosoknak kegyelmet ad“ (V. 5).

Alázkodjatok csak meg Isten hatalmas keze alatt, hogy

annak idején felmagasztaljon. „Vessétek Reá minden szorgos gondotokat“ hisz gondotokat viseli.

Józanok és éberek legyetek. Mert ellenségtek, az ördög, úgy jár körül, mint az ordító oroszlán, azt keresve, hogy kit nyeljen el. Álljatok neki ellent a hitben határozottan, tudva azt, hogy testvéreitekre az egész világon ugyanaz a szenvedés van mérve.

A minden kegyelemnek Istene pedig, aki Krisztusban rövid szenvedések után örök dicsőségére hívott meg titeket, maga készít fel, erősít, izmosít és szilárdít meg. Övé a hatalom minden koron át. Amen (I. Petr. II. 6—11).

„Alázkodjanak meg“ nem valami hazug meghunyászkodással, hanem hajtsák meg fejüket a súlyosan látogató Isten előtt, bízva abban, hogy fel is emel s a Gondviselés végső igazságosságán semmi hiány nem esik.

De míg egyfelől bíznak az igazság végső diadalában, másfelől ne legyenek gondtalanok, mert az ördög kész a támadásra és hitük megrendítésére.

Az ördögöt föl- és alájáró oroszlánhoz hasonlítja, melyet éhezettek s bömbölve, dühösen mérlegeli, hogy kit ragadjon el. Az egész eleven kép a ketrecbe zárt fenevad képe, mert a szabadon élő oroszlán orozva támad. Az apostolfejedelem Rómában vagy a proconsularis székhelyeken: Antiochia-, Ephesus-, An-cyrában láthatott ilyen, játéokra tartogatott vadállatot vagy a circus porondján figyelte meg.

Nemcsak a kisázsiai keresztényeket fenyegeti az üldözés veszélye. Az imperium Romanumban, s azon kívül, amerre harminc év alatt az evangelium eljutott, mindenfelé életveszélyes dolog Krisztus barátságát vallani. Ne féljenek azonban, mert a világkormányzó hatalom örök időkre elvitázhatatlanul Istené. Ő maga készít fel a küzdelemre, Ő erősít meg a rövid szenvedésre, mely után örök dicsősége részeseivé avat. A contextus utolsó szava az erős Istenre mondott doxologia.

Felten: Die zwei Briefe des h. Petrus und der Judasbrief. Regensburg, 1928. *Meinertz—Vrede:* Die kathol. Briefe⁴ Bonn, 1932. 79 köv. I. *Holzmeister:* Commentarius in epistulas ss. Petri et Judae I. Epistula prima S. Petri. Paris, 1937.

¹ *Plinius:* Ep. X. 96, *Tacitus:* Ann. XV. 44, *Suetonius:* Nero, 16 c.

² *Josephus Flavius:* Bellum Jud. III. 351, IV. 596. V. 563. *Preisendanz:* Papyri Graecae Magicae. Die griech. Zauberpapyri. I. 4. Berlin, 1928. 2448 n., *Inscriptiones Graecae* III. Berlin, 1874—8. 12, 15, 17. Corp. Inscr. Graecarum

II. 2721, 11 sor, *Herodianus: Τῆς μετὰ Μάρκον βασιλείας ἱστορίαι* II. 4, 8 (a könyv címében Marcus Aurelius imperiumát *βασιλεία*-nak mondja.) ³ *Dittenberger: Orientis Graeci inscriptiones selectae. I—II. Leipzig, 1903—5 Index.*

Az Isten szeretet

(I. Jo. III. 13—18; IV. 8—21; V. 4—10).

Az apostoli collegiumból szt. János élt leghosszasabban s ő írt legtöbbet. Csak a később meghívott Pál szárnyalja őt terjedelemben túl. Míg azonban a nemzetek apostola csak az epistolaris formát választotta gondolatai irodalmi közlésére, addig szt. János háromféle formában is szólott a zsöngye egyházhoz: történeti és prófétai könyvében, valamint leveleiben.

I. A három levél elseje nélkülözi ugyan az ókori epistolában szokásos proto- és eschatocollumot s csak *contextusa* van. Ennek első részében azt fejtegeti az apostoli író, hogy az Isten világosság s összeférhetetlen Vele a sötétségben rejtőzködő élet. A második részben arra mutat szt. János, hogy az Isten gyermekének ismertető jelei: a bűnnel szemben való érzékenység és a felebaráti szeretet gyakorlása.

A jó hír, amelyet mi vettünk, az a meghagyás, hogy szeressük egymást, mint igaz ember testvérek, nem úgy, mint a testvérgyilkos Kain.

Ne csodálkozzatok azon atyámfiai, ha a világ gyűlöl titeket. Tudjuk, hogy a halálból az életbe léptünk át, mert szeretjük atyánkfiait; aki nem szeret, a halálban marad. Aki atyafiát gyűlöl, gyilkos s tudjátok, hogy a gyilkosnak nincs magában maradó örök élete. Azon ismertük meg a szeretetet, hogy életét adta érettünk. Mi is kötelesek vagyunk atyánkfiaiért életünket áldozni. Akinek pedig földi javai vannak, de atyafiát nélkülözni látva elzárja szívét előle, hogy maradhat abban Isten szeretete? Fiacskáim, ne szóval vagy nyelvvel szeressünk, hanem tettel és igazsággal (I. Jo. III. 13—18).

Élet, világosság és szeretet azok a fogalmak és érzések, melyek az őszbe csavarodott tanítvány lelkében évtizedek fájó tapasztalatai után is szüntelenül visszhangzanak.

A lélek halálából az Isten gyermekeinek verőfényes életébe léptünk. Lelkünk szeretetet sugároz azokra, akik atyafiakká lettek az istengyermekség jogcímén. Aki gyűlölködik, rég a halálnál tart. Fölér a testvérgyilkossal, aki nem hordozza már magában a természetfölötti életet.

Milyen más a szeretet! Nem gyilkol, hanem meghal másért. Mődünk volt e szeretetet látni. Érinttettük, vele étkeztünk, láttuk fáradságát és kínos halálát. E fölemelő szeretet elkötelez a vérünk omlásáig való testvéri szeretetre.

Mennyivel könnyebb az önfeláldozó halálnál ingóságaink megosztása. A *βίος τοῦ νόμου* földi javakat jelent. S ha valaki eldicsekszik szeretetével, de a szükségben szenvedő testvérem nem segít, valóban nem mondhatja, hogy az Istent pedig szereti...

II. Az istengyermekség csálhatatlan jele a felebaráti szeretet.

Szeressük egymást atyámfiai, mert a szeretet Istentől van s mindenki, aki csak szeret, Istentől ered és ismeri az Istent. Aki nem szeret, Istent nem ismeri, mert az Isten szeretet. Abban nyilatkozott meg Isten hozzánk való szeretete, hogy egyszülött Fiát küldötte a világba, hogy Általa éljünk. Nem abban áll a szeretet, hogy mi szeretlünk az Istent, hanem, hogy Ő szeretett bennünket és Fiát vétkeink engesztelésére küldötte (I. Jo. IV. 7—10).

A legjobb bölcséleti rendszerek nem jutnak tovább, mint-hogy az egyedülvaló Istent első oknak, önmagában létezőnek tanítják. Szent János magasztosabb s az isteni lényegét kifejezőbb meghatározást tud: az Isten szeretet.

Ígaza van Aristotelesnek, hogy az Isten az első ok, de nem tudja, hogy az Isten azért indítja meg az okok hosszú sorát, mert kiáradó szeretet.

Ígaza van, ha ipsum esse subsistensnek tanítja. Az „esse“ azonban nagyon tág fogalom. Az ördög is elfér benne. De a szeretet a létnek magasztosabb foka, s nem fér el rajta, csak Isten és gyermekei.

Szt. János sokkal inkább az Isten lényegére tapintott, mint a hűvös görög philosophia, amely nem kívánczozott Istennel életközösségbe. Jól okoskodott, de nem szeretett. Gondolatai elvezették az Istenhez, de az egyénisége idegen maradt hozzá. A zuzmarás táviróhuzalok is elvezetnek a posta központjába, de gyorsabban eljut egy melegsavú sürgöny a villamosság hullámain.

Szent János szerint a felebaráti szeretet az Istenszeretettől táplálkozik. Azért van szeretet a világon, mert az Isten szeretet. S hogy mennyire szeret az Isten, abból látszik, hogy egyszülött Fiát váltságul adta. A Föld a teremtés és megváltás kettős jogcímén a szeretet csillagzata alatt kering az étherben.

Ha Isten ennyire szeretett bennünket, atyámfiai, nekünk is szeretnünk kell egymást. Istent soha senkise látta; ha egymást szeretjük, az Isten bennünk marad és Iránta való szeretetünk tökéletes. Arról tudjuk, hogy Benne maradunk s Ő bennünk, hogy lelkéből adott nekünk (I. Jo. IV. 11—13).

Az istengyermekség ismertető jele, hogy utánozza a mennyei Atyát. Már pedig a mennyei Atya szereti az embert. Tehát az istengyermek is szeresse az embert, a másik istengyermeket.

Magát az Atyát nem láthatjuk földi vándorlásunkban, de látjuk azokat, akiket szeret. Az Istennel való életközösségnek tehát az a módja, functiója, hogy mi is szeressük az ember-testvért.

Szeretetünk bizonyosság reá, hogy részünk van az Isten lelkében. Az Isten lelkének reánkárádása pedig bizonyosság mellett, hogy Istennel titokzatos életközösségben vagyunk.

Láttuk és megbizonyítjuk, hogy az Atya Fiát a világ szabadítójául küldötte. Aki megvallja, hogy Jézus az Isten Fia, abban benne marad az Isten, s ő az Istenben. Mi pedig felismertük és hittünk a szeretetben, amellyel Isten irántunk viseltetik. Az Isten szeretet, s aki a szeretetben marad, Istenben marad és Isten őbenne (I. Jo. IV. 14—16).

Μένω ἐν τῷ = „valakiben maradok“ szót. János nyelvén a tartós és belsőleges személyi életközösséget jelenti. Az apostoli író folyton e gondolatot váltogatja. E szakaszban az a főgondolat, hogy az igazi szeretet alapja az Istenfia történeti megtestesülésébe vetett hit. Az apostoli collegium eleven tanuja e nagy kegyelmi ténynek.

A szeretet annyiban teljesedik be bennünk, amennyiben az ítélet napján bizhatunk, mert mi is úgy vagyunk e világban, amiként Ő (volt). A szeretet nem fél, sőt a tökéletes szeretet elűzi a félelmet, mert a félelemnek a büntetéshez van köze. Aki pedig fél, annak szeretete nem tökéletes (I. Jo. IV. 17—18).

Az a tény, hogy Jézus itt járt e világon és szeretettel volt teljes, bizalomra jogosítja a világítélet napján azokat, kik Hozzá hasonlóan itt élnek a földön és szeretnek.

Az igazi szeretet különös ismertető jele a bátorság. E bátorságra a bizalom jogosít fel. Összeférhetetlen vele az a félelem, mely a büntetéstől retteg, akár a vadállat félelme a korbacstól. Természetesen jól megfér vele az Isten megbántásától való félelem, mert ez a gyöngédség jele.

Szeretjük (Istent), mert Ő régebben szeretett bennünket. Aki azt mondja, hogy szereti az Istent, felebarátját azonban

gyűlöli, hazug. Hogyan szeretheti Istent, kit nem lát az, aki gyűlöli felebarátját, aki pedig lát? Azt is meghagyta (Jézus) nekiünk, hogy aki az Istent szereti, szeresse felebarátját is (I. Jo. IV. 19—21).

Az apostol és környezetének istenszeretete hála és viszonzás azért a szeretetért, amellyel Isten öröktől fogva viseltetett irántunk.

Ennek az istenszeretetnek logikus folyománya gyermekeinek szeretete. Lehetetlen a láthatatlan Istent szeretni, egyben látható gyermekeit gyűlölni. De a szeretetnek nemcsak metafizikai alapja van, hanem Krisztus tételes intézkedése is irányítja a világ lelkületét. Az utolsó vacsorán a hozzátartozás criteriumául állítja oda a felebaráti szeretetet (Jo. XIII. 34).

Természetes, hogy a szeretet ilyen hangsúlyozása világot formáló erővé lett. Szembefordult az önzéssel és misanthropiával, s meggyógyítja a világ szívfájdalmát. Az emberiség első igénye nem a technika, hanem a szeretet.

III. Az apostoli író még egyszer nyomatékkal reá mutat arra, hogy mindennemű charitas alapja a Krisztusba vetett hit.

Mert mindaz, ami Istentől ered, legyőzi a világot; s a győzelem, amely a világot legyőzi, a mi hitünk. (I. Jo. V. 4).

Nero fáklyái s Domitianus üldözése, az útca szakadatlan insultusai s a hivatali hatalom kegyetlenkedései után úgy hangzik e mondat, mint diadalkiáltás. „És mégis élünk!”

S azon a másik világon, mely mélyebben járó erőkből áll, a hármasság nagy gerjedelmen szintén győz hitünk.

Ki az, aki a világot legyőzi, hacsak az nem, aki hiszi, hogy Jézus az Isten Fia? Jézus Krisztus az, aki víz, vér és lélek által jött, nemcsak vízben, hanem vízben és vérben.

S a Lélek a tanú, mert a Lélek az igazság. Mert hárman tanuskodnak: a Lélek, a víz és a vér, s a három magában egy.

Ha elfogadjuk az emberek tanuságtételét, az Istennek tanuságtétele nagyobb; abban áll Istennek tanuságtétele, hogy Fiáról tanuskodott.

Aki hisz Isten Fiában, benne vagyón a tanuság. Aki Istennek nem hisz, hazuggá teszi Őt, mert nem hisz a tanuságban, melyet Fiáról tett az Isten (I. Jo. V. 5—10).

Szt. Irenaeus, a kisázsiai hagyományoknak Lugdunumban is szószólója, úgy tudja, hogy szt. János evangéliumát *Cerinthus* ellen írta (Adv. haer. III. 11, 1). E férfiú az apostolok kortársa s a kereszténység eltorzítója. Szerinte a názárethi Jézus csak ember volt, bár a többenél kiválóbb. Megkeresztelése

alkalmával reá szállott egy magasabb isteni erő, a Krisztus, aki azonban szenvedése előtt elhagyta Őt (Philastrius: Haereses c. 36; Epiphanius: Haereses XXVIII. 5, 6). Figyelembe véve Irenaeus adatát, valószínű, hogy az apostoli író azért domborítja ki első levelében a víz és vér jelentőségét, hogy Jézus Krisztus személyi egységét a keresztelezés és szenvedés óráján egyaránt vallja.

A Deut. perjogi rendelkezése szerint „egy tanú bizony-sága bárkivel szemben hatálytalan, két vagy három tanú szá-jának kell állítania minden dolgot“ (XIX. 15). Az izraelita per-joghoz szokott János ezért sorakoztat fel három tanút ama tétel bizonyítására, hogy Jézus az Isten Fia.

Első tanúja a Szentlélek, aki az utolsó vacsora ígérete ér-telmében az igazság tanítója lesz (Jo. XIV. 17; XV. 26; XVI. 13), s az Úr távozása óta ez ígéretet be is váltja:

A második tanú az Úr megmerítése alkalmával elhangzott mennyei kijelentés: „Ez az én szeretett Fiam“ (Mt. III. 17).

A harmadik tanú a szenvedő Krisztusra vonatkozó ószö-vetségi jóvendülés beteljesedése (Jo. XIX. 37), amivel egybe-hangzik a végrehajtó katonai közegek vallomása is: „Ez való-ban az Isten Fia volt“ (Mt. XXVII. 54). E különböző időben el-hangzott tanúságtételeket a Krisztus-perben egybe kell foglalni, mert egy helyről eredő azonos tárgyra vonatkozó tanúság.

A három mennyei tanúról szóló, tulajdonképpen ide se tar-tozó mondatrészt, az u. n. Comma Joanneumot a szövegkritika megállapítása értelmében el lehet hagynunk a tudományos szö-vegkiadásokból.

Aki a Földön megnyilatkozott ismételt isteni tanúságtétel-nek hisz, s hinnie kell, mert emberfölötti annak súlya, az elhiszi, hogy Jézus az Isten Fia, s e hit benne eleven erővé, legszemé-lyesebb, boldogító kincsévé lesz.

Székely: A kisázsiai János és művei. Budapest, 1916. *Steenkiste—Cammerlynek:* Com. in epist. catholicas, Brügge. 1909. *Meinertz—Vredé:* Die kath. Briefe⁴ Bonn, 1932. 143 köv. l.

III. A PRÓFÉTAI KÖNYVBŐL VÁLOGATOTT SZAKASZ

Téged Isten dicsérünk

(Apoc. VII. 2—12).

T. Flavius Domitianus császár szent. János apostolt Ephesosból Patmos szigetére küldötte számkivetésbe. A rideg kis szigeten örökítette meg a számkivetett a Bárány harcainak és győzelmének nagyszerű látomását.

E látomást közvetlenül hét kisázsiai egyházközség okulására írta a szerző. Mielőtt hallhatnák, az apostol személyes vonatkozású üzenetét kell tudomásul venniök.

A látomás első része Izrael sorsára vonatkozik. Szent. János Istent szemlélheti dicsőséges trónján s közelében a Bárányt látja, aki mások sikertelen kísérletezése után maga nyitja fel a titkok hétpecsétes könyvét.

Minden egyes pecsét felbontása után valami csapás sújtja Izrael népét és a szent várost. Már a hatodiknál tartanak, amikor hallani: „a harag nagy napja következik s vajjon ki állhat meg?” (VI. 17). Dermesztő csönd támad: a tenger elsímul, a föld tikkadtan pihen s a fáknak levele se rezdül.

Láttam, hogy napkelet felől egy másik angyal száll föl, az élő Isten pecsétje volt nála, s nagy hangon kiáltva a négy angyalra, akiknek dolga volt, hogy a földnek és tengernek ártsanak, (így) szólt: Ne ártsatok a földnek, se a tengernek, se a fáknak, amíg Istenünk szolgáit homlokukon meg nem jelöljük (Apoc. VII. 2—3).

A Sporadok kis szigetén nincs ékes kert, se aranykalászos róna, csak sziklapart, hegy s a vékony humusz, melybe fák kapaszkodnak. Künn pedig, amerre a szem ellát, csak tenger, zöldszínű tenger. Érthető, hogy e három a tárgya az angyali rontásnak, egyben a kíméleti időnek is, míg Isten szolgálai homlokjelet nem kapnak védelmül.

Az óvójel először az egyiptomi kivándorlásnál szerepel Izrael történetében. „Körüljár az Úr, az egyiptomiakra sujt, de ha meglátja a vért a szemöldökfán, s a két ajtófélfán, elmegy a ház ajtaja előtt s nem engedi, hogy az Öldöklő házatokba lépjen és ártson“ (Ex. XII. 23). E történeti helyzetben élettelen tárgyat jelöltek meg vérrel, hogy a büntetést elhárítsák.

Sok század múlva Ezechiél próféta azt látja, hogy „Izrael Urának dicsősége leszállott a kerubról, amelyen volt, a háznak küszöbére, odahívta a gyolcsba öltözött férfiút, kinek oldalán írószer volt és azt mondotta néki az Úr: Járd be Jeruzsálem városát és *jelöld meg tau-val ama férfiak homlokát*, kik siránkoznak s búsulnak mindazon utálatosság miatt, mi benne folyik. S hallottam, amint azt mondta nekik: Menjetek a városon végig, kövessétek őt és öljetek, szemetek ne irgalmazzon, ne könyörüljete, öreget-ifjat, szűzet, kisdedet és asszonyt irgalom nélkül öljetek meg, de senkit se öljetek meg, akin tau-t láttok“ (Ez. IX. 3—6a).

E prófétai kép éled újból a patmosi látomásban. Ezúttal nem Jeruzsálem búsuló polgárai, hanem Isten szolgálói azok, akiknek homlokára óvójel kerül. Számuk igen nagy.

S hallottam a megjelöltek számát: Izrael fiai megannyi törzséből száznegyvennégyezer megjelölt. Juda törzséből tizenkétezer megjelölt, Ruben törzséből tizenkétezer, Gád törzséből tizenkétezer, Aser törzséből tizenkétezer, Nephtalim törzséből tizenkétezer, Manasse törzséből tizenkétezer, Symeön törzséből tizenkétezer, Levi törzséből tizenkétezer, Issachar törzséből tizenkétezer, Zabulön törzséből tizenkétezer, Joseph törzséből tizenkétezer, Benjamin törzséből tizenkétezer megjelölt (Apoc. VII. 4—8).

A kis emberek tömege olyan Messiást várt, aki a római bitorlót kiszorítsa Izrael ősi földjéről. Bármennyire szép volt e remény a nemzeti önállóság szemszögéből, a Világmessiás számára kicsiny feladat volt.

A Messiásvárók egy csoportja abban reménykedett, hogy a Messiás Izraelből kiindulva fegyverrel hódoltatja meg a világot. E remény túlméretezett ambícióból sarjadt.

Csak kevesen értették meg, hogy a Messiás küldetése egyetemesen emberi; az Isten országába pedig mindenki hivatalos. Izrael népének a Gondviselés annyiban kedvezett, hogy az Isten országába elsőnek szólította, s annak terjesztésében különös szerepet szánt neki.

Minthogy pedig Izrael népét hívta meg a kegyelem elsőnek, a védelemre kiszemeltek tömegét is ők kezdik.

Dan törzsét nélkülözzük a felsorolásból. Talán azért, mert a többi törzs nem szívelte. Helyét József egyik fiának, Manassénak törzse foglalja el. „József törzse” eszerint tulajdonképpen a másik fiúnak, Ephraimnak a törzsét jelenti. A száznegyvennégyezer természetesen nem statisztikai szám, mert az lesújtóan kevés volna a választott nép számára, hanem a szent számnak, a négynek hárommal való sokszorosa $= 12 \cdot 12 \times 12 = 144$. Az ezres pedig a nagyon-nagyon sokat jelenti.

Azután feltekintettem s íme egy roppant tömeg, melyet senki meg nem számlálhat, mindenféle nemzetből, törzsből, népből és nyelvből. Ott állottak a trón és a Bárány előtt fehér ruhába öltözöttek, pálmával kezükben s nagy hangon kiáltották: Üdv Istenünknek, ki a trónon ül és a Báránynak! (Apoc. VII. 9—10).

Azoknak száma, akik a Föld egyéb népeiből jutottak az üdvözítő oltalma alá: megmérhetetlen. Se nyelvi, sem ethnikai, se közjogi akadályok nem számítanak. Mindenhová elér a kéz, mely a homlokat eltörölhetetlen jellel megjelöli.

A nagy világ mérhetetlen számú megjelöltje pedig az öröm és győzelem külső jeleivel áll Isten trónja előtt. Roppant kórusuk kiáltása: *Σωτηρία* Amint a másik két párhuzamos helyből (Apoc. XII. 10, XIX. 1) is következtethetjük, a szó vagy azt jelenti, hogy a *szabadulás* vagy pedig hogy a *győzelem* való Istentől és a Báránytól. Ez utóbbi magyarázat mellett szól az a körülmény, hogy a LXX a héber *j'sû'â* = győzelmet ismételten *σωτηρία*-val fordítja: (I. Reg. XIV. 45; Is. LII. 7. Hab. III. 8, Ps. III. 9).

De a megjelölt boldogok karát túlszárnyalja egy magasztosabb ének.

Egykor Izaiás jóvendölte vigasztaló szóval, hogy nem szabad csak a mélységekbe tekinteni, bízzál népem és királyom, hogy velünk az Isten (VII. 14). Mikor beteljesül az örök emberi remény, igaz lesz a jelenés, melyet a száműzött látott:

„Minden angyal a trón, az öregek s a négy élőlény köré állott, majd orcájukra borultak a trón előtt s imádták Istent mondván: Amen! Dicséret, magasztalás, bölcsesség, hála, tisztelet, hatalom és erő Istenünknek mindenkoron Amen” (Apoc. VII. 11—12).

SZENTÍRÁSI SZAKASZOK

(A Vulgata sorrendjében)

	Lap		Lap
I. AZ ÓSZÖVETSÉGBŐL		I. Cor. XV. 51–57	83
Prov. VIII. 22–36	19	II. Cor. III. 4–9	87
Eccli. XXIV. 11–31	22	II. Cor. VI. 1–10	88
Eccli. XXXI. 8–11	33	II. Cor. XI. 19–XII. 9	91
Is. VII. 13–17	5	Gal. III. 16–22	55
Is. XII.	11	Gal. IV. 1–7, 22–31	57
Is. LX. 1–6	14	Gal. V. 16–26	61
Mal. III. 1–4	16	Gal. VI. 1–10	63
II. AZ ÚJSZÖVETSÉGBŐL		Eph. III. 13–21	119
Act. I. 1–11	35	Eph. IV. 1–6	122
Act. II. 1–11	38	Eph. IV. 23–28	123
Act. IV. 8–12	42	Eph. V. 1–9	124
Act. VI. 8–10	44	Eph. V. 15–21	125
Act. VII. 54–59	45	Eph. VI. 10–17	126
Act. X. 34–48	46	Phil. I. 6–11	128
Rom. VI. 3–11	98	Phil. II. 5–11	130
Rom. VI. 19–23	100	Phil. III. 17–21	133
Rom. VIII. 12–17	101	Phil. IV. 4–7	134
Rom. VIII. 18–23	102	Col. I. 9–14	115
Rom. XI. 33–36	104	Col. III. 12–17	116
Rom. XII. 1–5	105	I. Thess. I.	51
Rom. XII. 6–16	107	I. Thess. IV. 1–7	52
Rom. XII. 17–21	109	Tit. II. 11–15	140
Rom. XIII. 8–10	110	Tit. III. 4–7	141
Rom. XIII. 11–14	111	Hebr. I. 1–12	136
Rom. XV. 4–13	112	Hebr. IX. 11–15	138
I. Cor. I. 4–8	65	Jac. I. 16–21	143
I. Cor. IV. 1–5	66	Jac. I. 22–27	144
I. Cor. V. 7–8	67	I. Petr. II. 11–17	146
I. Cor. IX. 24–X. 5	69	I. Petr. II. 18–25	148
I. Cor. X. 6–13	71	I. Petr. III. 8–15	149
I. Cor. XI. 20–32	73	I. Petr. IV. 7–11	151
I. Cor. XII. 2–11	76	I. Petr. V. 6–11	151
I. Cor. XIII. 1–13	79	I. Jo. III. 13–18	153
I. Cor. XV. 1–10	81	I. Jo. IV. 8–21	154
		I. Jo. V. 4–10	156
		Apoc. VII. 2–12	158

A VASÁRNAPI SZENT LECKÉK

Advent első vasárnapján . . .	111
„ második „ . . .	112
„ harmadik „ . . .	134
„ negyedik „ . . .	66
Karácsony utáni vasárnapon . .	57
Újév „ „ . . .	57
Vizkereszt utáni első vasárnapon .	105
„ „ második „ . . .	107
„ „ harmadik „ . . .	109
„ „ negyedik „ . . .	110
„ „ ötödik „ . . .	116
„ „ hatodik „ . . .	51
Hetvened vasárnapon . . .	69
Hatvanad „ . . .	91
Ötvened „ . . .	79
Nagybőjt első vasárnapján . . .	88
„ második „ . . .	52
„ harmadik „ . . .	124
„ negyedik „ . . .	57
„ ötödik „ . . .	138
Virágvasárnapon . . .	130
Husvét vasárnap . . .	67
Husvét utáni első vasárnapon . .	156
„ „ második „ . . .	148
„ „ harmadik „ . . .	146
„ „ negyedik „ . . .	143
„ „ ötödik „ . . .	144
„ „ hatodik „ . . .	151
Pünkösöd vasárnapon . . .	38
Szentháromság vasárnapon . . .	104
Pünkösöd utáni első vasárnapon .	154
„ „ második „ . . .	153
„ „ harmadik „ . . .	151
„ „ negyedik „ . . .	102
„ „ ötödik „ . . .	149
„ „ hatodik „ . . .	98
„ „ hetedik „ . . .	100
„ „ nyolcadik „ . . .	101
„ „ kilencedik „ . . .	71
„ „ tizedik „ . . .	76
„ „ tizenegyedik vasárn. . .	81
„ „ tizenkettedik „ . . .	87
„ „ tizenharmadik „ . . .	55
„ „ tizennegyedik „ . . .	61
„ „ tizenötödik „ . . .	62

Pünkösöd utáni tizenhatodik vasárn. 119

„ „ tizenhetedik „ . . .	122
„ „ tizennyolcadik „ . . .	65
„ „ tizenkilencedik „ . . .	123
„ „ huszadik „ . . .	125
„ „ huszonegyedik „ . . .	126
„ „ huszonkettedik „ . . .	128
„ „ huszonharmadik „ . . .	133
„ „ huszonnegyedik „ . . .	115

AZ ÚR ÜNNEPEIRE RENDELT SZENT LECKÉK

Karácsony első miséjén . . .	140
„ második „ . . .	141
„ harmadik „ . . .	136
Újév ünnepén . . .	140
Jézus szent neve ünnepén . . .	42
Vizkereszt ünnepén . . .	14
Nagycsütörtökön . . .	73
Húsvét vasárnap . . .	67
„ hétfőn . . .	46
Áldozó csütörtökön . . .	35
Pünkösöd vasárnapján . . .	38
„ hétfőn . . .	46
Szentháromság vasárnapján . . .	104
Úrnapján . . .	73
Jézus szent szíve ünnepén . . .	42

A B. SZÜZ ÜNNEPEIRE RENDELT SZENT LECKÉK

Szeplőtelen fogantatás ünnepén . .	19
Gyertyaszentelő B.-asszony ünnepén	16
Gyümölcsoltó „ „ . . .	5
Kármelhegyi „ „ . . .	22
Nagyboldogasszony „ „ . . .	22
Magyarok nagyasszonya „ „ . . .	22

A SZENTEK ÜNNEPEIRE RENDELT SZENT LECKÉK

Szent István vértanú ünnepén . .	44
Szent Család „ . . .	116
Szent István király „ . . .	33
Mindenszentek „ . . .	158
Halottak napján . . .	83

TARTALOMJEGYZÉK

Előljáróba	Lap 3
Rövidítések magyarázata	4

ÓSZÖVETSÉGI SZENT LECKÉK

I. A PRÓFÉTAI KÖNYVEKBŐL VÁLOGATOTT SZAKASZOK

Velünk az Isten	5
A megváltott világ hálaéneke	11
Ébredj Jeruzsálem!	14
Hol van az ítélet Istene?	16

II. A BÖLCSESÉG-KÖNYVEKBŐL VÁLOGATOTT SZAKASZOK

Az isteni bölcsesség eredete	19
Magasztos bölcsesség	22
A bölcs gazdag	33

ÚJSZÖVETSÉGI SZENT LECKÉK

I. A TÖRTÉNETI KÖNYVEKBŐL VÁLOGATOTT SZAKASZOK

Urunk mennybemenetele	35
A pünkösti tűz	38
Üdvözítő név	42
Az első vértanú	44
A pogányok zsöngéje	46

II. AZ APOSTOLI LEVELEKBŐL VÁLOGATOTT SZAKASZOK

A szív megszentülése	50
A hit üdvözít	54
A kereszti ígéje	65
És mégis élünk	86
Nem szégyenlem az evangeliumot	97
Fiának országa	114
Egy test, egy lélek	119
Krisztus követése	128
Az eljövendő javak főpapja	135
Megjelent Istenünk kegyessége	140
Igazi jámborság	143
Királyi papság	146
Az Isten szeretet	153

III. A PRÓFÉTAI KÖNYVBŐL VÁLOGATOTT SZAKASZ

Téged Isten dicsérünk	158
Szentírási szakaszok sorrendje	161
A vasárnapi és ünnepi szakaszok sorrendje	162

MAGYARORSZÁG KORMÁNYZÓJÁNAK
KASSÁRA TÖRTÉNT BEVONULÁSA ÖRÖMÜNNEPÉN
1938 NOVEMBER 11.-ÉN
FEJEZTE BE A MŰ SZEDÉSÉT
A SZEGED VÁROSI NYOMDA ÉS KÖNYVKIADÓ RÉSZVÉNYTÁRSASÁG
(IGAZGATÓ: VÁRNAY DEZSŐ)
A SZÖVEGET GÉPEN KAKUSZI GÉZA,
A GÖRÖG SZÖVEGET VITÉZ KERESZTURI JENŐ SZEDTE.
A TÖRDELÉST KLENÓCZKY JÓZSEF VÉGEZTE.

1943/44 1° 228

ISTEN ÁLDD MEG A MAGYART!

Ára a szerzőnél két pengő